

Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci *Kavramlar, Olaylar, Aktörler*

Muhittin Işık

ÖZGÜR
YAYINLARI

Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci

Kavramlar, Olaylar, Aktörler

Muhittin Işık

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci

Kavramlar, Olaylar, Aktörler

28th February Process in Turkish Political Life: Concepts, Events, Actors

Muhittin Işık

Language: Turkish

Publication Date: 2023

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-694-1

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub205>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Işık, M. (2023). *Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci Kavramlar, Olaylar, Aktörler*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub205>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Ön Söz

Bu kitap yazarın “28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme” başlıklı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir. Bu bağlamda Türkiye’de 1960’tan itibaren 10 (on) yılda bir tekrarlanan darbe geleneğinin bir devamı niteliğinde olan 28 Şubat’ın farklı boyutlarıyla ele alınması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu ihtiyaca cevaben hazırlanan bu kitap, sade bir dil ile herkesin kolaylıkla istifade edebileceği bir yaklaşımla ele alınmış, kitabın gerek bölümleri gerekse bölüm alt başlıkları olabildiğince ayrıntılara girmeden özet bir şekilde sunulmuştur. Bu şekilde akademik camianın yanı sıra alana ilgi duyan her okuyucuya ve araştırmacıya hitap eden bir eser ortaya koyma çabasında olunmuştur.

Bu kitapta nesnellikten taviz verilmemeye gayret edilmiştir. Kavramlar, olaylar ve aktörler üçlüsü üzerinden süreci kavramak iddiasını taşıyan kitapta Türk siyasal hayatında bir dönüm noktası teşkil eden 28 Şubat süreci ana hatlarıyla analiz edilmiştir. Bu çerçevede 28 Şubat sürecini konu edinen çalışmada özetle şu sorulara yanıt aranmıştır:

- 1) 28 Şubat nedir, ne değildir?
- 2) 28 Şubat sürecinin tarihsel ve düşünsel arka planında yatan hususlar nelerdir?

- 3) 1980 sonrasında yaşanan gelişmelerin 28 Şubat sürecine etkisi ne düzeydedir?
- 4) Türkiye'yi 28 Şubat sürecine götüren iç ve dış faktörler nelerdir?
- 5) 28 Şubat sürecinin öncesi ve sonrasında ordu, medya, bürokrasi, yargı organları, sivil toplum kuruluşları, siyasal partiler, üniversiteler nasıl bir tutum sergilemişlerdir?
- 6) 28 Şubat sürecinin politik, hukuki, ekonomik sonuçları nelerdir?

Kitap, yukarıdaki 6 (altı) soruya nesnel parametrelerle cevap verme iddiasındadır. Başka bir anlatımla, 28 Şubat'ı konu alan çalışma 6 soru etrafında dögümlenmektedir. Bu sorular çerçevesinde 28 Şubat sürecinin anatomisi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Bilindiğı üzere 28 Şubat Darbesi, şüphesiz ki Türk demokrasi tarihinin en kara lekelerinden biridir. Türkiye'nin yakın tarihinde yaşanan bu antidemokratik süreç Türk siyasetinin eksen değışikliğı yaşamada son derece etkili olmuştur. "Post-modern darbe" olarak tarihteki yerini alan askeri müdahale, olaydan çok bir sürecin ürünüdür. Bir süreci kavramanın en etkili yöntemi, süreçte rol oynayan aktörleri detaylı olarak incelemekten geçmektedir. Sürecin başat aktörü şüphesiz ki ordu olmuştur. Ordu, irtica ile mücadele etmek amacıyla demokrasiye balans ayarı vermiştir. Orduya göre birinci iç tehdit "irtica" olup derhal bertaraf edilmeliydi. Bu süreçte "irtica" ve "terör" aynı kefeye konulmuş, hatta zaman zaman irticanın terörden daha tehlikeli olduğu yönünde bir dizi söylemler ortaya atılmıştır. 28 Şubat post-modern darbesi, adından da anlaşılacağı üzere, alışlagelenden farklı metotlarla gerçekleştirilmiştir. Asker, sürece doğrudan müdahalede bulunmak yerine medya, sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri, üniversiteler, bürokrasi ve yargı organlarının desteğini alarak darbeyi meşrulaştırmaya çalışmıştır. 28 Şubat sürecinin ne zaman başlayıp ne zaman sona erdiği konusunda uzlaşma sağlanamamıştır. Süreci açıklığa kavuşturmak için iktidar ortağı Refah Partisi'nin faaliyet ve politikalarını gözden geçirmek gerekmektedir.

Kitapta 28 Şubat sürecindeki demokrasi, laiklik ve siyasal İslam tartışmalarına da ayrıca yer verilmiştir. Dahası, sürecin öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmelere ana hatlarıyla değinilmiştir. Bu doğrultuda 28 Şubat Post-modern darbesinin arkasındaki dinamikleri göz ardı etmeyerek sürecin karmaşık niteliğini aydınlatmak istenmiştir.

“Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci: Kavramlar, Olaylar, Aktörler” başlıklı çalışma, Türkiye’de siyasi tartışmaların içinde önemli bir yer tutan 28 Şubat’ın yaşanmasında etkili olan tüm resmi ve gayri resmi aktörleri beraber değerlendirmeyi amaçlaması açısından önem arz etmektedir. Nitekim 28 Şubat müdahalesi ile ilgili çalışmalar irdelendiğinde 28 Şubat’ın tüm aktörlerini ele alan detaylı bir çalışmaya rastlanılmamaktadır.

Çalışmada nitel araştırma tekniklerinden “metin içi analiz” yöntemine başvurulmuş, yoğunlukla konu ile bağlantılı kitaplar incelenmiş; makale, tez, gazete başlıkları, raporlar ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Çalışmada nitel tekniğin yanı sıra yer yer nicel verilere de yer verilmiştir. Araştırmada medya, sivil toplum kuruluşları, yargı organları, bürokrasi, muhalefet partileri, YÖK ve üniversitelerin süreç yanlısı ve ordudan yana tutum sergiledikleri sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana düşünce ve deneyimleriyle rehberlik eden yüksek lisans tez danışman hocam Prof. Dr. Seyfettin Aslan’a, bu süreçte destekleri ile her zaman yanımda olan aileme, kıymetli dostlarıma ve emeği geçen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın ülkemize, bilim dünyasına ve şahsıma yararlı olması temennisi ile...

İçindekiler

Ön Söz	iii
Giriş	1
1 28 Şubat'ın Kavramsal Çerçevesi, Tarihsel ve Düşünsel Arka Planı	7
Kavramsal Çerçeve: 28 Şubat Nedir, Ne Değildir?	7
28 Şubat Sürecinin Tarihsel ve Düşünsel Arka Planı	10
2 Postmodern Darbeye Giden Süreç	37
1990-1996 Yılları Arasında Yaşanan Gelişmeler	37
3 28 Şubat Sürecinin Sebepleri ve Süreç Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	53
28 Şubat Sürecinin Sebepleri	53
28 Şubat Süreci Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	63
4 28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler ve AK Parti'nin Süreç ile Mücadelesi	81
28 Şubat Sürecinin Aktörleri	81
AK Parti'nin Süreçle Mücadelesi	108
Sonuç	115
Kaynakça	121
Ekler	131

GİRİŞ

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihini bir askeri darbeler tarihi olarak nitelendirmek mümkündür (TBMM Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, 2012b: 915). Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti 1960'lardan sonra neredeyse her on yılda bir askeri müdahalelerle karşı karşıya kalmıştır. 27 Mayıs 1960 Darbesi Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesi olarak tarih sayfalarında yer bulurken bunu sırasıyla; 12 Mart 1971 Muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesi, 28 Şubat 1997 Post-modern Darbesi, 27 Nisan 2007 E- Muhtırası ve son olarak 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü izlemiştir.

27 Mayıs Darbesi ile Adnan Menderes liderliğindeki Demokrat Parti, 12 Mart Muhtırası ile Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi, 12 Eylül müdahalesi ile Milliyetçi Cephe Hükümeti, 28 Şubat Post-modern Darbesi ile Erbakan'ın Başbakanlığındaki Refahyol Hükümeti, 27 Nisan E-Muhtıra ve 16 Temmuz darbe girişiminde Adalet ve Kalkınma Partisi hedef alınmıştır.

Türk siyasal hayatındaki her askeri müdahale (darbe) kalıcı izler bırakmıştır. Yaşanan darbe ve muhtıralardan hiçbirinin 28 Şubat Post-modern Darbesi kadar derin ve kalıcı izler bırakmadığı söylenebilir. Kaldı ki, 28 Şubat sürecinin etkileri aradan yirmi

yıl geçmesine rağmen günümüzde halen tümüyle silinememiştir. Bunun yanında, 2002 yılından sonra 28 Şubat sürecinin bir ürünü olarak farklı bir siyasi kimlikle iktidara yürüyen muhafazakâr demokrat hareket, 28 Şubat sürecinde yaşanan mağduriyetleri gündeme taşımış ve çağdaş demokrasi anlayışı ile bağdaşmayan uygulamalara son vermek için önemli adımlar atmıştır.

Türk demokrasisi uzun yıllar askeri vesayet rejimlerine maruz kaldığından dolayı gelişme imkânı bulamamıştır. Militarist zihniyet zaman zaman sivil irade üzerinde tahakküm kurma yoluna başvurmuş ve kendisine özerk bir alan kurmuştur. Ordunun böyle bir yönetime başvurmasında dış güçlerin, özellikle NATO ve İsrail'in açık desteğinin etkili olduğu iddia edilmektedir.

21. yüzyılda değişen ve dönmüşen dünyada Türkiye'de yoğun bir şekilde yaşanan askeri müdahaleler demokrasinin kurumsallaşmasını da önlemiştir. Tepeden inme metotlarla yapılan her illegal müdahale demokrasi kültürünü zedelemektedir. Zira seçimle işbaşına gelenler, her seferinde bu yöntemlerle atanmışlar (askerler) tarafından iktidardan uzaklaştırılmakta ve böylece halkın iradesine ipotek konulmaktadır. 28 Şubat sürecinde de ordu, kendisine adeta demokrasinin kurtarıcısı rolü biçmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyeti ilan ettikten sonra askerlik mesleği ile siyaseti birbirinden ayırma çabalarına girişmiş, askere parlamentoda siyaset yapma şartını üniformalarını çıkarmaya, yani istifa veya emekli olmaya bağlamıştır. I. TBMM'de Kurtuluş Savaşı'nda görev almış çoğu komutan istifa etmeden milletvekilliği yapabilmış olmasına rağmen II. TBMM'de böyle bir durum söz konusu olmamış, alınan kararlar askerlerin görevi devam ederken milletvekili olamayacakları yasa ile güvenceye alınmıştır. 1950'lere kadar ordunun siyasetle bağlantısı kesilmiş ve herhangi bir askeri müdahale ile karşılaşılmamıştır.

Türkiye'nin son elli yılında ise ordu gerek doğrudan gerek dolaylı yollarla siyaset kurumuna müdahalelerde bulunmuştur. Bunu yaparken de kendisine anayasal bir çerçeve bulabilmiştir. Kimi zaman ise kurucu iktidar rolünü üstlenip yeni bir anayasa

tasarlamıştır. Hiyerarşi zinciri içinde faaliyet gösteren bir kurumun demokrasiye ne kadar katkıda bulunabileceği sorusu zaman zaman tartışma konusu olmuştur.

Öte yandan 21. yüzyılda dördüncü bir kuvvet olarak varlığını sürdüren medyanın da, toplumun yönlendirilmesinde ve şekillenmesinde büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Zaman zaman kamuoyu oluşturarak zinde güçlerin basın tankına dönüşen medya, toplum nazarında güven erozyonuna uğramaktadır. Darbecilerin kitle iletişim araçları üzerinde mutlak tahakküm kurmadan askeri bir müdahalede bulunmaları pek olağan görünmemektedir. 28 Şubat sürecinin yaşanmasında başta gazete manşetleri olmak üzere yazılı ve görsel medya kilit rol oynamıştır. Haber kullanılarak propaganda oluşturma yoluna gidilmiştir. Öncesi ve sonrasıyla darbenin medyadaki yansımaları konuyu analiz etmede hayati önem arz etmektedir.

Demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarından biri de kuşkusuz ki muhalefet partilerinin varlığıdır. 28 Şubat darbesinden önce REFAHYOL koalisyonunun devrilmesinde dönemin muhalefet partilerinin (ANAP, DSP, CHP) etkisi göz ardı edilemez. Bu muhalefet partileri, seçmen iradesi ile iktidar olan koalisyon hükümetini etkisiz kılmak için her türlü yola başvurmuşlardır. Zira muhalefet partileri kendileri için iktidar kapılarının bu şekilde açılacağını öngörmüşlerdir.

Gerçekte sivil toplum kuruluşları demokrasiyi konsolide etmek misyonuyla varlık gösteren kuruluşlardır. Ne var ki, 28 Şubat sürecinde sivil toplum kuruluşları sivil iradeye ipotek konulmasına katkıda bulunmuşlardır. Kimi sivil toplum kuruluşları hükümetin derhal uzaklaştırılması için müşterek bildiriler yayınlarak hükümete alenen meydan okumuşlardır. Süreci daha iyi bir şekilde idrak edebilmek için KESK, TESK, DİSK, TOBB vb. sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini irdelemek gerekmektedir.

Öte yandan 28 Şubat sürecinde YÖK ve üniversiteler de ordudan yana tavır sergilemişlerdir. Bu süreçte Refahyol koalisyonuna YÖK ve üniversite kanadından büyük tepkiler yöneltilmiştir. Bu

tepkilerin gösterilmesinde Refah Partisi'nin başörtüsü konusundaki görüşleri de önemli bir etken olmuştur.

Demokratik hukuk devletlerinde güçler ayrılığı ilkesi temel ilkelerdendir. Bu anlamda yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız mahkemelerin uhdesinde olduğu hukuk devletinde keyfi müdahaleler söz konusu olamaz. Ne var ki, yargı organları bu süreçte, hem ordunun brifinglerine katılarak hem de Refah Partisi'nin kapatılmasına sebebiyet vererek sürece destek vermişlerdir.

Aslında 28 Şubat sürecinin düşünsel temellerinin Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme projesine kadar geri götürülebileceği ileri sürülebilir. Nitekim 19. yüzyılda Osmanlı'nın başta askeri alanda olmak üzere Batıyı model alması geleneksel kurumların etkisini azaltmıştır. Lale Devri ile başlayan Batı'nın üstünlüğünü kabul etme anlayışı Tanzimat ile beraber ivme kazanmıştır. Osmanlı'nın küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti'nin daha ilk yıllarında geleneksel kurumlar ilga edilmiş ve modernite bir proje olarak her alanda uygulanmaya başlanmıştır. Modernleşme projesi “tepeden inme” bir yöntemle uygulanmıştır. Modernleşme olgusunun, Demokrat Parti iktidarına kadar hız kesmeden devam ettiği söylenebilir.

1950 yılında Demokrat Parti'nin tek başına iktidar olması ile tek parti döneminde revaçta olan modernizm olgusu yerini tekrar dirilen İslamcılık düşüncesine bırakmıştır. 1950'li yıllar ve sonrasında İslamcılık cereyanının tekrar önem kazanmasında, soğuk savaş ile beraber ortaya çıkan Sovyet tehdidinin etkisi büyüktür. Osmanlı devletinin son zamanlarında sosyal ve siyasal kombinasyonu sağlamak amacıyla ortaya atılan İslamcılık akımı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber kesintiye uğramış; ancak Refah Partisi ile beraber doruğa ulaşmıştır. Bu görüş, bir bakıma, 28 Şubat sürecinin düşünsel arka planını oluşturmaktadır.

28 Şubat sürecindeki tartışmaların ana ekseninde din ve laiklik yatmaktadır. 1982 anayasası düşünce ve vicdan özgürlüğünü temel haklar arasında saymasına rağmen 28 Şubat sürecinde din hedef alınmış, bireylerin olağanüstü hallerde bile dokunulamayacak temel

haklarına müdahalede bulunulmuştur. 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlar doğrultusunda sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim vasıtasıyla imam hatip okullarının orta kısımlarının işlevsiz bırakılması için yoğun mücadele verilmiştir. Bunun yanı sıra, tarikatlarla ilişkili kurumların (dernek, özel yurt, okul, vakıf, kuran kursları vb.) tamamı ordunun denetimi altına alınmıştır.

28 Şubat sürecini ele alan çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır; “28 Şubat’ın Kavramsal Çerçevesi, Tarihsel ve Düşünsel Arka Planı” adlı başlığı taşıyan birinci bölümde; Demokrat Parti döneminden 1990’lı yılların başlarına kadar yaşanan gelişmeler ve 28 Şubat sürecinin ortaya çıkmasında etkili olan siyasi düşünce kalıpları (Kemalizm, laiklik, demokrasi, modernizm, İslâmcılık) hakkında genel bilgiler verilmektedir. Bu bölümde, Demokrat Parti’nin politikalarının 28 Şubat sürecinin altyapısının oluşturulmasındaki rolünden bahsedilip 12 Eylül müdahalesi ve sonrası gelişmelere, 28 Şubat sürecinde resmi ideolojinin etki alanı ve ideolojik dayatma ile ilgili araştırma bulgularına yer verilip dönemin sofistike yapısı açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın, “Postmodern Darbeye Giden Süreç” başlığını taşıyan ikinci bölümünde; 1990’ların başlarında yaşanan faili meçhul cinayetlerden başlayarak zaman dilimi içerisinde kurulan kısa ömürlü koalisyonların kuruluşu, icraatları ve iktidardan düşme süreçleri hakkında bilgi verilecektir. Bu bölümde özellikle Refah Partisi’nin iç ve dış politikalarının uluslararası güçlerin tepkisini çekmesi üzerinde durulacak ve bölüm sonunda 28 Şubat’ın ne olduğu konusunda ortaya atılan iddialar hakkında bilgi verilecektir.

“28 Şubat Sürecinin Sebepleri ve Süreç Sonunda Yaşanan Gelişmeler” başlıklı üçüncü bölümde, 28 Şubat sürecinin iç ve dış nedenlerine ve sürecin Türk siyasal hayatı üzerinde bıraktığı derin izlere yer verilecektir. Dahası, 2000’li yıllardan sonra kurulan muhafazakâr demokrat bir hareketin yükselişinde 28 Şubat sürecinin rolüne değinilecektir. Bunun yanı sıra, askeri müdahale geleneğinin önemli saç ayaklarını oluşturan 27 Nisan E- Muhtıra

ve 15 Temmuz darbe girişiminin 28 Şubat Post-modern Darbesi ile benzer yönlerine kısaca denilecektir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise, 28 Şubat sürecinin yaşanmasında etkili olan resmi ve gayri resmi aktörlerin rolüne ve Ak Parti'nin süreçle etkin mücadelesine yer verilecektir. Bu bölümde başta ordu ve medya olmak üzere muhalefet partileri, sivil toplum kuruluşları, bürokrasi, yargı organları ve üniversitelerin bir bütün olarak darbeyi meşrulaştırma girişimleri ve AK Parti'nin 2002-2017 yılları arasında 28 Şubat sürecinin uygulamalarına yönelik politikaları üzerinde durulacaktır.

28 Şubat'ın Kavramsal Çerçevesi, Tarihsel ve Düşünsel Arka Planı

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: 28 ŞUBAT NEDİR, NE DEĞİLDİR?

28 Şubat genellikle 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısı ile başlatılsa da (Yerlikaya, 2007: 132) esas itibariyle sürecin söz konusu toplantının öncesinde başladığı ileri sürülebilir. “28 Şubat nedir?” sorusunun tek bir cevabı olmamakla beraber (Çetinkaya, 2007: 156-157) 28 Şubat'ı tenkit eden veya meşru görmeyenlere göre 28 Şubat genel olarak, “postmodern darbe”, “antidemokratik bir uygulama”, “kara darbe” veya “karanlık dönem” diye tarif edilmektedir. 28 Şubat'ı tenkit edenler evvela, ordunun sıklıkla öne sürdüğü “irtica tehdidi” ve “rejim tehlikesi” gibi kalıpların gerçeği yansıtmadığını iddia etmektedirler (Yüksel, 2004: 23-24).

Öte yandan, 28 Şubat hakkında “darbe olmadığı”; “muhtıra”, “pamuk darbe”, “süreç”, “olgu”, “kanunların uygulaması” olduğu yönünde farklı yorum ve iddialar ortaya atılmıştır. Öne sürülen tüm görüşler içerisinde en çok taraftar toplayan 28 Şubat'ın “postmodern darbe” ve “süreç” olduğudur. Söz konusu iki görüş, siyaset literatüründe genel geçer kabul edilmektedir.

28 Şubat müdahalesinin ardından dönemin Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Erol Özkasnak, müdahale hakkında, daha sonra genel geçer kabul edilen, şu tespitlerde bulunmuştur:

“...Bu post-modern darbe,¹ tereyağından kıl çeker gibi, eski darbelere benzemeyen bir şekilde hiç kan akıtmadan, hiç kimseyi üzmeden, gayet usulüne uygun bir şekilde demokratik uygulamalarla, Milli Güvenlik Kurulu tarafından da benimsenerek, devletin başındaki en büyük insandan ilgili bakanlara kadar hepsi de dâhil edilerek, hatta halkımızın ortak edilerek sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla, çok başarılı bir şekilde yürütülen bir süreçtir.” (Cevizoğlu, 2001: 56-57).

28 Şubat 1997 darbesinde, tıpkı diğer darbeler gibi, ordu öncü rol almasına rağmen, 28 Şubat hareketinin diğer darbe ve muhtıralardan farklı yanları mevcuttur. 28 Şubat sürecinde silahlı askeri cenah sivil makamlar üzerinde tehdit unsuru oluşturmuş, devletin bütün teşekkülleri toplumsal değerlere karşı saldırıya teşebbüs etmişlerdir. Hareket genel geçer bir mantıksal anlayışın ürünü olmadığından “post-modern darbe” olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda, daha önceki darbeler modern çizgi içerisinde, genel geçer çerçevede yapılagelmişken 28 Şubat bunun aksine post-modern bir çizgide gerçekleştirilmiştir (Aydın, 2012: 58).

28 Şubat'ta ordu direkt müdahalede bulunmamıştır. Bunun en önemli gerekçesi, dönemin konjonktürünün buna elverişli olmamasıdır. Zira, 1980'li yıllardan sonra Türkiye'nin otarşik yapısı yıkılmış, dünya ile çok yönlü bir entegrasyon sürecine girilmiştir (Bostancı, 2012: 88). Özetle, 28 Şubat, yöntem itibarıyla diğer klasik darbe anlayışından sıyrılıp istisnai unsurları muhteva etmektedir.

28 Şubat'ı öncesindeki darbelerden ve muhtıralarından farklı kılan önemli özelliklerinden biri de bir an ya da bir gün ile sınırlı

1 “Post-modern darbe” kavramı, Tümgeneral Erol Özkasnak'tan daha önce de Cengiz Çandar ve bazı gazeteciler tarafından kullanılmıştır; ancak asker kanadının bu kavramı 28 Şubat ile özdeşleştirilmesiyle kavram, genel geçer olarak birçok çalışmada kullanılmıştır.

kalmayıp geniş bir zaman dilimine yayılmasıdır. Başka bir deyişle, 28 Şubat'ı farklı kılan unsur bir sürecin ürünü olmasıdır (Yılmaz, 2012: 230). 28 Şubat, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sempatican azınlık ardıkları tarafından baskı ve şiddetin olduğu bir süreç olarak ifade edilebilir (Ceylan, 2012: 81).

28 Şubat, iktisadi yönü ağır basan, millet ve iktidarın cebren arka plana itilmek istendiği bir darbe sürecidir. 28 Şubat'ı diğer askeri müdahalelerden farklı kılan unsurlardan biri de yeşil (irticai) sermayeyi hedef alan bir süreç olmasıdır. Bu süreçte darbe taraftarları irticai sermayeyi ötekileştirme yoluna başvurarak destekçileri ile beraber bankaları boşaltıp sermayelerini artırmışlardır (Balci, 2012: 50). 28 Şubat'ın 12 Eylül müdahalesinin devamı mahiyetinde olan bir süreç olduğu ileri sürülebilir. 12 Eylül ortamında ulaşılamayan hedeflere 28 Şubat sürecinde ulaşılmak istenmiştir (Can, 2012: 68). Özellikle İslâmî kesim, 28 Şubat süreciyle 12 Eylül ürünü bazı kazanımların geri alınmak istediğini iddia etmiştir (Göntültaş, 2007: 208).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, “28 Şubat'ın darbe olmadığını kanunların uygulanması” olduğunu ifade etmiş, 28 Şubat dönemini; “28 Şubat Öncesi”, “28 Şubat” ve “28 Şubat Sonrası” olmak üzere üç zaman dilimine ayırmıştır (Öztürk, 2013: 195). DSP lideri Bülent Ecevit ise, modern/postmodern ayrımını yapmadan “28 Şubat'ın darbe” olduğu düşüncesinde olmuştur.

28 Şubat'ın “muhtıra” olduğu konusunda da birtakım iddialar mevcuttur. Bu iddianın savunucuları, 28 Şubat'ı Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararların mahiyeti ile sınırlamaktadırlar. Yalnızca MGK kararları çerçevesinde değerlendirildiğinde 28 Şubat'ın “muhtıra” olduğu fikrinin doğruluk payı vardır; ancak yaygın kaniya göre 28 Şubat, başlangıç ve bitiş noktası tam olarak tespit edilememiş bir süreç, bir (postmodern) darbedir.

1.2. 28 ŞUBAT SÜRECİNİN TARİHSEL VE DÜŞÜNSEL ARKA PLANI

Bir süreci anlamamanın etkili yollarından biri de onun arka planına inmektir. Bu çerçevede Türk siyasal hayatında bir kırılmaya neden olan 28 Şubat sürecinin genel çerçevesi sunulduktan sonra arka planıyla devam etmekte yarar vardır. 28 Şubat'ın arka planı irdelenirken tarihsel arka plan ve düşünsel (ideolojik) arka plan şeklinde bir ayrıma gitmek süreci daha da açıklığa kavuşturacaktır.

1.2.1. 28 Şubat Sürecinin Tarihsel Arka Planı

28 Şubat hakkında görüş birliğine varılmayan önemli konulardan biri de 28 Şubat'ın ne zaman başladığına ilişkindir. Başka bir ifadeyle 28 Şubat'ın başlangıç noktası hakkında farklı yorum ve iddialar ortaya atılmıştır. Bu çerçevede 28 Şubat'ın kökleri Osmanlı'nın son dönemlerindeki modernleşme hareketlerine, Demokrat Parti'ye, Turgut Özal'a, 1990'lı yıllarda İslâmcı bir parti olarak Refah Partisi'nin yükselişe geçmesine, 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısına dayandırılmıştır.

Kanaatimizce 28 Şubat sürecinin temelini Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra izlediği politikalar oluşturmaktadır. 28 Şubat sürecinin başlangıç noktası konusunda görüş birliği olmamasına rağmen, DP'nin özellikle din (İslam) ve ekonomi (Anadolu sermayesi) konusundaki hassasiyeti, 28 Şubat sürecinin arka planının Menderes dönemine kadar uzandığını destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra 1950'lerle birlikte demokrasiye geçilmiş, dini değerler serbest bir şekilde ifade edilebilmiş ve merkez ile çevre arasındaki mesafe daralmaya başlamıştır. Dahası İnönü döneminde kurulan “Köy Enstitüleri”nin Menderes döneminde kapatılması ile 28 Şubat sürecinde “irtica odağı” veya “Siyasal İslam'ın arka bahçesi” olarak nitelendirilen İmam Hatip Okulları'nın önü açılmıştır. Öte yandan Menderes ile ekonomide temelleri atılan ve Özal ile beraber “Anadolu Kaplanları” olarak nitelendirilen yeni bir sermaye hareketi ortaya çıkmış ve bu gelişme ile İstanbul merkezli burjuvazinin bir rakibi ortaya çıkmıştır. Böylece 28 Şubat sürecinin arka planının temelleri atılmıştır.

1.2.1.1. Demokrat Parti Dönemi

Demokrat Parti, 10 yıllık iktidarında demokrasi, laiklik, ekonomi, din alanında önemli gelişmelere imza atmıştır. 28 Şubat sürecini açıklığa kavuşturmak için Menderes dönemi politikalarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu başlık altında DP'nin CHP'den koparak on yıllık iktidarında ekonomi, laiklik, din eksenli politikaları ve 27 Mayıs müdahalesine maruz kalışı ele alınacaktır.

Bilindiği gibi Cumhuriyet Halk Partisi, TBMM'nin açılmasıyla Halk Fırkası ismiyle kurulmuş, üç yıl sonra Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılı kongresinde ise bugünkü ismine kavuşmuştur. Parti, Cumhuriyetin köklü partisi olması hasebiyle önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra CHP Türk siyasi yaşamının şekillenmesinde kilit rol üstlenmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında Kazım Karabekir'in başkanlığında "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" adıyla ilk muhalefet partisi kurulmuş; ancak 1925 yılında Şeyh Sait isyanında parmağı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Çok partili hayata geçişin ikinci önemli sacayağını oluşturan gelişme ise ilk muhalefet partisinin kapatılmasından beş yıl sonra kurulan "Serbest Cumhuriyet Fırkası"nın kurulması olmuştur. Ne var ki bu muhalefet partisinin de ömrü uzun olmamıştır. Böylece çok partili hayata geçiş yolunda atılan adımların ikisi de başarısız olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Türkiye tek partili muhalefetsiz iktidar tarafından idare edilmiştir. 1945 yılında Nuri Demirağ tarafından "Milli Kalkınma Partisi" kurulmuş ve böylece Türkiye'de demokratikleşme açısından önemli bir adım atılmıştır. Türkiye'de çok partili demokratik hayata geçilmesinde iç dinamiklerin yanında dış dinamiklerin rolü de etkili olmuştur. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı sonrasında dünya barışını tesis etmek gayesiyle kurulan Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü'ne mensup olmanın şartlarından biri de ülkede çok partili bir demokrasinin varlığıydı. 1946 yılına gelindiğinde ise ülkede birden fazla siyasi partinin varlığına şahit olunmuştur. Ancak bu kurulan partilerden

hiçbirinin CHP'nin doğurgan partisi,² Demokrat Parti, kadar etkin olamadığı söylenebilir. Kurulan Partiler her ne kadar etkin olamamışlarsa da Türkiye'de çok partili hayata geçişin sağlanmış olması hasebiyle kilit önem arz etmektedir. Çok partili hayata geçiş sürecini açıklığa kavramanın yollarından biri de CHP içerisinde yaşanan kopuşu ele almaktan geçmektedir.

7 Haziran 1945 tarihinde CHP içerisinde muhalif bir kopuşa tanık olunmuş; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından “dörtlü karar” adı verilen önerge meclise sunulmuş ve nihayetinde 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti adında yeni bir parti kurulmuştur. Partinin genel başkanlığına ise -daha sonra cumhurbaşkanlığı makamına getirilecek olan- Celal Bayar getirilmiştir (Nohutçu, 2012: 646). “Yeter, Söz Milletindir” sloganıyla siyaset sahnesine çıkan DP ve kurucuları “demokrasi” talebini dile getirmişlerdir. 1946 yılında yapılan ve hileli olduğu konusunda yoğun tartışmalar bulunan seçimlerde yalnızca 62 milletvekili çıkarabilmiştir (Türköne, 2011: 377). Bu kapsamda demokratların 1946 yılında yapılan milletvekili seçimlerini kaybetmeleri şaşırtıcı olmamıştır. Ancak kazanma şanslarının olmadığını farkında oldukları halde çetin bir mücadele ortaya koymuşlardır. Dahası tam olarak kurumsallaşmış bir örgütleri de söz konusu değildi ve bürokratik kanat da CHP'ye yakındı. Tüm bunlardan dolayı 1946 genel seçimlerinin şaibeli olduğu konusunda genel bir görüş birliği mevcuttur (Ahmad, 2016: 130). 1946 seçimlerine “açık oy, gizli sayım” ilkesi doğrultusunda gidilmiş, tek parti rejimi 1950 yılına kadar iktidarını konsolide etmiştir. 1950'ye geldiğinde ise yapılan genel seçimlerde “gizli oy, açık sayım” modeli benimsenmiş ve Demokrat Parti, Türk siyasal tarihinde rekor düzeyde (% 53,5) oy alarak 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir. CHP ise ana muhalefet konumuna düşmüş ve böylece

2 CHP, parti içi muhalefetin sonucu olarak tarih boyunca çok sayıda “doğurgan parti”yi üretmiş ve “doğurganlık” kavramını Türk siyasal hayatına taşımıştır. Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası ile başlayan “doğurganlık” gelenek sırasıyla; Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti, Güven Partisi, Cumhuriyetçi Parti ile varlığını sürdürmüştür (Türköne, 2011: 377).

CHP'den kopan muhalif hareket 1950'den 1960 senesine kadar iktisadi, siyasi, sosyo-kültürel, dini açıdan ülkenin seyrini değiştirme arayışında olmuştur.

Esas itibariyle DP'nin, CHP'den daha sağda olduğu söylenebilir. Program açısından değerlendirildiğinde DP'liler biraz daha sağda durmuşlardır. DP politikada demokrasi ilkesini, iktisatta ise liberalizm ilkesini benimsemiştir. DP, programında alabildiğine geniş serbest bir intizama ve refaha yönelik uygulamalara yer vermiştir. Ancak Türkiye kadar DP'nin de refaha gereksinimi vardı (Birand, DüNDAR ve Çaplı, 2006: 28). Öte yandan DP'nin programıyla CHP'nin programı arasında ortak noktalar da bulunmaktadır. Demokratlar da tıpkı CHP gibi "Altı Ok"u anayasa gereği programlarına dâhil etmişlerdir. Fakat CHP'den farklı olarak dönemin koşullarına uyarlayacaklarını dile getirmişlerdir. Demokratik kültürü geliştirmek demokratların esas gayesini teşkil etmiştir. Devlet müdahalesini olabildiğince kısıtlama arayışında olan demokratlar bireyin temel hak ve hürriyetlerini genişletmekten yana olmuş, millet hâkimiyetini ve halkçılık prensibini ısrarla öne çıkartmışlardır. CHP'nin keyfi uygulamaları halk nazarında prestij kaybına neden olmuş ve demokratlar da bundan yararlanarak tek parti döneminin keyfi uygulamalarını sürekli dile getirerek siyaset anlayışlarını ustalikle sürdürmüşlerdir (Ahmad, 2016: 128-129).

Konumuz açısından kilit önem taşıyan 28 Şubat sürecinin tarihsel arka planını kavramak açısından DP'nin dine yaklaşımı hayati önemdedir. Bu çerçevede DP'nin ideolojik tutumunun -tıpkı 28 Şubat sürecindeki REFAHYOL Hükümeti gibi- darbeye davetiye çıkardığı ileri sürülebilir. DP 1950 seçimlerinden hemen sonra, iktidarının ilk yılında, ilk icraatı olarak Arapça ezan yasağını kaldırarak ezan serbestisine önayak olmuş ve bu konuda inisiyatifini müezzinlere bırakmıştır. Böylece 18 yıl boyunca süregelen yasak DP iktidarı ile tarih olmuştur. Ancak DP'nin dine ilişkin yasakları kaldırması onun gerici ve Atatürk karşıtı bir parti olduğu yönündeki algı ve iddiaları güçlendirmiştir.

DP'nin gerici ve Atatürk düşmanı bir parti olarak değerlendirilmesinin esas gerekçesi, Türkçe okutulan ezanın Arapça okunması yasağını kaldırmasıdır. Oysaki DP, halkın rejime karşı cephe almasına sebep olan din düşmanlığını yok etmek suretiyle Cumhuriyetin teminatı olan laiklik ilkesinin geniş halk kitlelerince benimsenmesine önyak olmuştur (İlıcak, 1999: 36). İleri sürülen iddiaların aksine DP hiçbir zaman Atatürk ve laiklik karşıtı bir tutum sergilememiş, hatta DP döneminde Atatürk'e yönelik hakaret ve saygısızlıkların belirmesi neticesinde 1951 yılında 5816 Sayılı "Atatürk'ü Koruma Kanunu" çıkarılmıştır.

Öte yandan DP'nin iktidara gelmesinden sonra İslam'ın tekrar ihya olduğu veya dirildiği noktasında bir dizi söylemler gündeme gelmiştir. Gözlemciler göre, DP'nin İslam'a olan yaklaşmasının sebebi oy kazanma stratejisiydi. 1950'li ve 1960'lı yılların tartışma konularından biri de mütedeyyin kesime verilen tavizler karşısında Kemalist kesimin tehlike altında olup olmadığına yönelikti (Ahmad, 2010: 474). DP iktidarı ile din, toplumun birçok alanında hissedildiği gibi medya dünyasında da hissedilmeye başlanmıştır. Radyolardan okunan Kur'an-ı Kerim, DP'nin toplumun dini değerleri konusundaki hassasiyetini açıkça ortaya koymuştur. Çünkü daha önceleri yasak olan bu tür uygulamalar DP iktidarı döneminde serbest olmuştur. Bu dönemde okullarda din derslerinin zorunlu duruma getirilmesi ise laiklik karşıtı olduğu gerekçesiyle zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Özellikle dönemin Millî Eğitim Bakanı Tefvîk İleri, din konusunda çok ılımlı bir tutum göstermiştir. Ayrıca bu dönemde İmam Hatip sayısında da bir artış olmuştur. Din konusunda ılımlı bir tutum sergileyen DP, laiklik ilkesini de göz ardı etmemeye özen göstermiştir. Bu durumun somut örneklerinden biri de DP'nin içinden çıkan Millet Partisi'nin kapatılmasıdır.

1948'de DP içerisinde yer alan bir azınlığın partiden ayrılması sonucu kurulan Millet Partisi, 1954 yılında DP iktidarı tarafından laiklik karşıtı tutumlarda bulunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Akabinde kapatılan bu parti "Cumhuriyetçi Millet Partisi" ismiyle siyaset arenasında yer almıştır (Aydın ve Taşkın, 2017). Böylece

DP laiklik prensibi konusunda ne kadar titiz olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Genel bir çerçeve olarak Tek Parti döneminde din üzerinde yoğun bir baskı söz konusu olmuştur. Ancak çok partili sürece geçildikten sonra hem CHP hem de DP mütedeyyin kesimin oyunu almak için yarışa girmişlerdir. 1957 seçimlerine gelindiğinde DP, CHP'yi dinsizlik ve komünistlikle itham etmiş ve kendi döneminde inşa edilen imam hatip kurumları ve camilerden kıvançla bahsederek dini kitleye hitap etmiştir (Zürcher, 2015: 338-339). Buna ilave olarak DP'nin ekonomiye yönelik girişimleri de olmuştur. Demokratlar üstyapıyı kurmak için ekonomi ve toplumu modernleştirme arayışında bulunmuşlardır. Bu süreçte demokratların ekonomi politikalarının planlı olmadığı yoğun bir şekilde dile getirilmiştir. Bunun nedeni Demokratların, komünist ve bürokratik uygulamalara karşı cephe almış olmalarıdır. Menderes Hükümeti sanayileşme yerine tarım ve madencilğe öncelik vermiştir. Tarımın önem kazanması ile beraber tarım araçları, özellikle traktör, sayısında ciddi artışlar yaşanmıştır. İktidarının ilk dört yılında Menderes, yıllık % 13'lük oranda rekor büyümeye ulaşmıştır. 1956 yılına gelindiğinde ise liberal politikalar rafa kaldırılarak "Ulusal Korunma Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanunla beraber hükümet ekonomiye müdahale etme ve ekonomiyi düzenleme yetkisine kavuşmuştur. 1957 milletvekili seçimleri demokratların güç kaybetmesine, cumhuriyetçilerin ise sandalye sayısını artırarak güç kazanmasına neden olmuştur. Yükselen enflasyon ve keskin döviz krizi ekonomik bunalımı doğurmuş ve bu bunalım Menderes'i popülist uygulamalara sevk etmiştir. 1950'li yılların sonlarına gelindiğinde ekonomi Menderes tarafından kontrol edilemez bir duruma gelmiştir. Menderes'in 27 Mayıs'ta iktidardan düşürülmesi esnasında ise Türkiye ekonomisi çöküşün eşiğindeydi (Ahmad, 2016: 138-143). Özetle iktidarının ilk dönemlerinde liberal ekonomiyi benimseyen Menderes, iktidarının ilk beş yılından sonraki zaman diliminde devletçi politikalara yönelmiştir. Menderes, iktidarının ilk yıllarında küresel ekonomi ile entegrasyon arayışında olmuş ve bu yüzden yabancı sermayeyi

teşvik edici uygulamalara başvurmuştur. Menderes ile beraber kırsal kesimlere yönelik devletin iktisadi ilgisi artmış ve 1980’li yıllardaki Özal politikalarının temeli atılmıştır. Başka bir deyişle, Menderes ile beraber Anadolu sermayesi canlılık kazanmış, kırsal kesimlerde tarımın teşvik edilmesi ile taşra sermayesinde ilerleme kaydedilmiştir. Kaldı ki, 28 Şubat hareketinin iktisadi yönünü ise sözü edilen Anadolu burjuvazisinin İstanbul merkezli burjuvazisi karşısında önemli bir rakip olma konumuna gelmesi teşkil etmektedir. On yıllık Demokrat Parti dönemi 27 Mayıs Askeri Darbesi ile sonlandırılmıştır.

27 Mayıs askeri müdahalesi 38 kişilik albay ve daha alt rütbedeki subaylarca tasarlanmış bir darbedir. Milli Birlik Komitesi adı verilen bu oluşum 1960 darbesi ile yönetimi devralmıştır. İktidarı ele geçiren cuntacılar radyodan bildiri okuyup mevcut demokrasi krizine, kardeş kavgasına vurgu yaparak bu gibi hususlara son vermek maksadıyla yönetime el koyduklarını dile getirmişlerdir. Subaylar ve MBK’nin başı Cemal Gürsel demokrasi ortamı için gerekli şartlar oluştuğunda adil ve serbest seçimler vasıtasıyla yönetimden ayrılacakları vaadinde bulunmuşlardır. Ancak çok geçmeden MBK, radikaller ve ılımlılar olmak üzere ikiye bölünmüştür. Radikaller devletin askeri vesayet rejimi ile idare edilmesinden yana tavır takınırken; ılımlılar kanadı gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra adil ve serbest seçimlerle yönetimin meclise devredilmesinden yana olmuşlardır (Nohutçu, 2012: 665).

Önemle belirtmek gerekir ki cuntacılar, DP’yi iktidardan indirme planlarına 27 Mayıs müdahalesinin öncesinde başlamışlardır. On yıllık DP iktidarının faaliyetlerini sonlandırmak maksadıyla 1950’lerde ordu içerisinde birtakım cuntalar oluşmuştur. Ülkenin muhtelif yerlerinde konumlanmış cunta birlikleri, kimi zaman kendi başına kimi zamanda irtibatlı hareket ederek DP’yi iktidardan düşürmek amacıyla darbe ortamı için uygun zemin oluşturmak için hazırlıklar yapmışlardır. Evvela hatırı sayılır şahısların telefonları kesilmiş, darbenin gerçekleşeceği ilk saatlerde komando birlikleri ve Kara Harp Okulu talebeleri Ankara’nın önemli yerlerini işgal etmekle görevlendirilmiştir. 27 Mayıs günü yönetime el

konulduktan sonra radyo aracılığıyla Alparslan Türkeş tarafından ihtilal bildirisi tüm halka duyurulmuştur. Bildiride ihtilalin hiçbir siyasi parti ve grubu hedef almadığı, hukuk düzeni içerisinde cereyan ettiği ve nesnel olduğu savunulmuştur. Ancak süreç böyle ilerlememiş, 27 Mayıs hareketi doğrudan DP'ye karşı yapılmıştır. Çünkü bu süreçte DP dışında kapatılan başka parti olmamış, çok sayıda DP'li enterne edilmiş ve DP'ye yakınlığı ile bilinen çoğu kamu görevlisi ihraç edilmiş veya sürülmüştür (Aydın ve Taşkın, 2017: 61-63).

Haziran 1960'da ihtilal kanunları yürürlüğe girmiştir. MBK tarafından çıkarılan kanunlarla müdahaleye hukuksal bir meşruiyet kazandırılmak istenmiştir. TSK İç Hizmet Kanunu'na istinaden darbe gerçekleştirilmiştir. Zira bu kanun, orduya Cumhuriyeti muhafaza ve kollama yetkisi vermektedir (Birand, Dündar ve Çatlı, 2006: 170).

27 Mayıs müdahalesinin esas gerekçesinin 1950'lerin sonlarında parlamenter yönetimin yozlaşması olduğu ileri sürülebilir. Yaşanan bu durum askerlerin ortak hareket etmesinin yolunu açmış ve darbenin başarılı bir şekilde gerçekleşmesine olanak sağlamıştır. Darbeyi gerçekleştirenler başından itibaren DP'nin politikalarına karşı çıkan bir subay grubuydu (Hale, 2014: 134).

27 Mayıs müdahalesinin sebeplerinden biri de Menderes'in Sovyetler Birliği ile yakınlaşma sürecini başlatmasıdır. Menderes'in bu hamlesinden çıkarları zedeleneceğinden dolayı rahatsızlık duyan Batı ve ABD, çıkarlarını tehlikeye sokan Menderes'i 27 Mayıs darbesi ile cezalandırmışlardır (Can, 2012: 65).

Diğer darbe ve muhtıralardan farklı olarak emir-komuta zinciri içerisinde gerçekleşmeyen 27 Mayıs darbesinden sonra Yassıada'da yargılanan Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiştir. Daha sonrasında referanduma sunulan 1961 Anayasa'sı % 61,74 olumlu (evet) oy oranıyla kabul edilmiştir. 1961 Anayasası, Türkiye'nin en özgürlükçü anayasası olarak kabul edilmektedir. 1961 Anayasası ile birlikte "kuvvetler ayrılığı" prensibine geçilmiş, çoğulcu demokrasi anlayışı egemen olmuş,

karma sistemden parlamenter sisteme geçilmiş, temel hak ve hürriyetlere anayasada geniş yer ayrılmıştır. 1961 yılından itibaren partiler tekrardan siyasi alana çıkmaya başlamış ve Türk siyasal hayatı koalisyon hükümetlerine tanık olmuştur.

1961 Anayasası iki özelliğiyle önceki anayasalardan ayrılmaktadır. İlk olarak daha önceki anayasaların kısıtlama getirdiği bireysel hak ve hürriyetlerin alanı bu anayasa ile genişletilmiştir. İkinci özellik, birinci özelliğin zıttı olarak, Milli Birlik Komitesi tarafından kurulan vesayet kurumları (Anayasa Mahkemesi, MGK, Askeri Yargıtay, RTÜK) ile demokrasinin alanı daraltılmış, meclis üzerinde sıkı bir denetim oluşturulmuştur (Aydın ve Taşkın, 2017: 89).

1961 Anayasası ile vatandaşlara tanınan hak ve hürriyetler, çok geçmeden 12 Mart Muhtırası ile kısıtlamaya gidilmiştir. Muhtıra metninde darbenin gerekçesi olarak, kardeş kavgası, kaos, ekonomik ve sosyal huzursuzluklar gösterilmiştir. Süleyman Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi (AP) hükümetini hedef alan muhtıra ile askeri otorite daha da kuvvetlendirilmiş, Bakanlar Kurulu'na Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisinin önü açılmış, devlet memurlarına tanınan sendika kurma hakkı ve TRT'ye tanınan özerklik kaldırılmış, üniversitelerin özerkliği zayıflatılmış, Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurulmuştur.

12 Mart'ta 27 Mayıs'ın aksine ihtilalciler yönetime doğrudan el koymamış, yalnızca hükümet değişikliğini talep etmişlerdir. Muhtıra metninde eğer talepleri yerine getirilmezse iktidarı ele geçireceklerini beyan etmişlerdir. Bu durumda, başbakan Demirel'in önünde iki seçenek vardı, ya direnecekti ya da teslim olacaktı (Birand, Dündar ve Çaplı, 2000: 234). Ne var ki Demirel istifa etmeyi yeğlemiştir.

Süleyman Demirel'in 12 Mart Muhtırası'na maruz kalmasının gerekçelerinden birinin de ABD tarafından kendisine dayatılan "haşhaş yasağı" talimatını reddetmesi olduğu kabul edilmektedir. Demirel'in olumsuz cevabının akabinde dönemin Amerikan

Büyükelçisi Dışişleri Bakanı Çağlayangil'e, kendisinin hatıralarında bahsedildiği biçimde, “Çok kötü şeyler olacak” demekten kaçınmamış ve 12 Mart Muhtırası'nın ilk sinyalini vermiştir (Can, 2012: 65).

1.2.1.2. 12 Eylül Müdahalesi ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren öncülüğünde 12 Eylül 1980 tarihinde ordu yönetime bir kez daha el koymuştur. Bu müdahale “Bayrak Harekâtı”³ olarak da nitelendirilmektedir. Akabinde ise Kenan Evren'in başında olduğu Milli Güvenlik Konseyi kurulmuş ve Bülend Ulusu hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 12 Eylül müdahalesi ile siyasal partiler kapatılmış ve parti liderleri tutuklanmıştır. Siyasi yasaklar 1987 referandumu ile kaldırılmıştır.

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nde üçüncü kez yaşanan askeri müdahale ile 1961 Anayasası tamamıyla devre dışı bırakılmıştır. 1961 müdahalesinden sonra siyasette aktif bir rol üstlenen Süleyman Demirel, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi konjonktürüne elverişli olmayan 1961 Anayasası ile idare edilmeyeceğini en başından beri beyan etmiştir (Özgan, 2008: 13). Maraş ve Çorum'da yaşanan olaylarla Türkiye'de bir kargaşa ortamı oluşturmak istenmiş, 12 Eylül darbesi için uygun bir zemin hazırlamak istenmiştir (Ceylan, 2012: 81-82). 12 Eylül müdahalesi Türkiye'nin global sistemle bütünleşmesi için lüzumlu olan konjonktüre zemin hazırlamıştır (Can, 2012: 68). Bunun yanında, 12 Eylül müdahalesinin yalnızca dış güçlerin bir oyunu olmadığını da ifade etmek gerekir. Zira söz konusu müdahalenin sosyolojik nedenleri de bulunmaktadır. Türkiye'de toplumsal sınıflar arasındaki kutuplaşmalar şiddet ortamının yaygınlaşmasına ve dolayısıyla darbeye zemin hazırlamıştır.

12 Eylül vesayet rejimi 1983 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 12 Eylül müdahalesi, 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerine nazaran daha uzun süreli olmasına rağmen önceki iki müdahalenin

3 12 Eylül müdahalesine “Bayrak Harekâtı” ismi verilerek ülkenin tek bir bayrak altında bir araya gelmesi hedeflenmişti (Birand, 1984: 200).

aksine yönetime el koyan cuntacıların detaylı bir toplumsal ve iktisadi planları söz konusu olamamıştır (Hale, 2014: 293). Cuntacılar yine de yeni bir Anayasanın hazırlanmasına önyak olmuştur. Bu kapsamda hazırlanan 1982 Anayasası da, tıpkı 1961 Anayasası gibi, Kurucu Meclis tarafından hazırlanmış ve 1982’de yapılan referandum neticesinde alınan % 91,37 kabul oyuyla kesinleşmiştir. 1982 Anayasası 1961 Anayasası’na göre daha ayrıntılı olmasına rağmen daha az özgürlüktür. 1961 Anayasası’ndaki çoğulcu demokrasi prensibi, 1982 Anayasası’nda yerini çoğunlukçu demokrasiye bırakmıştır. 1982 Anayasası’nın önemli yeniliklerinden biri de yürütmeyi daha da güçlendirmesidir. Bu Anayasa ile cumhurbaşkanının yetki alanı genişletilmiştir. 1981 yılında Yüksek Öğretim Kurumu’nun kurulması ile üniversiteler üzerindeki denetim artmıştır. Bu anayasanın temel özelliklerinden biri de hiçbir suretle değiştirilemez değiştirilmesi dahi teklif edilemez madde sayısının artmasıdır. Öte yandan 1982 Anayasası, her ne kadar özgürlük alanını daraltmışsa da temel haklar arasında “din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklama” gibi hakları saymayı ihmal etmemiştir. Bunun yanı sıra, eğitim ve öğretimi hem hak hem de ödev olarak anayasal güvenceye almıştır. Ne var ki, 28 Şubat sürecinde hem din, vicdan ve düşünce hürriyeti hem de eğitim ve öğretim hakkı ve ödevi alenen ihlal edilmiştir.

1.2.1.2.1. Turgut Özal ve Anavatan Partisi

Türkiye’de Özal ile beraber muhafazakâr kesim yükselişe geçmiştir. Özal, kendisinden önceki dönemlerden farklı olarak başta ekonomik alanda olmak üzere birçok alanda Batı ile yakın ilişkiler içine girmiş, ithal ikameci anlayışı yıkmıştır. Özal’ın dışa açık politikalarından dolayı çıkarları zedelenen toplumun birçok kesimi rahatsız olmuştur. Özellikle İstanbul merkezli burjuvazi, Özal’ın ekonomi manevralarından son derece rahatsızlık duymuştur. Çünkü Menderes döneminde temeli atılan Anadolu sermayesi, Özal ile beraber geniş bir alan bulmuştur. Böylece İstanbul burjuvazisine bir rakip ortaya çıkmıştır. Dahası Özal ile beraber imam hatip okullarının sayısında artış görülmüş, tarikatlar

daha serbest hareket etme imkânına kavuşmuştur. Bunun yanı sıra Özal, dine karşı hoşgörülü bir tutum benimseyen bir siyaset adamı kimliğini korumuştur. Tüm bunlar 28 Şubat'a giden süreçte önemli birer etken olmuştur.

İslâmî kesim açısından 28 Şubat'ı Özal ile başlatmak mümkündür. 12 Eylül ile başlayan “dindarlaşma süreci” ve devletin halka yakınlaşma girişimi, Özal'ın yaptığı reformlar, Refah Partisi'ne kendini ifade özgürlüğünü de sağlamıştır. Bazı tarikatlar da kendini Özal'a yakın hissetmeye başlamıştır (Gönültaş, 2007: 208-209). Bu bakımdan Özal'ın politikaları önem arz etmektedir. Öncelikle Özal politikalarının temelini 24 Ocak Kararları⁴nın oluşturduğu ileri sürülebilir.

Türkiye ekonomisi açısından ilk ciddi dönüşüm 1980 yılında alınan 24 Ocak Kararları ile yaşanmıştır. Bu kararlar doğrultusunda otarşik yapısı ile ithal ikameci modelden vazgeçilmiş, dışa açık modellerle iktisadi rekabetin önünü açmak hedeflenmiştir (Karahan, 2012: 121). Bu doğrultuda 24 Ocak Kararları, 24 Ocak 1980'de dönemin hükümeti tarafından başvurulmuş tedbirler paketi olarak ifade edilebilir. Tedbirlerin alınmasında IMF ile yapılan görüşmeler etkili olmuş ve uzlaşmaya varılması sonucu önlemler devreye girmiştir. Önlemlerden ilki olarak, yüksek bir devalüasyon öngörülmüştür. İkinci olarak kamuda ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nde personel alımlarında kısıntıya gidilmiştir. Dış satım desteklenmiş ve bütçe üzerindeki yükler minimize edilmeye çalışılmıştır (Aydın ve Taşkın, 2017: 310). Türk medyası, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar için “24 Ocak Önlemleri” ibaresini kullanmıştır. Bu önlemler ülke ekonomisini piyasa şartları doğrultusunda dönüştüren ilk uygulamalardır (Ahmad, 2016: 211). 24 Ocak Kararları'ndan hemen sonra Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'nin (ANAP) tek başına iktidar olduğu 1983-89 arası zaman diliminde, 24 Ocak Kararları'nın

4 24 Ocak Kararları ANAP iktidarından önce alınmış önlemlerdir; ancak bu kararların mimarı Özal olduğundan bu başlık altında inceleme gereği duyulmuştur. Söz konusu tedbirler 1983 yılından sonra iktidara gelen Özal'ın ve partisinin politikalarının temelini teşkil etmektedir.

uygulanması neticesinde Türkiye ekonomisi istikrarlı bir büyüme profili çizmiştir (Karahan, 2012: 121).

Bilindiği üzere 1980 sonrasında yapılan seçimlerde merkez sağ ideolojiyi savunan partiler güçlenmeye başlamışlardır; zira bu partiler hem iktidar hem de ana muhalefet olmaya hak kazanmışlardır. Merkez sağın yükselmesinde sosyal demokrat ideolojisini benimsemiş kesimin cılızlığı ve ANAP'ın yeni değerler ileri sürmesi etkili olmuştur (Göle, 2011: 43). Özal'ın ANAP döneminde hem Kur'an kursu hem İmam Hatip mektepleri sayısında önemli bir artış yaşanmıştır (Ahmad, 2016: 257). Turgut Özal liderliğinde ANAP 1983-1989 yılları arasında tek başına iktidar olabilmiş ve ideolojik olarak modernizm ve muhafazakârlığı beraber sürdürmeyi tercih etmiştir. Daha sonrasında parti genel başkanlığına Mesut Yılmaz'ın getirilmesi ile parti laik bir çizgiye evrilmiştir.

Turgut Özal'ın genel başkanlığında ANAP iktidarı döneminde hayata geçirilen iktisadi ve siyasal reformlarla Türkiye'de büyük bir değişim ve dönüşüm süreci başlamıştır. Dönüşümün bir ayağını yerli/muhafazakâr Anadolu sermayesi oluştururken, diğer ayağını demokrasi ve insan haklarının gelişmesi neticesinde oluşan sivil toplum kuruluşları oluşturmuştur (Bostancı, 2012: 86-87). Özal ile beraber ülkedeki küçük Anadolu sermayesi gelişme imkânı bulmuştur. Bununla beraber, kırsal kesimlerden şehirlere doğru yaşanan göçler sebebiyle köylüler KOBİ'ler kurarak refaha kavuşmuşlardır (Bilgin, 2012: 192). Özal'ın Anadolu sermayesini ihya etmesi ile birlikte tüccar kesim sanayiciliğe yönelirken, esnaf kesim ise tüccarlığa doğru bir eğilim sürecini yaşamıştır. Bu durum Anadolu'da milli ve dini değerlere bağlı yeni bir sermaye sınıfının ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1990'lardan sonra Necmettin Erbakan bu kitleyi "Anadolu Aslanları" olarak nitelendirmişken, koalisyon ortağı Tansu Çiller ise "Anadolu Kaplanları" olarak nitelendirmiştir. Bu süreçte KOBİ'lere eğilim artmıştır (Akşener, 2012: 133-134). Özal'ın liberalizm anlayışı, geleneklere karşı cephe alan, birey özgürlüğünden yana, hazcı hayallere meşruiyet tanıyan ve yeni pazar alanları oluşturmaya yönelikti (Göle, 2011: 77).

Öte yandan 1987'den sonra Özal'ı zor günler beklemekteydi. Bu kapsamda Parti içinde İslam'ın politikadaki yeri üzerine ihtilaflar baş göstermiştir. Özal Hükümeti, radikallerin desteğini yitirmemek için onlara yönelik önemli tavizlerde bulunmuştur. Dinsel eğitimin yaygın hale getirilmesi, üniversitelerde başörtüsü serbestisi bu tavizler arasında yer almıştır. Söz konusu tavizler, partinin muhafazakâr kanadında olumlu karşılanmasına rağmen parti içinde ve dışındaki laik kesimin tepkisi ile sonuçlanmıştır (Hale, 2014: 329-330).

1.2.2. 28 ŞUBAT SÜRECİNİN DÜŞÜNSEL ARKA PLANI

Türkiye 1980 sonrası dönemde küresel sistemle entegre olma girişimlerinde bulunmuşsa da ideolojik katılıktan dolayı başarı sağlanamamıştır. 1980'lere kadar üç defa askeri darbe yaşamış Türkiye, demokrasiyi ve serbest piyasayı amaçlayan sürece uyum sağlayamamıştır (Öztürk, 2007: 166-167). Türkiye'de yaşanan diğer darbe ve muhtıralarda olduğu gibi 28 Şubat müdahalesinin temel sebebinin ideolojik olduğu ileri sürülebilir. Bu durum gerek darbecileri mobilize eden sebep açısından gerekse bu tarz girişimlerin sözde meşrulaştırılması açısından geçerlidir. Türkiye'nin rejimini açıklayan önemli hususlardan birinin belli bir ideolojinin devletin neredeyse tüm faaliyetlerine nüfuz etmesi olduğu söylenebilir (Erdoğan, 2007: 21). Benzer şekilde 28 Şubat'ın ideolojisi bir tür "Türk tipi nasyonal sosyalizm" olarak tarif edilebilir. Bu ideolojinin savunuculuğunu günümüzde Yeni Ulusalçı akım yapmaktadır (Türküne, 2007: 47).

Öte yandan 28 Şubat ideolojisi genellikle devrim kanunlarına eklenerek varlığını sürdürmüştür. Bu çerçevede 28 Şubat'ın düşünsel temelleri demokrasi, laiklik, Kemalizm, modernizm, İslamcılık gibi siyasi düşünce kalıpları irdelenerek daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Sözü edilen düşünce kalıpları 28 Şubat sürecinde istismar edilmiştir.

1.2.2.1. *Demokrasi*

Demokrasi, en genel anlamıyla, halkın egemenliğine dayanan yönetim şekli olarak tanımlanabilir. A. Lincoln'a göre demokrasi, halkın halk tarafından halk için yönetimidir. Bu tabirle Lincoln, normatif demokrasi anlayışının destekçisi olmuştur.

Demokrasi, yalnızca çoğunluğu esas alan bir sistem değildir. Aksine, sanayi devriminin bir mahsulü olup insan hakları çerçevesinde bireyi çoğunluk tahakkümüne karşı muhafaza eden bir sistemdir (Kongar, 2016: 30). Ne var ki Türkiye'de demokrasi açısından samimi bir duruştan söz etmek son derece güçtür. Türkiye'de demokrasi bir yaşam biçimi olarak değil, zor durumda kalan siyasetçilerin arzuladıkları yönetim biçimi olarak cereyan etmiştir. Dahası Türkiye toplumunun demokrasi algısı yoğunlukla seçimler etrafında düğümlenmiştir (Süter, 2007: 199-200).

Türkiye Cumhuriyeti, sanayileşmenin ürünü olan Batı demokrasinin aksine istiklal harbinin neticesinde ortaya çıkmış bir devlettir. Bundan ötürü tarihsel köklerinde sanayileşmenin aksine tepeden inme ideolojik inkılapçılık ve destekçisi ordu gücü yer almaktadır. Batılı demokrasi, burjuvazi ve işçi sınıfının çabaları ile kurulmasına rağmen Türkiye'de ise demokrasiyi kurma görevini askerler üstlenmiş ve demokratik sisteme hanel getirecek her türlü unsuru bertaraf etmeyi kutsal bir görev olarak kabul etmişlerdir (Özgan, 2008: 8). Bu doğrultuda Türkiye'de demokrasi prensibi laiklik ilkesi karşısında hep geri planda kalmıştır. Kaldı ki, demokrasi ilkesi Kemalizm'in altı ilkesi arasında bile kendine yer bulamamıştır (Göle, 2011: 64). Türkiye'de demokrasinin doğuşu, esasen çok partili hayata geçilmesi DP'nin iktidarı ile olmuştur; ancak DP'nin ileri demokrasiye katkı sağlamadığını iddia eden görüşler de vardır.

Nitekim Ahmad'a göre DP'nin Türkiye'de demokrasinin ilerlemesine katkısı yok denecek kadar azdı; fakat pejoratif katkısı hayli mühim düzeydeydi. Zira iktidar olduğu on yıllık süre zarfında DP'ye gönül vermiş kesim bile geleneksel kurumlarla demokrasinin geliştirilemeyeceğinin farkındaydı. DP'liler 27 yıllık tek parti döneminin antidemokratik uygulamalarını bile

bütünüyle bertaraf etmeyi başaramamışlardır (Ahmad, 2016: 134). Öte yandan DP'yi alaşağı eden 27 Mayıs darbesi sonucu ordu parlamenter demokrasi vaadini gerçekleştirmesine rağmen kendisini siyasetten alıkoyamamıştır. Demokrasinin bekçisi olmak uğruna demokrasinin altını kazılmaktan kaçınmamıştır (Ahmad, 2010: 226). 27 Mayıs müdahalesinden sonra 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1971 yılında demokrasi tekrar felç olmuş ve vesayetçi demokrasi kendini göstermiştir.

Demokrasiye balans ayarı, militan demokrasi⁵ kavramlarının politik sözlüğümüze kazandırılmasında 28 Şubat sürecinin etkisi büyüktür (Dilipak, 2007: 153). 28 Şubat bir bakıma irtica fobisi bahane edilerek ve demokrasiye balans ayarı yapılarak gerçekleştirilmiş bir darbedir (Çetinkaya, 2007: 157). Bu doğrultuda 28 Şubat sürecinin temel amaçlarından biri de demokrasiyi kurtarmak olmuştur. Ankara Sincan'da tankların yürütülmesi sonucu, dönemin genelkurmay ikinci başkanı Çevik Bir, "Demokrasiye balans ayarı yapıldı" diyerek hadiseyi demokrasi şemsiyesi altında açıklamıştır. Ayrıca süreçte din kamusal alanın dışına itilerek demokrasi bekçiliğine soyunulmuştur. Özetle Türkiye'de alışlagelen bütün darbelerde ülkenin içine düştüğü demokrasi krizi en başta gelen gerekçelerden biri olmuştur.

1.2.2.2. Laiklik

Laiklik anayasal düzeyde iki anlama sahiptir. Birincisi, din ve devlet işlerinin birbirinden soyutlanması; ikincisi ise din ve vicdan hürriyetidir. 1937 yılından itibaren anayasal güvenceye alınan laiklik ilkesi, 1982 Anayasa'nın değişmez hükmü olarak varlığını sürdürmektedir. 1982 Anayasası'nın birçok maddesi laiklikle ilgilidir.

5 "Militan demokrasi, Fransa'da Rousseau'nun kitle demokrasisi doktrininin Türkiye'ye uygulanmasıydı. Kitlenin iyiliği için ona baskı yapıp ızdırıp çekirmek tüm halkın egemenliği demektir. İnsan özünde mantuk dışıdır zorla iyiyeye getirilmelidir düşüncesinin bir sonucudur" (Tarhan, 2007: 178).

Türk laikliği; saltanat ve hilafetin kaldırılması, Evkaf Nazırlığı'nın, şer'i mahkemelerin ve dini unvanların ilga edilmesi, 1926 yılında İsviçre'nin Medeni Kanunu'nun benimsenmesi ve 1937 yılında anayasal bir statü kazanması ile yasama ve yürütme alanlarında köklü dönüşümler getirmiştir. Bunun yanı sıra Türk laikliği, yeni cumhuriyetçi bir elit kanadının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Göle, 2011: 101).

Tek parti döneminde laik politikaları destekleyen önemli bir etken olarak Batı hayranlığı göze çarpmaktadır. Bu süreçte laiklik, çağdaşlaşmanın temel taşlarından biri olarak kabul görülmüş ve yönetici elitlerin önemli bir tabusu olmuştur. Tek partili dönemde CHP'nin idare ettiği Türk devleti, İslamiyet'i sıklıkla göz ardı etmiştir. Bunun sonucunda halk, CHP'den soyutlanmış ve dini kimliğini sürdürmüştür; ancak çok partili hayat ile beraber siyasette rekabetin artmasından ötürü CHP geri adım atarak din konusunda tavizler vermeye başlamıştır (Ahmad, 2010: 462-463). Cumhuriyetin kurucu elitleri ve aydınları laiklik ilkesini bir "vicdan meselesi" olarak değerlendirmiştir (Mardin, 2013: 240).

Türkiye'de gerçekleşen tüm darbelerin gerekçesi laik Cumhuriyetin tehdit altında olduğu algısını üzerinden cereyan etmiştir (Bekaroglu, 2007: 38). Bu doğrultuda 28 Şubat'ın arkasında yatan temel saikin laikliğe ilişkin gözlem ve kaygılar olduğu ileri sürülebilir. Süreçte Refahiyol Hükümeti'nin Cumhuriyetin laiklik ilkesini giderek bertaraf etmekte olduğu görüşü ve endişesi oluşmuştur (Erdoğan, 2007: 21). 28 Şubat en önemli sloganının "laiklik" olduğu söylenebilir. Bu sürecin mimarları ve savunucuları laikliği korumak adına hareket ettiklerini sıklıkla ifade etmişlerdir (Akyol, 2007: 191). 28 Şubat sürecinde "laiklik elden gidiyor" sloganı ile hem Refahiyol Hükümeti hem dinsel vakıf ve dernekler hem de dini kesim yıpratılmıştır. Cuntacılar açısından laiklik hem modern cumhuriyetin hem de devrim kanunlarının temelini teşkil etmekteydi. Bunun yanı sıra 28 Şubat'ta cumhuriyet kelimesinin önünde sıklıkla "laik" sıfatı kullanılmıştır. 28 Şubat sürecinin destekçileri laikliği Cumhuriyetin temeli olarak görmüşlerken sürecin hedefindeki mütedeyyin kesim ise laikliği ağırlıklı olarak

din düşmanlığı ya da din karşıtlığı değerlendirmiştir. Bu süreçte laikliğin bizatihi kendisine değil Türkiye'deki uygulamalarına karşı çıktığı söylenebilir. 28 Şubat sürecinde hâkim anlayışın laiklik değil, katı laisizm olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın anayasal bir organ olup devlet bütçesinden yararlanması, Cumhurbaşkanlığına bağlı bir kuruluş olması, Diyanet İşleri Başkanı'nın siyaset kurumu tarafından atanması, ilk ve orta öğretimde "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersinin müfredatta "zorunlu" olarak okutulması gibi nedenlerle yer yer laikliğe ilişkin ciddi tartışmalar yaşanmaktadır. Aynı zamanda laiklik ile çelişen bu hususlar zaman zaman Türkiye'de dinin devletin tekelinde olduğu yönündeki tartışmaları kuvvetlendirmektedir.

1.2.2.3. *Kemalizm*

Kemalizm, ussal ve insancıl değerleri referans alan, çağdaş bir toplumu öngören ve geri kalmışlıktan kurtulmaktan yana olan solcu bir ideoloji olarak tanımlanabilir (Kışlalı, 2001: 19). Kemalizm'i oryantlizmin Türkleşmiş versiyonu olarak değerlendirmek de mümkündür. Başka bir deyişle Kemalist ideoloji, oryantlist ideolojisinin Türkiye'ye iktibas ve özümsemiş hâlidir (Kavakçı İslam, 2012: 387). Türkiye'de dogmalarla mücadele ettiğini ileri süren bazı aydınlar kendi ideolojilerini Kemalizm çatısı altında dogmalaştırma çabasında olmuşlardır. Bu bağlamda Atatürk ilkelerini bütünüyle otoriter zihniyet içinde algılayan aydınlar, Atatürk'ün fikirlerini durağan bir hâle dönüştürmüştür. Bu aydınlar zaman zaman insanların inançlarını dahi tehdit unsuru olarak görebilmiştir. Atatürk'ü referans aldığı iddia eden ancak onun işaret ettiği devlet anlayışını benimsemeyen bürokratik seçkinler ve politikacılar demokratik devleti "kutsal, ulus, üniter" kavramlarıyla açıklayarak kendi ideolojilerini topluma dayatagelmışlerdir (Tağma, 2007: 220-221).

Kemalizm öncelikle bir devlet ideolojisi özelliğini gösterse de onun sivil görünümlü bazı mensupları da bulunmaktadır. Büyük

medyayı kontrol eden aydınlar, girişimciler, devletçi büyük sermaye, üniversiteler ve yüksek yargı Kemalizm'in savunucuları arasında yer almaktadır. İşte Kemalizm'in bir ideoloji olarak devletin yanı sıra toplumu kontrol edebilmesi savunucuları sayesinde mümkün olabilmektedir (Erdoğan, 2007: 21).

Resmî ideoloji olarak benimsenen Kemalizm'i 1920'lerin koşulları teşkil ettiği ileri sürülebilir. Bu dönemde dincilik, Kürtçülük ve komünizme karşı mesafeli davranılmıştır (Altan, 2006: 43). 1930'lu yıllarda kendisini göstermeye başlayan Kemalizm ideolojisi, bir süreç dâhilinde, kendiliğinden ve peyderpey ilerleyen bir ideoloji olsa da hiçbir dönemde ahenkli ve bütünü içeren bir ideoloji olamamıştır. Nihayetinde Kemalizm, esnek bir kavram olarak konumunu korumuş ve ideolojileri homojen olmayan bireyler kendilerini "Kemalist" olarak nitelendirmişlerdir (Zürcher, 2015: 269).

1950 genel seçimlerinde program açısından kendisi ile benzer özellikler gösteren DP'yi büyük bir rakip olarak gören CHP, seçimden zafer ile ayrılması halinde Kemalizm'in altı prensibini anayasal hüküm olmaktan çıkarma sözünü vermekten kaçınmamıştır. Demokratlar ise Kemalizm'i değişen şartlar çerçevesinde esnek bir ideoloji olarak ifade etmişlerdir (Ahmad, 2016: 132-133). 1980 sonrasında Kemalizm, resmi ideoloji çerçevesinde yavaş yavaş halka mal olma, sivilleşme sürecine girmiş ve demokratik oluşumlar içerisinde kendisine bir alan oluşturmuştur (Göle, 2011: 56).

Diğer darbelerde olduğu gibi 28 Şubat darbesinde de ordu Kemalizm'i darbeyi meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanmıştır. Bu sayede Kemalist ilkelere sıkı sıkıya bağlı kesimleri (medya, muhalefet partileri, üniversiteler, bürokrasi, yargı organları vb.) kendi yanına çekebilmiştir. 28 Şubat sürecinde resmi ideolojinin, başka bir ifadeyle Kemalizm'in, hukukun önüne geçtiği, hukukun bu ideoloji doğrultusunda şekillendiği ve karar aldığı ifade edilebilir.

1.2.2.4. Modernizm

Sözlüklerde “çağcıl, çağdaş, günümüze ait olan” gibi anlamlara karşılık gelen ve olumlu bir anlam içeren “modern” sözcüğü, Latince kökenli sözcük olan “modo”dan türemiştir. Modo, “tam, şimdi, bugüne ait” manasına denk gelmektedir. Modern sözcüğünden türetilen bir kavram olarak “modernite” ise, Avrupa’da belli bir zaman diliminde meydana gelen büyük ve radikal değişikliklere işaret etmekte ve bu zaman diliminin süregelen farklılığını göstermektedir (Türköne, 2011: 494).

Türk modernleşmesi daha çok Fransızlardan esinlenen bir model olarak uygulama alanı bulmuş, dini ise yoğunlukla bir tehdit olarak algılamıştır. Türkiye’de modernleşmenin ana amacı yeni bir ulus inşa edip ve bu doğrultuda özellikle de dinsel alanda değişimi getirmektir. Modernleşme süreci ile beraber ulus “araşsal us” aracılığıyla oluşturulmak istenmiştir. Türkiye’de modernleşme olgusu, “homojen” bir çerçevede kendisini göstermektedir (Kentel, 2012: 151-164). Son tahlilde Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucu elitlerinin ve aydınlarının nihai hedefi, modern bir devlet inşa etmek ve çağdaş uygarlık düzeyini yakalamaktır.

Bilindiği üzere Türkiye’nin modernleşmesi ve Batı’dan kopmaması için darbeler lüzumlu ve yararlı görülmüştür. Uluslararası sistem Türkiye’yi Batı’dan koparıp İslâm coğrafyasına yöneltmesinde endişe edilen Erbakan çizgisini devre dışı bırakan 28 Şubat sürecine tam destek vermiş, bunu da AİHM’nin Refah Partisi’nin kapatılmasını onaylaması ile alenen ortaya koymuştur (Bekaroğlu, 2007: 39). Buna ilave olarak 28 Şubat hareketini modern ulus devlet anlayışının esas mantığı içerisinde değerlendirmek mümkündür. “Toplum mühendisliği” kavramı da modern ulus devlet yapılanmasının bir ürünüdür. Toplum mühendisliği anlayışının en mühim ideolojik dayanağını ise modernizm oluşturmaktadır (Aydın, 2012: 59).

1.2.2.5. İslâmcılık

Rejimler kendilerine zıt ya da alternatif ideolojilere sıcak bakmamıştır. Hem genel anlamda demokrasiler hem de Türkiye'ye has demokrasi uygulamaları irdelendiğinde İslâm'ın bazıları nazarında demokrasi için bir tehdit unsuru teşkil ettiği görülmüştür. Bu tehdit unsuru alenen belirtilmese de uygulamalar İslâm'ın halkın ezici çoğunluğu tasvip edilmesine rağmen kendilerini Cumhuriyet rejiminin sahibi olarak gören kesimce istenmediği imajını çizmiştir (Balcı, 2007: 201). Modern dünyada İslâm'ın yaşanmasına dair eleştiri ve taleplerden ifadesini bulan (Aktaş, 2007: 149) İslâmcılık akımı, özelliklerini daha çok 19. yüzyılın ortalarında elde edilen, Osmanlı devletinin uzak yörelerinde ve Hindistan'da biçim almasına karşın II. Abdülhamit ile beraber giderek güçlenen bir ideoloji olarak tanımlanabilir (Mardin, 2013: 9).

1960'lı yıllardan sonra İslamcılık ideolojisi yeni bir boyut kazanmış, radikal ve sosyalist eğilimlerle mücadelede bir araç olarak kullanılmıştır. Başka bir deyişle 27 Mayıs hareketinin ve 1961 Anayasası'nın özgür bıraktıkları odaklarla mücadelede önemli bir faktör olmuştur (Ahmad, 2010: 478). 1970'lerin sonlarında özellikle Humeyni'nin İran'da devrim yapıp İslâm Cumhuriyeti'ni kurması ile birlikte İslâm ülkelerinde İslamcı hareketlerde radikalleşme süreci başlamıştır. Bundan Türkiye de payını almıştır. Türkiye'de 1970'in başından itibaren siyasal İslam düşüncesi alenen hissedilmiştir.

İran tehdidi 28 Şubat sürecinde defaatle gündemi meşgul etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin İran gibi olacağını ileri sürenler olmuştur. Buna izin verilmeyeceğini ifade eden ordu, sivil aktörleri kullanmıştır (Tarhan, 2007: 177).

Soğuk Savaş sürecinin bitmesi ile Batı dünyasının Sovyetler'in içerden ve dışarıdan gücünü kırmak için öne sürdüğü din ve milliyetçilik gibi akımların, bilhassa politik İslam'ın, işlevlerinde dönüşüm yaşanmıştır (Kongar, 2016: 18). 28 Şubat sürecinde Müslümanlar ordu, rejim ve sistem tarafından "İslâmcı, dinci, radikal dinci, kökten dinci, mürteci, irticacı, fundamentalist gibi

kavramlarla ötekileştirilmiştir (Gültekin, 2007: 159). Bu süreçte İslâmcılık ideolojisi bir dönüşümden geçmiştir. 28 Şubat öncesinde dinamik bir hareket olarak toplumsal alanda varlığını hissettiren İslamcılık fikri, 28 Şubat sürecinde büyük kan kaybı yaşamış, siyaset sahasının dışına ötelenmiştir. Önce Refah Partisi daha sonrasında ise Fazilet Partisi'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması sonucu İslamcılık ideolojisi Saadet Partisi ile temsil edilmiştir (Yılmaz, 2012: 234). Bu çerçevede 28 Şubat hareketini, “İslam’ı azaltma projesi” olarak nitelendirmek mümkündür (Taşgetiren, 2012: 181). Son olarak Türkiye’de ismi sıklıkla siyasal İslâm ya da İslâmcılık hareketi ile anılan oluşum Millî Görüş Hareketi olmuştur.

1.2.2.5.1. Millî Görüş Hareketi

Millî Görüş Hareketi serbest rekabetçi piyasaya, faize, kambiyo, haksız vergi sistemine, karşılıksız para basılmasına, kredilerin adaletsiz bir şekilde bölüşümüne karşı çıkan; müdahaleci devlet anlayışına ve ağır sanayi yatırımlarına önem veren düşünce sistemi olarak ifade edilebilir (Nohutçu, 2012: 728). Millî Görüş çizgisi Necmettin Erbakan tarafından benimsenmiş çizgi olup millî menfaatleri baz alır ve “adil düzen”i savunur.

Türkiye’de Millî Görüş çizgisindeki partiler sırasıyla; Millî Nizam Partisi, Millî Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve Saadet Partisi olmuştur. Günümüzde ise çizgi, Saadet Partisi ve Yeniden Refah Partisi üzerinde devam etmektedir. Millî Görüş çizgisini temsil eden partilerin ortak özellikleri “İslamcılık” düşüncesini savunmaları ve Saadet Partisi ile Yeniden Refah Partisi hariç “laiklik karşıtı faaliyetler sergiledikleri” gerekçesiyle kapatılmalarıdır.

1.2.2.5.1.1. Millî Nizam Partisi

MNP, 20 Ocak 1970 tarihinde Erbakan liderliğinde kurulmuştur. Erbakan’ın 17 arkadaşı ile beraber kurduğu MNP, İslamcı eğilimleri olan bir partidir. 1969 genel seçimlerinde Konya’dan bağımsız milletvekili sıfatıyla TBMM’ye girmeyi başaran Erbakan, daha öncesinde Süleyman Demirel’in liderliğindeki Adalet

Partisi'nden aday olmak istemiş ancak talebi AP lideri tarafından geri çevrilmiştir. MNP'nin programında milli ve ahlaki değerleri referans alan kalkınmaya yönelik söylemler egemen olmuştur. MNP, devletçi/müdahaleci bir ekonomiyi savunmuş; faiz, AB ve piyasa ekonomine ısrarla karşı çıkmıştır. Otarşik bir büyümeden yana olan Parti, ağır sanayiye dayalı yatırımlara öncelik vermiştir (Aydın ve Taşkın, 2017: 198).

MNP'nin kurulmasıyla Türk İslamcılık düşüncesi, politik sistemle bütünleştirilmiş ve parlamenter sistem açısından meşruiyet kazanmıştır (Göle, 2011: 98). MNP, 1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından laikliği zedelediği gerekçesi ile kapatılan ilk parti olmuştur.

1.2.2.5.1.2. Milli Selamet Partisi

1971'de Anayasa Mahkemesi tarafından siyasi partiler kanununa aykırı davrandığı gerekçesiyle MNP'den sonra 1972'de MNP'nin devamı niteliğinde olan Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur (Mardin, 2013: 104). MSP vakit kaybetmeden Türkiye'nin dört bir yanında teşkilatlanmıştır. MSP, MNP'den daha dinamik bir yapı profili çizmiştir. Parti liderliği için birçok isim öne sürülmesine rağmen MNP'nin kapatılmasından ötürü Erbakan'a şüphe ile bakıldığından MSP'nin genel başkanlığına Süleyman Arif Emre getirilmiş olmakla birlikte MSP'nin Erbakan tarafından oluşturulduğu konusunda bir dizi söylemlerde de bulunulmuştur (Akın, 2000: 33).

1973 genel seçimlerinde 49 sandalye elde etmeyi başaran parti, 1973'ten sonra iki koalisyon ortaklığı etmiştir. MSP'nin ilk koalisyon ortaklığı CHP ile olmuştur. Laik CHP'nin bu işbirliğini kabul etmesinde MSP'nin parti programında yer alan "halkçı" yönü etkili olmuştur. MSP; dini bir dünya doktrini, ülkenin eskiye göre daha hızlı bir sanayileşme yönünde hamle, halk odaklı bir iktisadi bölüşüm ve sosyal ahlak prensibini resmi öğretisi olarak kabul etmiştir (Mardin, 2013: 104). 1973 genel seçimlerinden sonra CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur. MSP'nin koalisyon

katılması Ordu'yu çok rahatsız etmiş olmasına rağmen şartlar uygun olmadığı için askeri müdahalede bulunmamıştır. Dahası 12 Mart muhtırasının izleri hala silinememişti. Büyük pazarlıklarla oluşturulan hükümeti, Kıbrıs bunalımı yıkmıştır (Birand, 1984: 43). MSP, ikinci ve son koalisyonu 1977 seçimleri sonrasında II. Milliyetçi Cephe Hükümeti (Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi) ile yapmış; ancak 1978 yılında koalisyon yıkılmıştır. 12 Eylül 1980 müdahalesiyle, tıpkı diğer partiler gibi, kapatılmış ve parti lideri Erbakan diğer parti liderleriyle beraber tutuklanmıştır. 12 Eylül'den sonra ise Milli Görüş hareketi, Refah Partisi ile yoluna devam etmiştir.

1.2.2.5.1.3. Refah Partisi

Refah Partisi (RP), 12 Eylül müdahalesinden sonra 19 Temmuz 1983 tarihinde kurulmuş ve MSP'den sonra Milli Görüş hareketinin savunuculuğuna üstlenmiştir. 1987 yılında yapılan halkoylaması ile siyaset yasağı kaldırılan Necmettin Erbakan tekrar partinin başına getirilmiştir. 1991 yılında yapılan genel seçimlerde RP, Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi ile ittifak kurarak parlamentoya girmeyi başarabilmiştir. 1994 yerel seçimlerinde ise parti, İstanbul ve Ankara'yı alarak ANAP'tan sonra ikinci parti olmuştur.

RP'nin 1994 mahalli seçimlerinde başarılı olmasında, neredeyse bütün Müslüman devletlerde yükselen İslâmî hareketler etkili olmuştur. RP'nin bu zaferi ile yeni toplumsal sınıfların ve İslâmî hüviyetin merkeze doğru ilerlemesinin önü açılmıştır. İslâmî kimliğin yükselmesinde 1980'lerden sonra yaygınlık kazanan piyasa ekonomisi ve liberalizm ideolojisine duyulan tepki etkili olmuştur (Göle, 2011: 88-93).

1995 milletvekili genel seçimlerinde ise RP birinci olmuş; ancak hükümeti kurma görevi parti lideri Erbakan'a tevdi edilmemiştir. RP, 28 Haziran 1996'da Doğru Yol Partisi (DYP) ile ittifak yaparak Refahyol Hükümeti kurulmuş; ancak koalisyonun ömrü 28 Şubat müdahalesinden ötürü yalnızca bir yıl sürmüştür.

Refahiyol Hükümeti iktidarı bıraktıktan sonra RP ve DYP başbakanlığın Tansu Çiller'e devri konusunda görüş birliğine varmışlardır. Büyük Birlik Partisi Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu kurulacak hükümete tam destek verme kararı almıştır. Ne var ki beklenen olmamış, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, ANAP lideri Mesut Yılmaz'a hükümeti kurma görevi vermiştir. Bundan sonra DYP ve RP bir daha iktidara gelememiştir. RP'nin iktidar olmak için gerekli tüm ödünleri vermeye hazır olduğu imajını kamuoyuna çizmesi ona olan güveni zedelemiştir (Balci, 2007: 205).

Son olarak 28 Şubat süreci yaşanmasaydı RP, kuvvetle muhtemel iktidardaki konumunu muhafaza eder ve Fazilet Partisi'nde de dönüşüme yönelik bir girişim, parçalanma söz konusu olmazdı denilebilir (Bölügiray, 2004: 262).

1.2.2.5.1.4. Fazilet Partisi

16 Ocak 1998 tarihinde laiklik karşıtı faaliyetlerinden dolayı RP kapatılmış ve 17 Aralık 1997'de ise vakit kaybedilmeden İsmail Alptekin tarafından Fazilet Partisi (FP) kurulmuştur. Parti, 1999 genel seçimlerinde % 15 oranında oy alarak parlamentoya girmeye hak kazanmış; ancak aynı yıl laiklik karşıtı faaliyetleri gerekçe gösterilerek Cumhuriyet Başsavcısı tarafından kendisine kapatılma davası açılmış ve 2001 yılında Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatılmıştır.

1999 genel seçimleri sonrasında İstanbul milletvekili olarak parlamentoya giren Merve Kavakçı başta Bülent Ecevit olmak üzere muhalefet partilerinin hakaretine uğramıştır. Kavakçı'nın meclise başörtülü olarak gelmesi üzerine Bülent Ecevit kürsüye çıkarak: *"...Türkiye'de hanımların giyim kuşamına, başörtüsüne özel yaşamında hiç kimse karışmıyor; ancak burası hiç kimsenin özel yaşam mekânı değildir, burası devletin en yüce kurumudur. Burada görev yapanlar devletin kurallarına, geleneklerine uymak zorundadırlar. Burası devlete meydan okunacak yer değildir. Lütfen bu hanıma haddini bildiriniz..."* demiştir.

Böylelikle süreçte baskın eril siyaset ağırlığını ortaya koyarak halkın desteği ile milletvekili olmaya hak kazanan Merve Kavakçı'yı⁶ önce parlamentodan sonra vatandaşlıktan etmiştir (Eraslan, 2007: 137-142). Akabinde Merve Kavakçı'nın yanı sıra FP'li bazı milletvekillerine (Nazlı Ilıcak, Ramazan Yenidede, Bekir Sobacı, Mehmet Sılay) beş yıllık siyaset yasağı verilmiştir.

FP döneminde daha çok üretimi esas alan Adil Düzen ve Millî Görüş kavramının önemini giderek yitirdiği ileri sürülebilir (Çelik, 2003: 10).

1.2.2.5.1.5. Saadet Partisi

2001 yılında FP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasıyla milli görüşçüler aynı yıl vakit kaybetmeksizin Recai Kutan başkanlığında Saadet Partisi'ni (SAADET) kurmuşlardır. Daha önce kendilerini “yenilikçiler” olarak nitelendiren FP'nin eski mensupları (Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç) tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Milli Görüş geleneğinden koparak Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AK Parti) kurmuşlardır. AK Parti, milli görüş düşüncesinden farklı olarak muhafazakâr demokrasi anlayışını savunmaktadır.

2010 yılı ve sonrasında Millî Görüş içinde yine çözümler baş göstermiştir. Öncelikle 2010'da partinin önde gelen isimlerinden Numan Kurtulmuş, parti içinden ve tabandan kendisine karşı beliren muhalefet sonucunda SAADET'ten ayrılarak Halkın Sesi Partisi'ni (HAS Parti) kurdu. HAS Parti⁷, iki yıl sonra AK Parti'ye katıldı. 2018'de ise Millî Görüş geleneğinin kurucu lideri Necmettin Erbakan'ın oğlu, Fatih Erbakan SAADET'in gelinen

6 28 Şubat sürecinin mağduru FP Eski Milletvekili Merve Kavakçı, ilerleyen süreçte parlamentoda yemin etmediği ve meclis salonunu terk ettiği için pişman olduğunu ifade etmiştir (Kavakçı, 2007: 216).

7 HAS Parti Tüzüğü'nün 3. Maddesinde partinin temel ilkeleri; sevgi, barış, kardeşlik, eşitlik, hak ve özgürlükler, maneviyatçılık, insan onur ve haysiyetini korumak, dayanışma, adalet, ahlak, devletin millet egemenliği altında olması ve millete hizmet etmesi, milletin ve devletin bütünlüğü, herkesin refahtan pay alması, hak ve hukuka dayanan şahsiyetli dış politika (<https://hasparti.wordpress.com/tuzuk/>) şeklinde sıralanmıştır.

noktada Millî Görüş çizgisini benimsemediğini ileri sürerek SAADET ile yollarını ayırdı ve Millî Görüş geleneğini ihya etmek ümidiyle Yeniden Refah Partisi'ni⁸ kurdu.

Gelinen son aşamada ise SAADET'te Necmettin Erbakan figüründen sonra Millî Görüş geleneğinin önemli isimlerinden Oğuzhan Asiltürk (1935-2021)'ün bariz etkisi⁹ görülmüştür. Erbakan dönemine kıyasla içine kapanan SAADET'in daha çok bir "siyasi cemaat" olarak yoluna devam ettiği ileri sürülebilir (Fedayi, 2019: 251).

-
- 8 Yeniden Refah Partisi (Yeniden Refah), 23 Kasım 2018'de Millî Görüş düşüncesinin kurucusu Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan tarafından kurulmuştur. Parti, millî görüş çizgisini benimsediğini ifade etmiştir. 14 Mayıs 2023 seçimlerinde elde ettiği başarıyla 5 milletvekiliyle parlamentoda temsil edilmektedir. Yeniden Refah'ın çok genç bir parti olması hasebiyle bu çalışmada müstakil bir başlık altında incelenmesi uygun görülmemiştir. Yeniden Refah Partisi Parti Programı'nda şöyle denilmektedir: "Milletimiz tarafından yüzyıllardır özümsemiş bulunan Millî Görüş zihniyetini temel alacağız. Hak ve adaleti üstün tutacağız. "Önce ahlak ve maneviyat" anlayışını esas alacağız. (...) Partimizin ana hedefi; milletimizin manevi ve maddi alanlarda kalkınmasını gerçekleştirecek huzur ve refaha ulaşmasını sağlamaktır. Bununla birlikte ülkemizin öncülüğünde tüm insanlığın kurtuluşu için ilmi, iktisadi, siyasi ve ahlaki alanlarda gerekli adımların atılmasıdır" (<https://yenidenrefahpartisi.org.tr>, 2021). Yeniden Refah Partisi parti programı irdelendiğinde partinin Necmettin Erbakan'ın düşüncelerinden hareket ettiği, başka bir anlatımla Millî Görüş geleneğini referans aldığı anlaşılmaktadır.
- 9 Erbakan'ın önemli dava arkadaşlarından biri olan, daha önce İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı görevlerinde bulunan ve son olarak SP Yüksek İstişare Kurulu başkanlığı görevini yürüten Oğuzhan Asiltürk, 2011'de Erbakan'ın ölümünün ardından adeta partinin görünmeyen genel başkanı konumunda olmuştur. SP Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu'nun zaman zaman Millî Görüş geleneği içinden doğan AK Parti'ye yönelik sert eleştirileri karşısında Asiltürk, "seçim ittifakı" konusunda parti yönetimiyle görüş ayrılığına düşmüş, AK Parti'ye yönelik ılımlı bir tutum sergilemiş ve perde arkasında AK Partili yetkilerle zaman zaman görüşmeler yapmıştır. 1970'li yılların başından itibaren Millî Görüş çizgisinin temsilci olarak aktif siyasetin içinde yer alan Asiltürk'ün 1 Ekim 2021'de ölümünün ardından SP-AK Parti ilişkilerinin hangi yöne evrilebileceğini bilebilmek son derece güçtür. Yine de Millî Görüşçülerin AK Parti ile birlikte hareket etmesi durumunun şu an için çok güç olduğunu belirtmek gerekir.

Postmodern Darbeye Giden Süreç

28 Şubat sürecini anlamlandırmak için 90'lı yılların başında yaşanan gelişmeleri ele almak gerekir; çünkü Refah Partisi'nin iktidar olmasında 90'lı yıllarda yaşanan gelişmeler ve koalisyon hükümetlerinin başarısız politikaları önemli etken olmuştur. Refahyol Hükümeti'nden önceki koalisyonların kısa ömürlü olmaları ve ülke sorunlarına (terör, ekonomik kriz, faili meçhul cinayetler, yolsuzluklar...) köklü çözüm getirememeleri RP'yi alternatif hale getirmiş ve bu da Türkiye'yi postmodern darbe sürecine taşımıştır.

2.1. 1990-1996 YILLARI ARASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

1990'lı yıllarda Türkiye, tarihinin en karanlık yıllarını yaşamıştır. 1990'lı yıllara; terör (PKK, Hizbullah), faili meçhul cinayetler, yolsuzluklar, koalisyon hükümetlerinin faaliyetleri, ideolojik dayatmalar, siyasi ve ekonomik krizler damgasını vurmuştur.

1990'lı yıllarda Türk siyasal yaşamına ilk defa “İslami terör” adında bir kavram yerleşmiştir. “İslami terör” Atatürkçü olarak bilinen aydınları hedef almıştır. İlk olarak 1990 yılında Atatürkçü Düşünce Derneği kurucusu Muammer Aksoy öldürüldü. Çok

geçmeden, 37 gün sonra, Hürriyet Gazetesi Yayın Yönetmeni Çetin Emeç uğradığı suikast sonucu yaşamını yitirdi. Emeç'in ölümünden sonra 4 Eylül 1990 tarihinde dini konulardaki çalışmalarıyla bilinen Turan Dursun öldürüldü. 1 ay sonra ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Eski Dekanı Bahriye Üçok evine gönderilen bir paketteki patlayıcının patlaması sonucu yaşamını yitirmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 15).

1990 yılının başlarında başlayan faili meçhul cinayetler daha sonra da devam etmiştir; ancak Kemalist aydınların hedef alınmasının yanı sıra Aleviler ile Sünniler arasında da çatışmalar söz konusu olmuştur. PKK da Güneydoğu'da şiddete dayalı eylemlerini artırmıştır. PKK eylemlerini hız kesmeden devam ettirmiştir. Hizbullah ise PKK'nın panzehiri olarak faaliyetlerde bulunmakla birlikte Hizbullah hakkında yeterli bilgi mevcut değildi. Zaman zaman Hizbullah'ın dış güçler tarafından kurulduğu ve desteklendiği söylemleri de ortaya atılmıştır. İşlenen cinayetlerin failleri ortaya çıkarılmamakla beraber çoğunlukla "İslami terör" (Hizbullah) ve "derin devlet" işaret edilmiştir. Asıl sorun ise, yaşanan bunca karanlık olaydan sonra devletin sessiz kalması olmuştur. Türkiye böyle bir karanlık ortamda 1991 tarihinde erken seçimlere gitmiştir; zira yaşanan bunalımlara gidilecek seçimlerin bir nebze de olsa çare olabileceği düşünülmüştür.

2.1.1. 1991 Seçimleri ve Refah Partisi

12 Eylül müdahalesinin sonrasında siyasal partilerin faaliyetleri durdurulmuş ve parti liderleri tutuklanarak siyasetten men edilmiştir; ancak daha da önemlisi parlamentoya girme şartı olarak % 10 baraj uygulaması getirilmiştir. 1983 yılında Milli Görüş hareketini temsilen kurulan RP ancak 1991 erken seçimlerinde parlamentoya girebilmiştir. Bu kapsamda 1991 genel seçimlerinde % 10 baraj uygulamasından dolayı tereddüt yaşayan partiler çareyi ittifak kurmakta bulmuşlardır. Bahsi geçen seçimlerde Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi RP ile ittifak kurmuş ve söz konusu iki parti RP listelerinde seçim yarışına girmişlerdir. 1991 Seçimlerinde toplam yedi parti yarışmış; Kürt kökenli

adayların ağırlıkta olduğu Halkın Emek Partisi (HEP), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) listelerinden ve çok sayıda parti de “Bağımsız” olarak seçime katılmıştır. Refah Partisi ve SHP % 10 barajını aşabilmişken, bağımsızlar aşamamışlardır.

Öte yandan 1991 genel seçimlerinden sonra Türkiye yemin kriziyle tanışmıştır. Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) listelerinden parlamentoya giren Halkın Emek Partisi (HEP) milletvekilleri Hatip Dicle ve Leyla Zana'nın yemin üslubu yoğun tartışmaları beraberinde getirmiştir. Dicle, “Yemini anayasal baskı altında yaptığını” deklare ederken Zana, yemininde Kürtçe ifadelerle yer vermiştir.

Tablo 1: 1991 Genel Seçimlerinde Alınan Oyların Partilere Dağılımı

Sıra	Parti	Toplam Oy	Oy Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
1	DYP	6.600.726	27	178
2	ANAP	5.862.623	24	115
3	SHP	5.066.571	20	88
4	RP	4.121.355	16	62
5	DSP	2.624.301	10	7
6	SP	108.369	0	0
7	BAĞ	32.721	0	0

Kaynak: (<http://www.secim-sonuclari.com/1991>).

Seçim sonuçları irdelendiğinde 1990'lı yıllar ile 1970'li yıllar arasında önemli benzerlikler olduğu sonucuna varılabilir. Zira 12 Eylül müdahalesinden önce parlamentoda varlık gösteren siyasi partiler, 1980 sonrası isim değişikliğine gitmiş ve 1991 genel seçimlerinde TBMM'deki konumlarını muhafaza etmeyi başarmışlardır. Benzer şekilde, 12 Eylül müdahalesi ile siyasal açıdan yasaklı hale gelen parti liderleri de 1991 seçimleri ile parlamentoda yer alabilmişlerdir. Tıpkı 1970'li yıllarda görüldüğü

gibi 1990'lı yıllarda da seçmen kitlesinin tercihleri arasında büyük benzerlikler söz konusu olmuştur (Tokgöz, 1994: 21).

2.1.2. 1993 Yılında Yaşanan Gelişmeler

1990'lı yılların başlarında yaşanan faili meçhul cinayetlere ve şüpheli ölümlere 1993 yılında yenileri eklenmiştir. 1993'te, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis gibi üst düzey devlet adamı ve asker şaibeli bir şekilde öl(dürül)müştür. Bunun yanında Alevi vatandaşlar da kimliği belirsiz kişilerce öldürülmüştür. Bu bağlamda 1993 yılının Cumhuriyet tarihinin en karanlık yılları arasında yer aldığı kolaylıkla söylenebilir.

2.1.2.1. *Eşref Bitlis'in Ölümü*

17 Şubat'ta, Özal'ın ölümünden tam iki ay önce, Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in helikopterinin düşürüldüğüne dair güçlü şüpheler söz konusu olmuştur. Eşref Bitlis, daha öncesinde Çekiç Güç unsurlarının ülkeyi terk etmesi gerektiğini ısrarla dile getirmiştir. Ayrıca İncirlik Üssü'nden havalanan ABD uçaklarının terör örgütü PKK'ye yardım götürdüğü kanaatinde olmuştur. Bu görüşleri yüzünden birkaç sefer ABD Büyükelçiliği aracılığıyla şikayette bulunulduğu rivayet edilmektedir. Irak'a doğru giden helikopterine Çekiç Güç ile ilintili ABD savaş uçakları tarafından engelleme yapılmış ve helikopteri inişe zorlanmıştır. Medyada yer alan haberlere göre Bitlis, hem illegal faaliyetler gösteren JİTEM'e karşıydı hem de Kürt meselesi ile ilgili ılımlı çözümlerden yanaydı (Birand ve Yıldız, 2012: 16-17).

Eşref Bitlis'in şaibeli ölümü ile 1993 yılının karanlık cinayetlerine bir yenisi eklenmiştir; ancak bu sefer hedefte bir sivilin değil üst düzey bir askerinin yer alması kamuoyunda önemli tartışmalara yol açmıştır. Bitlis'in dış güçler tarafından öldürüldüğü iddiası günümüzde de sıcaklığını korumaktadır. Olayın kazadan çok sabotaj olduğu düşüncesi başta asker arkadaşları olmak üzere çoğu aydın tarafından dillendirilmiştir. Bitlis'in ölümünden sonra Türkiye'nin NATO'dan ayrılması gerektiği konusunda değişik

görüşler ileri sürülmüştür. Son kertede Bitlis'in şaibeli bir şekilde ölümünün arkasındaki sır perdesi hala aralanamamış durumdadır.

2.1.2.2. Özal'ın Ani Ölümü

17 Nisan 1993 tarihinde Türkiye, cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ani ölümü ile sarsılmıştır. Özal, 1980'li yılların sonlarına doğru siyasi gücünü yitirmeye başlamış, yer yer yolsuzluk skandallarıyla ismi anılmaya başlamıştı; ancak iki yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminde ve öncesinde Türkiye'nin modernleşmesinde kayda değer bir isim olarak yerini almıştır. Kimi yorumcular Özal'ı Mustafa Kemal'den sonra modernleşmenin en büyük taşıyıcısı olarak nitelendirmişlerdir. Ölümünden sonraki gelişmeler bunu destekler niteliktedir. Özal'ın ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı makamına Süleyman Demirel oturmuştur (Zürcher, 2015: 422-423).

80'li yıllarda aktif bir şekilde siyasette yer alan Özal, 1980 sonrasında İslami sermayenin istikrarlı bir şekilde büyümesine katkıda bulunmuştur. Özal, ayrıca Kürt sorununun çözümü için önemli adımlar atmıştır. Özal'ın ölüm haberinin ardında kimileri onun Kürt meselesine yönelik yaklaşımından dolayı öldürüldüğünü dile getirmişlerdir. PKK'nın kurucusu Abdullah Öcalan da bu görüştedir. Bunun yanında, Özal'ın "Gladyo" örgütü tarafından öldürüldüğü yönünde iddialar da ortaya atılmıştır. Özal, Türk-İslam birliğini kurmaya yönelik ciddi projeler de tasarlamışsa da bunları gerçekleştirmeye ömrü vefa etmemiştir. Özal'ın ölüm raporu incelendiğinde ölüm nedeni olarak "kalp krizi" unsuru öne çıkmaktadır.

Öte yandan Özal daha iktidarının ilk yıllarında birçok kesimin dikkatini çekmiştir. Özellikle ithal ikameci politikaları rafa kaldırmasından dolayı kimi çevreler rahatsız olmuşlardır. Bu çevrelerin başında İstanbul merkezli büyük burjuvazi, ordu, laik kanat ve dış odaklar gelmektedir. Özal'ın Nakşibendi tarikatı ile olan bağlantısı da zaman zaman gündemdeki yerini korumuştur. Özetle Özal'ın ekonomi ve din alanında izlediği strateji çoğu

kesimin tepkisini çekmiştir. Ölümü şaibeli olan Özal'ın izlediği stratejilerin 28 Şubat'a giden süreci hızlandırdığı söylenebilir.

2.1.2.3. *Madımak Katliamı*

1993 yılında Pir Sultan Abdal'ı anma etkinliklerinde Alevi kimliği ile bilinen yazar Aziz Nesin'in S. Rushdie'nin "Şeytan Ayetleri"¹⁰ adlı çalışmasını yayınlama vaadinde bulunmasıyla artan tepkiler sonucu ortalık karışmıştır. Aleviler ile Sünniler arasında çatışmaya dönüşen olayların sonucunda Alevi şair, aydın ve müzisyenin de aralarında olduğu 37 vatandaş yakılarak katledilmiştir. Aziz Nesin'in sözleri, İslam'a karşı hakaret olarak değerlendirilmiştir. Olaydan kimin sorumlu olduğu konusu da netlik kazanmamıştır. Kimi gözlemciler, Refah Partili belediye başkanının olayları önlemek için yoğun çaba sarf ettiğini ancak kalabalığı yatıştıramadığını iddia etmişlerdir. Alevi-Sünni çatışması Türk demokrasisinin kırılma anını oluşturmuştur (Göle, 2011: 79). Kalabalığı galeyana getirip şiddet unsuruna sebep olanların yanı sıra Aziz Nesin de savcı tarafından soruşturmaya dâhil edilmiştir. Zira Nesin, kışkırtıcılıkla itham edilmişti (Zürcher, 2015: 418).

Öte yandan Alevi vatandaşlar, 1978-1980 yılları arasında yoğun baskılara maruz kalmışlardır. Aleviler, 1978'de Kahramanmaraş'ta ve 1980'de Çorum'da saldırıya uğramış, can ve mal kayıpları yaşamıştır. Burada da Ülkücü-Alevi çatışmasına dönüşen olaylar sonucunda çok sayıda insan hayatını yitirmiş, yüzlerce insan yaralanmış ve çok sayıda ev, dükkân ve işyeri kullanılmaz hâle gelmiştir. Yaşanan bu olaylar 12 Eylül zeminini hazırlamıştır. Maraş ve Çorum'da vuku bulan olaylar 1990'larda da devam etmiş; önce 1993'te Madımak katliamı, sonrasında ise Gazi Mahallesi olayları ile Türkiye iç çatışmalarla meşgul olmuştur.

2.1.2.4. *Uğur Mumcu Cinayeti*

24 Ocak'ta Türkiye Atatürkçü kimliği ile tanınan ve ülke siyasetini yakından izleyen Cumhuriyet Gazetesi yazarı Uğur

10 İngilizce karşılığı: "The Satanic Verses"

Mumcu'nun öldürülmesi ile bir şok daha yaşamıştır. Mumcu, aracına yerleştirilen patlayıcının infilak etmesi sonucu hayatını yitirmişti. Mumcu'nun radikal İslamcı örgütler tarafından suikaste uğradığı yönünde kuvvetli iddialar ortaya atılmışsa da bu ispatlanamamıştır.

Bu iddiaların ortaya atılmasında Mumcu'nun radikallerin S. Arabistan ve İran ile olan ilişkisini detaylı bir şekilde kaleme alması etkili olmuştur. Mumcu suikasti sonucu başta laik kanat olmak üzere çok sayıda insan sokaklara akın etmiştir. Savcı ve polisin zanlıları ortaya çıkarma konusundaki isteksiz tutumu ise sokağa dökülenlerin öfkesini daha da artırmıştır (Zürcher, 2015: 417-418).

2.1.2.5. İSKİ Skandalı

İSKİ genel müdürü Ergun Göknel'in yasak ilişkisiyle başlayan gelişmeler basına da yansımış ve bu olumsuz gelişmelerden SHP İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Nurettin Sözen de etkilenmiş ve sonuçta Sözen, Göknel ve bazı İSKİ idarecileri yargı önüne çıkarılmıştır. Göknel, İSKİ'ye yüksek fiyatlarla klor temin etmek ve zimmet suçundan on bir yıldan fazla hapse mahkûm edilmiştir. Anlaşmalı boşanma taahhüdüne riayet etmeyen Erbuğ'un eşinden aldığı yüksek meblağa ise mahkeme el koymuştur. Tüm bu yaşananlardan en büyük yarayı alan ise SHP olmuştur. Zira seçimde SHP'ye yönelik yolsuzluk algısı ortaya çıkmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 45-46).

Bu çerçevede 1987 seçimlerinden birinci parti olarak çıkan SHP, 1993 yılında vuku bulan İSKİ skandalından dolayı 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı kaybetmiş, RP'nin adayı Recep Tayyip Erdoğan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı kazanmıştır.

2.1.2.6. Bingöl Saldırısı

24 Mayıs 1993 tarihinde Türkiye bir kez daha yasa boğulmuştur. Şemdin Sakık komutasındaki PKK'lı grup bu

kez askerliğini tamamlamış 33 eri Bingöl'de kurşuna dizmişti. Özal'ın cumhurbaşkanlığı sürecinde eylemlerine ara veren PKK bu saldırı ile bir kez daha meydan okumuştur. Saldırının akabinde karakollar ve öğretmenler kanlı eylemlerle hedef alınmıştır. Bingöl saldırısından sonra terörle mücadelede yeni stratejiler devreye konulmuştur. PKK ile mücadele etmek için yeni birimler oluşturulmuş ve polis de mücadeleye dâhil edilmiştir. Asıl sorun ise PKK'nin bölge halkından büyük destek görmesi olmuştur. Bu husus, Çiller'in teröre yönelik sınavını daha da zorlaştırmaktaydı (Birand ve Yıldız, 2012: 71-72).

2.1.3. 1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları

1994 yılının Nisan ayına gelindiğinde Türkiye büyük bir ekonomik krizle sarsılmıştır. Krizin yaşanmasında hükümetin cazip borç bulma maksadıyla faizlerde düşüşe gitme stratejisini etkili olmuştur. Ancak varlıklı kimselerden hiçbiri düşük faizlerle devlete borç vermemiş ve sistem başarısız olmuştur. Sistemin başarısızlığa uğramasıyla ihaleler peş peşe iptal edilmiş ve sonuçta Türkiye krize teslim olmuştur (Birand ve Yıldız, 2012: 51).

1990 ve sonrasındaki birkaç yılda gerek yüksek enflasyon gerek kamu harcamalarının artması gerekse de aşırı borçlanmaya gidilmesi sebebiyle DYP-SHP koalisyonu zamanında "1994 Krizi" yaşanmış ve Türkiye ekonomisi ciddi oranda daralmıştır. Krizin akabinde küçülen ekonomiyi kurtarmaya yönelik "5 Nisan İstikrar Programı" devreye konulmuşsa da arzu edilen başarıya ulaşılamamıştır (Karahan, 2012: 121-122). 5 Nisan Kararlarıyla piyasalarda istikrar sağlamak, döviz alımını kısıp TL'ye değer kazandırmak, iç ve dış borçlarda azalmaya gitmek, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ni özelleştirmek, enflasyonu aşağı çekmek ve yüksek fiyat artışlarını durdurmak amaçlanmıştır. Bu hususlara ulaşmak için de IMF'ye müracaat edilip stand-by anlaşması imzalanmış, KİT ürünlerine yarı yarıya zam yapılmış, yeni vergiler konulmuştur (Nohutçu, 2012: 702).

2.1.4. 1994 Yerel seçimleri

1991 genel seçimlerinde MÇP ve IDP ile ittifak kurarak parlamentoya girmeye hak kazanan RP, 27 Mart 1994 yerel seçimlerine tek başına girmiş ve ANAP'tan sonra ikinci olmuştur. Bu seçimlerde RP İstanbul, Ankara, Konya, Diyarbakır, Erzurum, Kayseri'nin yanı sıra çok sayıda il, ilçe ve beldede belediye başkanlığını elde etmiştir. Bu seçim sonuçları ile İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. 1994 yerel seçimleri ile RP, kitle partisi¹¹ olma yolunda emin adımlarla ilerlemiştir.

Tablo 2: 1994 Yerel Seçimlerinde Alman Oyların Dağılımı

Sıra	Parti	Toplam Oy	Oy Yüzdesi	Belediye Sayısı
1	ANAP	4.558.826	22.97	791
2	RP	3.784.419	19.07	323
3	DYP	3.750.902	18.9	883
4	SHP	3.314.848	16.7	433
5	DSP	1.561.778	7.87	23
6	MHP	1.490.758	7.51	118
7	CHP	865.056	4.36	63
8	BBP	186.772	0.94	11
9	DP	63.283	0.32	6
10	MP	34.162	0.17	0
11	YDP	32.917	0.17	0
12	İP	32.604	0.16	0
13	SBP	18.403	0.09	0
14	BAG	154.197	0.78	44

Kaynak: (<http://secim.aha.com.tr/SecimSonuclari/Secim1994/1994-9090-BELEDIYE.XML>).

11 M. Duverger siyasal partileri yapılarına göre ikiye ayırmaktadır: Kadro partileri ve kitle partileri. Kitle partileri, disiplinli yapıları ile seçimle sınırlı olmayan faaliyetleri barındıran ve alabildiğince üye sayısını artırma arayışında olan partilerdir.

2.1.5. Gazi Mahallesi Olayları

12 Mart'ta gece saatlerinde yoğun olarak Alevi vatandaşların ikamet ettiği Gazi Mahallesi'nde kimliği belirsiz kişilerce taksi gasp edilip Alevi vatandaşlara ait 3 kahvehane otomatik tüfeklerle taranmış; olayda 1 Alevi dedesi yaşamını yitirmiş, 5'i ağır olmak üzere 25 kişi de yaralanmıştır. Saldırının duyulması ile 3 günlük isyan sonucunda İstanbul kan gölüne dönüşmüş, tedbir olarak sıkıyönetim ilanına gidilmiştir. Medya ise saldırıyı PKK'ye mal etme çabasında olmuşsa da başarılı olamamıştır. Çünkü istihbarat kurumunun en tecrübeli isimlerinden Hanefi Avcı, "Olayın arkasında illegal örgütlerin yer almadığını" ifade ederek örtülü bir şekilde "derin devleti" ima etmişti. Saldırının ikinci gününde çok sayıda Alevi vatandaş, reflekslerini göstermek amacıyla Gazi Mahallesi'ne akın etmişti. Cemevi önünde bir araya gelen kalabalık, polisi katliama kayıtsız kalmakla itham etti ve karakola doğru yürümeye çalışınca polisin ateş açmasıyla 1 kişi yaşamını yitirdi, onlarca kişi yaralandı. Aniden olay, Alevi-polis çatışmasına dönüştü. Olayların 3. gününde 15 kişilik grup olaylara tepkisini göstermek için bir kez daha karakola yürümek isteyince polis tekrar ateş açtı ve olaylar kontrolden çıktı. Polis olayları yatıştırılmayınca askeri birlikler mahalleye takviye edildi ve İstanbul valiliği sokağa çıkma yasağı ilan etti. Cemevinde bir araya gelen grup ise komite kurmuş, talepleri yerine getirilmediği sürece protestoların devam edeceğini ifade etmişti. Komite; cenazelerin kendilerine teslim edilmesini, asker ve polisin mahalleden çekilmesini, gözaltındaki kişilerin serbest bırakılmasını ve sokağa çıkma yasağına son verilmesini talep ediyordu. Ne var ki ilk başta komitenin istekleri kabul edilmedi. Daha sonra olaylar Ankara Kızılay Meydanı'na sıçradı. Çok sayıda insan yaralandı, gözaltına alındı. Bir gün sonra ise Ümraniye'nin Mustafa Kemal Mahallesi'nde polis ve göstericiler karşı karşıya gelmiş; 4 kişi ölmüş, 20'den fazla kişi yaralanmıştı. Bunun üzerine valilik sokağa çıkma yasağı ilan etmişti. Nihayet, komitenin istekleri kabul edilmiş ve sükunet sağlanmıştı; ancak üç gün süren olaylarda bilanço çok ağırdı: 22 ölü, 500'ü aşkın yaralı,

binlerce gözaltı, bakkallar alevlere teslim olmuş, 5 panzer, 50 araç, 2 ev ateşe verilmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 97-101).

2.1.6. 1995 Genel Seçimleri

RP, 27 Mart 1994 yerel seçim başarısını 24 Aralık 1995 genel seçimleri ile taçlandırmıştır; zira 13 partinin katıldığı seçimden zaferle ayrılmıştır. RP'nin birinci parti konumunda olması başta ordu olmak üzere birçok kesimi tedirgin etmiştir. Zira siyasal İslam tehdidi belirginleşmiş ve ilk kez İslamcı bir parti seçimlerde birinci olmuştu.

Ne var ki alınan % 21'lik oy oranı RP'nin tek başına iktidar olmasına yetmemiştir. Seçimlerde partisi birinci olan Erbakan, koalisyon için partilerin kapısını çalmış; ancak uzlaşma sağlanamamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel seçimlerden ikinci olan ANAP lideri Mesut Yılmaz'ı hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve Yılmaz, Çiller ile anlaşarak Anayol Hükümeti'ni kurmuştur.

1990'lı yıllarda merkez sağ ve sol görüşleri benimseyen siyasal partiler arasında çatışmalar yaşanmış, artan ekonomik bunalımlar sonucunda seçmen bu partileri desteklemekten vazgeçmiştir. Seçmen taleplerini 1990'lı yıllarda RP'nin dikkate aldığı ileri sürülebilir. İlk olarak 1994 yerel seçimlerinde büyük başarı kazanan RP, geniş halk kitlelerine hitap eden tutumu ve "Adil Düzen" yaklaşımı ile 24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimlerde birinci parti olmuştur. Dini tez ve vaatlerle kitleleri etkileyen RP'nin oy patlaması karşısında DYP ve diğer partilerin oy kaybı yaşaması 28 Şubat sürecinin başlangıcını teşkil etmektedir. RP'yi iktidara taşıyan 1995 genel seçim sonuçlarını değerlendirmenin yolu evvela dönemin politik iklimini tanımlamaktan geçmektedir. Sonrasında ise seçim sonuçlarının doğurduğu manzara karşısında liderler arasında yapılan pazarlıklar ve yaşanan çatışmalar irdelenmelidir. Bu bağlamda RP'yi iktidara taşıyan sadece seçmenin desteği değil, politik manzara ve diğer partilerin tavırları da etkili olmuştur (Yüksel, 2004: 5-6).

Tablo 3: 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde Alman Oyların Dağılımı

Sıra	Parti	Toplam Oy	Oy Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
1	RP	6.012.450	21	158
2	ANAP	5.527.288	19	132
3	DYP	5.396.000	19	135
4	DSP	4.118.025	14	76
5	CHP	3.011.076	10	49
6	MHP	2.301.343	8	0
7	HADEP	1.171.623	4	0
8	BAĞ	133.895	0	0
9	YDH	133.889	0	0
10	MP	127.630	0	0
11	YDP	95.484	0	0
12	İP	61.428	0	0
13	YP	36.853	0	0

Kaynak: (<http://www.secim-sonuclari.com/1995>).

Son olarak 1995 seçimlerinin öncesinde ve bunun sonrasındaki seçimlerde tarikat oyları merkez sağa, özellikle AP ve ANAP'a, yönelmiş olmakla beraber 1995 seçimleri RP'nin en çok tarikatların desteğini aldığı seçim olarak öne çıkmıştır (Çelik, 2003: 35).

2.1.7. Anayol Hükümeti Dönemi

1995 genel seçimlerinden sonra nasıl bir koalisyon kurulacağı meselesi gündemi en fazla meşgul eden konuydu. Aktif çevreler, RP'siz bir hükümetin kurulmasından yana olduklarını aleni bir şekilde deklare etmişlerdir. Seçim sonrasında TÜSİAD yaptığı sağduyu çağrısında ANAP-DYP Koalisyon formülünü savunmuştur. RP ise ilk bakışta DYP'yi değil ANAP'ı yeğliyordu. RP'nin böyle bir tercihte bulunmasında ANAP içerisinde halen faaliyet gösteren muhafazakâr milletvekilleri etkili olmuşlardır.

Seçimlerin arefesinde ANAP lideri Yılmaz ve DYP lideri Çiller, “RP ile koalisyona yeşil ışık yakmayacaklarını” vaat etmişlerdi. İlk etapta ANAP ile DYP arasında bir Anayol Hükümeti formülü görüntüsü belirmişti; ancak Mesut Yılmaz, Çiller için “Başbakanlık hastası” türünde sözler sarf edince sorunlar çıkmaya başladı. Akabinde ANAP ile RP yakınlaşması oluşmuş; ancak ordudan gelen tepki sonucu koalisyon kurulamamıştır. Ordunun bu çıkışından sonra tekrar Anayol Koalisyon fikri hâkim olmuş ve 6 Mart 1996 tarihinde II. Yılmaz Hükümeti olarak da bilinen Anayol Hükümeti kurulmuştur (Aydın ve Taşkın, 2017: 423-424).

Çiller’in “iki yıl başbakan olma” arzusundan feragat etmesi üzerine “dönüşümlü hükümet” formülü üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmaya göre; ilk yıl ve dördüncü yılda Mesut Yılmaz, ikinci ve üçüncü yılda ise Tansu Çiller Başbakanlık görevini üstlenecekti. Uzlaşma neticesinde Mesut Yılmaz Başbakanlığında Anayol Hükümeti kurulmuştur. DYP’li Nahit Mentеше Başbakan Yardımcısı olurken; Çiller, Bakanlar Kurulu’nun dışında kalmayı yeğlemiştir. 6 Mart günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in onayıyla “Anayol Azınlık Hükümeti” resmîyet kazanmıştır. Bakanlar Kurulu’nda ANAP’lı Yılmaz ve DYP’li Mentеше haricinde, ANAP ve DYP’ye, eşit sayıda, on beşer bakan düşmekteydi. 12 Mart 1996 tarihinde 544 milletvekilinin iştirak etmesiyle yapılan güven oylamasında kabineye 257 “kabul” oyu karşısında 207 “ret” oyu kullanılmıştır. Güven oylamasında RP ve CHP “ret” oyundan yana tercihte bulunurken Ecevit liderliğindeki DSP’li 80 milletvekili ise “çekimser” oy kullanmıştır. Anayol Hükümeti, DSP’li milletvekilleri tarafından kullanılan çekimser oylar sayesinde güvenoyu alabilmiştir (Akpınar, 2001: 39-41). Ancak Anayol Hükümeti’nin ömrü yalnızca 3 ay olmuştur. Bu yüzden Hükümet, dişe dokunur bir icraat ortaya koyamamıştır. Hükümet genel olarak, terörle mücadele kapsamında güvenlik tedbirleri almış, cezaevlerinde ıslah çalışmalarına başlamış ve bürokraside atama ve ihraçlarda bulunmuştur.

Anayol Hükümeti döneminde görev yapan Adalet Bakanı Mehmet Ağar tarafından 6 Mayıs 1996 tarihinde çıkartılan genelge

ile cezaevleri sıkı bir denetim altına alınmak istenmiştir. Genelgenin hükümlülerin bir dizi hakkını ilga etmesi nedeniyle hapisanelerde, Refahiyol iktidarında da görülen, açlık grevleri ve ölüm oruçları baş göstermiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 158).

Anayol Hükümeti döneminde bürokrasi kurumundaki üç yüze yakın atama ve ihraç kararnamesi nedeniyle koalisyon ortakları ANAP ve DYP arasında çıkan ihtilaf sonucunda ilk kriz patlak vermiştir. Böylece bürokrasi kurumu atıl kalmıştır (Gürses, 2012: 27).

Anayol Hükümeti'nde, çok geçmeden, Yılmaz ve Çiller arasında anlaşmazlıklar belirleme başladı. RP'nin TEDAŞ İhalesi'ne ilişkin Çiller ile ilgili soruşturma önergesi vermesinin sonrasında Yılmaz'ın parti mensuplarını önerge konusunda serbest bırakması ile siyasi kriz patlak vermiştir. Çiller'in başbakanlığının son gününde ise RP'liler örtülü ödenekten 500 milyar çektiği iddiasında bulunmuşlardır. RP'ye DSP ve Yılmaz da destek verince Çiller, Yüce Divan korkusuyla Refahiyol Koalisyonu'na yeşil ışık yakmıştır (Aydın ve Taşkın, 2017: 424). Son olarak üç aylık Anayol Hükümeti'nin dağılmasına neden olan asıl gelişme ise RP'nin Anayasa Mahkemesi'nde açtığı dava olmuştur. Anayol Hükümeti'nin salt çoğunluğu yakalayamadığını iddia eden RP, konuyu Anayasa Mahkemesi'ne taşımış ve Anayasa Mahkemesi de RP'yi haklı bularak Anayol Hükümeti'ni düşürmüştür.

2.1.8. Refahiyol Hükümeti Dönemi

1995 genel seçimlerinden sonra ANAP ile koalisyon kurma çalışmalarına hız kesmeden devam eden RP istediği neticeyi alamamış, Anayol koalisyonunun kurulup sona ermesini beklemiştir (Akın, 2000: 97). 24 Aralık seçimlerinden sonra Erbakan ile koalisyona yanaşmayan Çiller, Yüce Divan endişesi nedeniyle RP ile hükümet kurmaya razı olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2017: 424). Erbakan ve Çiller arasında yapılan görüşmeler neticesinde "Dönüşümlü Başbakanlık" formülü üzerinde uzlaşmıştır. Anlaşma gereği ilk olarak iki yıl aralıksız bir şekilde Erbakan Başbakan olacak, sonraki

iki yıl ise Çiller Başbakanlık koltuğuna oturacaktı (Gürses, 2012: 28). Erbakan ve Çiller arasında yapılan pazarlığa göre Başbakanlık koltuğu Erbakan'a emanet edilecek, Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı'na ise Çiller getirilecekti. Erbakan ve Çiller haricinde iki partiye, eşit sayıda, on yedişer bakan düşmekteydi. Bakanlar Kurulu listesi Erbakan tarafından Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sunulmuş ve yarım saat süren görüşmenin akabinde liste Demirel tarafından onaylanmıştır. Böylelikle Erbakan'ın 27 yıllık hayali olan Başbakanlık gerçekleşmiştir (Akpınar, 2001: 56). Kavgalı geçen 8 Temmuz 1996 tarihli güven oylamasında DYP'li 10 milletvekili "ret" oyu kullanmasına rağmen; 265 "ret", 1 "çekimser" ve 278 "kabul" oy ile Refahyol Hükümeti güvenoyu alabilmiştir. Hükümet aleyhine ret oyu kullanan DYP'li milletvekilleri ise Demirel'in teşvikiyle Hüsamettin Cindoruk liderliğinde Demokrat Türkiye Partisi'ni (DTP) oluşturmuşlardır. 28 Şubat sürecinin etkili medya kurumu Hürriyet gazetesi ise 9 Temmuz 1996 tarihinde "Refah İktidarda" manşetini kullanmış ve "74 senelik cumhuriyet mazisinde devletin ilk defa % 21 oy almayı başaran bir İslamcı parti tarafından yönetileceği" açıklamasında bulunmuştur (Çetin, 2016: 32).

Refahyol Hükümeti dönemi genellikle irtica ile mücadeleye yönelik hiçbir tedbirin alınmadığı, hatta hükümetin irticayı desteklediği, politik kararlılığın olmadığı, kriz ve tansiyonun had safhaya ulaştığı bir dönem olarak tarif edilmiştir (Bölügiray, 2000: 11). Kaldı ki Refahyol Hükümeti, ilk başlarda bile istikrarlı bir yol takip edememiştir. İlk olarak ekonomiyi ıslah etme arayışına giren hükümet, üç müstakil kaynak paketini kamuoyuna duyurarak ulusal düzeyde hayat standartlarını iyileştirmeye öncelik tanıdığıнын sinyalini vermiştir. RP politik konumunu "merkez" olarak ifade ederek Doğru Yol Partisi ile aralarında bir dizi ortak yanların bulunduğunu ve konsensustan yana bir çizgi takip ettiğini beyan etmiştir (Akın, 2000: 97).

Refahyol'un ilk icraatı, asgari ücrete % 100 zam yapmak olmuştur (Birand ve Yıldız, 2012: 158). Haziran 1996'da iktidara gelen Refahyol Hükümeti, Necmettin Erbakan Başbakanlığında

uzun bir aradan sonra “denk bütçe” uygulamasını getirmiş ve “havuz sistemi”ni kurmuştur. Böylelikle yüksek faiz sistemiyle mücadeleye girişilmiştir. Ancak bu uygulamalardan kimi çevreler rahatsız olmuş ve nihayetinde Anasol-D koalisyonu döneminde Refahyol Hükümeti’nin ekonomik politikaları rafa kaldırılmıştır (Karahan, 2012: 122-123). Buna ilave olarak Refahyol Hükümeti bir yıllık iktidar döneminde ürünlere zam yapmamış, havuz sistemi sayesinde vergi koymamış, enflasyon artışını durdurmak için para basılmasına başvurmamış, IMF gibi uluslararası kuruluşlardan borç para almamış, demokrasi ve insan haklarına riayet etmiş, iç ve dış borçlanmaya başvurmamış, rant çevrelerine fırsat vermemiştir (Kazan, 2014: 415-416).

8 Temmuz 1996 tarihinde güvenoyu almayı başaran Refahyol Hükümeti; alternatif hükümet oluşturma çalışmaları, gensoru ve düşürülme kampanyalarına mukavemet göstermiş; ancak 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu ile koalisyonun dağılma süreci ivme kazanmıştır (Akın, 2000: 97). Refahyol Hükümetinin dağılmasında iç faktörler (Susurluk krizi, Taksim’e cami projesi, Aczimendilerin faaliyetleri, Kudüs Gecesi, DYP’li milletvekillerin istifası...) kadar dış faktörler de (İran ve Libya ziyaretleri, D-8 girişimi, ABD ve İsrail’in desteği...) etkili olmuştur. Bu süreçte devrim kanunlarını kesin surette uygulamak uğruna Refahyol Hükümeti, “irtica” damgası ile yıpratılmıştır.

28 Şubat Sürecinin Sebepleri ve Süreç Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

3.1. 28 ŞUBAT SÜRECİNİN SEBEPLERİ

Her şeyden önce 28 Şubat'ın esas amacının RP ve DYP'nin oluşturduğu 54. Hükümeti işbaşından uzaklaştırmak olduğu söylenebilir. İrticai tehdit ve bir dizi provakatif eylemler ise bu amacı gerçekleştirmeye dönük araçlar olarak değerlendirilebilir (Çelik, 2003: xi). Bu bağlamda 28 Şubat sürecinin genel olarak “irtica” ve “terör” üzerine inşa edilmiş bir süreç olduğu ileri sürülebilir. Bu süreçte terör ile “PKK”, irtica ile RP ve ona yakınlığı ile bilinen tüm dini kurumlar kastedilmiştir. 1990'ların başlarında irtica tehdidinden ziyade terör tehdidi öne çıkmıştır. Koalisyon hükümetleri PKK'ye yönelik güvenlik tedbirlerine başvurmuş, bu çerçevede PKK'nin eylemlerini akamete uğramak için birçok konuda yeniden yapılanmaya gidilmiştir. 1994 yerel seçimlerinden sonra ise irtica, PKK'den daha büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Bundan böyle gündemi işgal eden “irtica” kavramı olmuştur. Ancak Türk siyasal hayatında “irtica” kavramı hep “muğlak” bir kavram olarak kalmış ve tartışmalara konu olmuştur. Bundan dolayı Türkiye’de gündemi uzun süre meşgul eden irtica kavramı üzerinde durmak gerekmektedir.

Türkiye’de “irtica” mefhumu etimolojik manasından sıyrılmıştır. İrtica kavramı, sözlük anlamı ile “geriye dönüş” manasına gelmektedir. İlk aşamada taassup sahibi kesimi işaret eden irtica zamanla tüm dini dernek, vakıf, kurum ve kuruluşları kapsamına almıştır. Din ile ilintili olmayan irtica, politik bir söylem olarak kullanılmıştır. 28 Şubat ise irtica eksenli bir hareket olarak ifade edilebilir (Aydın, 2012, 64-65). Bu çerçevede İstanbul sermayesinin yanında kendilerine yer açmak isteyen ve önemli oranda başarılı olabilen “Anadolu Kaplanları”nın tümü “irticacı” olarak 28 Şubat sürecinde fişlenmiştir (Balci, 2012: 47).

28 Şubat sürecinde iç dinamiklerin yanı sıra dış dinamikler de öne çıkmıştır. Refahiyol Hükümeti’nin politikalarından hem ülkedeki muhalif kesim (muhalifet partileri, ordu, medya, bürokrasi, üniversiteler...) hem de ülke dışındaki devlet ve oluşumlar (ABD, İsrail, NATO, AB) rahatsızlık duymuştur. Bunun üzerine Refahiyol Hükümeti’ni düşürmek için her yola başvurmuşlardır. Bundan dolayı 28 Şubat’ı doğuran sebepleri “iç sebepler” ve “dış sebepler” olarak iki başlık altında ele almak mümkündür.

3.1.1. 28 Şubat Sürecinin İç Sebepleri

Bilindiği üzere Refahiyol Hükümeti, yoğun tartışmalara rağmen kurulmuştur. Söz konusu tartışma zemininde asker, basın ve politikacılar arasında önemli anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bu süreçte ülke gündemini yolsuzluk vakaları, Yüce Divan endişesi, medya ve hükümet arasındaki çatışmalar, ordu ve politikacılar arasındaki çekişmeler şekillendirmiştir. Refahiyol Hükümeti’nin, özellikle de RP mensuplarının, rejim karşıtı söylem ve eylemlerde buldukları ve bu durumun tartışma ortamını gerginleştirdiği iddia edilmiştir. Susurluk krizi gibi kirli hadiselerin vuku bulması, Başbakanlık Konutu’nda verilen iftar yemeği, Taksim ve Çankaya’ya cami inşa etme projesi, Kudüs gecesini ve Sincan’daki askeri manevralar, Refahiyol Hükümeti’ni 28 Şubat’a götüren iç faktörler olarak tarif edilebilir (Gürkan, 2011: 31).

3.1.1.1. Susurluk Krizi

3 Kasım 1996 tarihinde Balıkesir'in Susurluk ilçesi yakınlarında gerçekleşen trafik kazası devletteki kirli odaklardan birinin deşifre olmasına yol açmıştır. Susurluk'ta meydana gelen kaza ile Cumhuriyet tarihinin en büyük skandallarından biri gün yüzüne çıkmıştır. Kamyonun arkadan çapması sonucu Mercedes otomobilde bulunan, 12 Eylül müdahalesinden önce 7 TİP'li öğrencinin ölümünden sorumlu tutulan Abdullah Çatlı, eşi Gonca Us ve polis memuru Hüseyin Kocadağ kaza yerinde can vermiş ve otomobilde bulunan DYP Şanlıurfa milletvekili ve korucubaşı Sedat Bucak ise ağır şekilde yaralanmıştı. Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul eden bu olayda bir siyasetçi, bir kanun kaçağı ve bir polisin aynı araçta bulunması başta medya, STK'ler, muhalefet partileri ve aydınlar olmak üzere tüm toplumu harekete geçirmiştir (Akpınar, 2001: 126).

Susurluk Skandalı üzerine Başbakan Yardımcısı Çiller, hükümetin bu konudaki hassasiyetini göstermesi için dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'dan istifa etmesini talep etmiştir. Ağar, 8 Temmuz 1996 tarihinde istifa etmiş ve Ağar'dan sonra İçişleri Bakanlığına DYP İstanbul milletvekili Meral Akşener getirilmiştir. Böylece ilk kez İçişleri Bakanlığı bir kadına emanet edilmişti (Gürses, 2012: 40).

Susurluk olayını araştırmak için kurulan Meclis Araştırma Komisyonu'nun başkanı RP'li Mehmet Elkatmış, "Susurluk'un arkasında JİTEM'in olduğunu" ifade etmiş, ANAP lideri Yılmaz, "Susurluk hakkında belgelere sahip olduğunu" açıklamış ve Susurluk ile ilgili açıklamalarda bulunan Başbakan Yardımcısı Çiller ise "Bu devlet için kurşun sıkan da yiyen de şereflidir." diyerek devlet-mafya-siyaset ilişkisini gündeme getiren ilginç bir açıklamada bulunmuştur (Birand ve Yıldız, 2012: 169-170). Gündemi uzun süre meşgul eden Susurluk olayını Refahiyol Hükümeti fırsata dönüştürememiştir. Bunda koalisyon ortağı DYP'nin olayla ilgili bağlantısının bulunması önemli bir etken olmuştur. Böylelikle olaya ilişkin gerekli hassasiyet ortaya konmamış, olayın üzerine gidilmemiştir (Yerlikaya, 2007: 132).

Susurluk'ta yaşananlara halk da tepki göstermiş ve “Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık” eylemleri başlatmıştı. Bu eylemlerin hedefinde Refahiyol Hükümeti'nin olduğu görülmektedir. Nitekim RP'li Adalet Bakanı Şevket Kazan, eylemciler için “Mum söndü oyunu oynuyorlar” açıklamasında bulunurken Erbakan, “Gulu gulu dansı yapıyorlar” demiştir. Bu açıklamalardan sonra hükümete yönelik tepkiler daha da yoğunlaşmıştır.

Son olarak Susurluk skandalı, iddia edilen aksine, devletin değil siyaset kurumunun yıpranmasına sebep olmuş ve daha da önemlisi, askeri vesayet durumu sistem üzerinde alenen olmasa da örtülü bir şekilde konsolide olmuş, ordu ile RP arasındaki çekişmeler bu doğrultuda tırmanarak artmıştır (Bayramoğlu, 2007: 97). Önemle belirtmek gerekir ki Susurluk hadisesi MGK'da gündeme alınmamıştır. Böylesine bir olayın MGK nezdinde tartışılmaması olayın devlet ayağının da bulunduğu iddiasını güçlendirmektedir (Çelik, 2003: 135).

3.1.1.2. Başbakanlık Konutu'nda Verilen İftar Yemeği

11 Ocak 1996 tarihinde daha önce emsali görülmemiş bir durum gerçekleşmiştir. Başbakan Erbakan, tarikatların ileri gelenlerine Başbakanlık Konutu'nda iftar yemeği vermiş ve yemeğe davet edilen tarikat liderlerinin imajı uzun süre hafızalardaki yerini korumuştur. Bu doğrultuda tarikat önderlerinin imajı “Devrim Kanunları”na zıt olarak yorumlanmıştır. Laiklik yanlısı olmayan Nurcular, Kadiriler, Nakşibendiler, Menzilciler, İslamcı yazarların neredeyse tamamı Başbakanlık Konutu'na davet edilmiştir (Akpınar, 2001: 161). Hâlbuki Erbakan'ın tarikatların ileri gelenlerini Başbakanlık Konutu'nda ağırlamasının nedeni, devlet ve tarikat liderleri arasındaki soğukluğu gidermeye çalışmak olmasına rağmen Erbakan, bunu kamuoyuna yeterince anlatamamıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 194).

3.1.1.3. Taksim'e Cami Projesi

1950 yılından başlayarak farklı şekillerde gündemi meşgul etmiş olan bir talep olarak (Kızıldaş, 2007: 65) Taksim camii projesi, 1970'lerde de zaman zaman gündeme gelen bir konu olmuştur. Proje konusundaki ilk girişim ise 1977'de Demirel başbakanlığındaki "Milliyetçi Cephe Hükümeti" tarafından başlatılmıştır. Dönemin Kültür Bakanlığı Taksim'e camii inşa edilmesi için Anıtlar Yüksek Kurulu'na müracaat etmiştir (Özgan, 2008: 68).

Daha sonra Refahiyol koalisyonu döneminde RP'li Kültür Bakanı İsmail Kahraman'ın Taksim'e camii projesi için onay vermesi ile 28 Şubat döneminin ana akım medyalarından Hürriyet gazetesi 15 Temmuz 1996 tarihli baskısında "RP'den ilk damga" manşeti ile konuyu gündeme taşımıştır. RP'liler Taksim'e camii yapılması konusunda başından beri ısrarcı olmuştur. Bu bağlamda Kültür Bakanı Kahraman Anıtlar Yüksek Kurulu aracılığıyla Taksim'e camii yapma projesini onaylamıştır. RP'nin Beyoğlu Belediye Başkanı Nusret Bayraktar da projeyi savunmuş ve projeye muhalif olan çevrelere tepki göstermiştir. Dahası Bayraktar, projeye muhalif olanları "kelaynak ve yobazlık" ile itham etmiştir (Yüksel, 2004: 23-24). Diğer yandan Erbakan'ın Ramazan çadırında Taksim'de camii inşa edeceklerini ifade etmesiyle birlikte (Ilıcak, 2007: 50) laiklik gerekçesiyle medyanın yoğun eleştirilerine ve bir dizi toplumsal tepkiye maruz kalmıştır (Çetin, 2016: 33).

3.1.1.4. Kudüs Gecesi

RP ile askeri karşı karşıya getiren ilk olay, Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız tarafından organize edilen "Kudüs Gecesi" etkinliği olmuştur. Etkinlikte Filistin lehine sloganlar atılmış, geceye davet edilen İran büyükelçisi Batı aleyhinde söylemlerde bulunmuştur. Etkinlikten üç gün sonra tatbikat gerekçesiyle Sincan'da tanklar yürütülmüş, sonrasında devlet için büyük bir tehdit olarak görülen irtica hakkında çalışma yürütmek için Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde Batı Çalışma Grubu oluşturuldu (Zürcher, 2015: 431). Belirtmek gerekir ki Kudüs gecesi daha önceden de

düzenlenmiştir. Ancak 1995 ve 1996'da da organize edilmiş Kudüs gecesinde herhangi bir soruna yol açmamış (Çelik, 2003: 146) olmakla birlikte RP'li Belediye Başkanı Yıldız'ın ilçe meydanında yer alan Atatürk heykelinin karşısına Mescid-i Aksa'nın çadırdan görüntüsünü inşa etmesi sorun hâline dönüşmüştür. Çok sayıda kişinin iştirak ettiği davet, belediye sınırları içerisindeki bir salonda organize edilmiştir.

Kudüs Gecesi etkinliği, İran İslâm devrimi önderi Ayetullah Humeyni'nin Paris sürgününden İran'a tekrar döndüğü gecenin yıldönümüne denk geliyordu. Dahası, bu etkinlik, Hamas ve Hizbullah gibi örgütler tarafından da desteklenmişti (Akınar, 2001: 167). Yıldız, Humeyni'nin başlattığı geleneği Türkiye'de uygulamıştı. Kudüs Gecesi'nde sergilenen oyun esnasında dinsel sloganlara yer verilmişti. Gecede Yıldız, şeriat yanlısı söylemlerle egemen ideoloji karşıtı tutum takınmış ve Humeyni'nin İslam Cumhuriyeti rejimini model aldıklarını dile getirmişti. Geceye davet edilen İran Büyükelçisi M. Rıza Bangheri'de diplomatik usullere uymayarak Yıldız ile paralel açıklamalarda bulunmuş ve Hizbullah ve Hamas'a karşı olmadıklarını açıkça ifade etmiştir (Gürses, 2012: 71). Etkinliği düzenleyen Belediye Başkanı Yıldız, Genelkurmay İkinci Başkanı'nın Savunma Bakanı'ni ikazı üzerine gözaltına alınmış; ancak etkinliğe davet edilen İran Büyükelçisi görevine devam etmiştir (Bayramoğlu, 2007: 114).

3.1.1.5. Aczimendiler Meselesi

Rejime karşı köktendinci eleştirileri ile bilinen Aczimendi tarikatı önderi Müslüm Gündüz, İstanbul'da polislerce bir eve yapılan baskında Fadime Şahin adında genç bir kızla uygunsuz bir şekilde yakalanmıştır. 1997'de yaşanan bu skandal medyada büyük infial uyandırmış ve dini (imam) nikâh konusundaki sorgulamaları beraberinde getirmiştir (Göle, 2011: 151). Diğer yandan tarikat önderi Gündüz'ün dini kötüye kullanarak halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek suçundan iki yıl hapis cezası da mevcuttu. Gündüz, laik cumhuriyet ve devrim kanunlarının mutlak karşıtıydı. Polis ve basın eşliğinde yapılan baskından sonra Gündüz, cezaevine

gönderilmişti. Fadime Şahin ise medya aracılığıyla sözde tarikat liderlerinin (Müslüm Gündüz ve Ali Kalkancı) bilinmedik yönlerini ortaya çıkarmış oluyordu. Tarikat liderlerinin bu tür olaylarla gündeme gelmesi dolaylı yoldan RP'yi hedef alıyordu. Cezaevine gönderilen Müslüm Gündüz, hapisanede bile laik cumhuriyeti hedef alan bir ses kaydını basınla paylaşmaktan kaçınmamıştı (Birand ve Yıldız, 2012: 187-188).

Öte yandan 20 Ekim'de Ankara Kocatepe Camisi'nin önünde Aczimendiler, ellerinde asaları ve üstlerinde cüppeleriyle zikir eşliğinde eylem yapmışlardır. Bunun üzerine güvenlik güçleri olaya müdahalede bulunmuş, eylemciler enterne edilmiş ve bu olay medyanın gündemini aylarca işgal etmiştir (Gürses, 2012: 38). Son olarak Aczimendiler 28 Şubat sürecinde yoğunlukla RP'ye yakın bir yapı olarak kabul edilmişse de hareketin lideri Müslüm Gündüz'ün daha ziyade MHP'ye yakın bir çizgide olduğu bilinmektedir (Çelik, 2003: 139).

3.1.1.6. 28 Şubat Sürecinin Diğer İç Sebepleri

28 Şubat darbesini hazırlayan bir başka etken ise darbeden önce ve darbe sonrasında ekonominin iflasın eşiğine gelmiş olmasıdır. Bu dönemde Anadolu sermayesi de olumsuz yönde etkilenmiş ve yeni pazar arayışlarına başlamıştır (Yılmaz, 2012: 226-228). Bu bağlamda 28 Şubat sürecinin yaşanmasında büyük sermaye çevrelerinin rolünün olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim 28 Şubat sürecinde Refahyol Hükümeti'nin büyük sermaye çevreleri ile olan ilişkileri hiçbir zaman sağlıklı bir yönde evrilmemiştir. Refahyol Hükümeti'nin, devlet gelirlerinin bir yerde toplanmasını sağlayacak olan "Havuz Sistemi" uygulaması ile bu sermaye çevrelerinin elde ettiği yüksek faizlere engel olması ve devletten düzenli olarak aldıkları teşviklere son verilecek olması bu çevreleri tedirgin etmişti. Bu tür politikalar ise büyük sermaye çevrelerinin hükümete karşı tavır almalarına ve süreci desteklemelerine yol açmıştır (Çetin, 2016: 131; Erdoğan, 2007: 25).

Öte yandan RP'nin önde gelen siyasetçilerinin (Şevki Yılmaz, Şevket Kazan, Hasan Mezarıcı, Hasan Hüseyin Ceylan, Şükrü Karatepe...) rejim aleyhtarı söylemlerinin 28 Şubat sürecini tetiklediği ifade edilmiştir. RP'nin halk nezdindeki itibarı bu siyasetçilerin eski konuşmalarının ve görüntülerinin tekrar gündeme getirilmesi ile zedelenmeye çalışılmıştır. Buna ilave olarak Refahiyol hükümetinin memur mesai saatlerini Ramazan'a göre uyarlama çabası, Ayasofya Müzesi'nin ibadete açılması girişimi ve kurban derilerinin dini cemaatler tarafından toplatılması düşüncesi koalisyon ortağı DYP'li milletvekillerinin istifa etmesine ve Refahiyol Hükümeti'nin yıkılışına yol açan önemli etkenlerdendir.

3.1.2. 28 Şubat Sürecine Yol Açan Dış Etkenler

Refahiyol Hükümeti döneminde “Türkiye'nin İran olacağı” yönündeki tartışmalar doruğa ulaşmıştır. İran ile yakın temaslarda bulunulması toplumun birçok kanadını rahatsız etmiştir. Dahası Başbakan Erbakan'ın Nijerya, Libya, Mısır gibi ülkelere düzenlediği seyahatlerin süreci hızlandırıcı etkisi olmuştur. “Laiklik” ve “irtica” merkezli tartışmalar ise Türkiye'de yeni bir politik dönemin habercisi olarak kabul edilmiştir. Sürecin diğer ucunda da Müslüman devletlerle yapılan iktisadi ve ticari işbirliği yer almıştır (Gürkan, 2011: 37). Bu anlatılanlar ışığında bu başlık altında 28 Şubat sürecinin ivme kazanmasına yol açan Erbakan'ın İran ve Libya gezisi, D8 girişimi ve süreci etkileyen diğer dış etkenlerden bahsedilecektir.

3.1.2.1. İran Gezisi

Başbakan Erbakan'ın yurt dışı gezi programında ilk sırada İran ziyareti yer almıştır. Bu ziyaret, Amerika Birleşik Devletleri'ni çok rahatsız etmiştir; zira ABD, tıpkı Libya gibi İran'ı da terör devleti listesine dâhil etmişti. Dahası ABD “D'amato” adı verilen bir yasa çıkartmış ve yasa gereğince İran ve Libya gibi terörist devletlere 40 milyon dolardan fazla yatırımda bulunan şirketlere müeyyide uygulayacağını açıklamıştır (Akpınar, 2001: 84-85).

Erbakan'ın İran ile “Savunma Sanayi ve İşbirliği Antlaşması” imzalayacağını ilan etmesiyle ordu ile hükümet karşı karşıya gelmiştir. İmzalanacak olan anlaşmadan yalnızca ordu değil Dışişleri bürokrasisi de rahatsızlık duymuştur. RP’li devlet Bakanı Abdullah Gül’ün “İran ile ortaklaşa helikopter üretmeyi hedeflediklerini” ifade etmesi ve İran Cumhurbaşkanı’nın resmi nitelikte Türkiye’ye ziyareti ile ordunun yanı sıra ABD de tepki göstermiştir. Ordu ise İran’ın PKK’ye yardım eden bir ülke olmasından dolayı anlaşmayı sabote edeceğini açıklamıştır. Bu durum askerinin iç siyasetin yanı sıra dış siyasete de müdahalede bulunduğunu gözler önüne sermektedir. RP’nin Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden 50 trilyon lira tutarında kesintiye giderek İran ile yakın ilişkiler kurma düşüncesi, ordu-hükümet gerilimini daha da artırmıştır (Gürses, 2012: 42-43).

3.1.2.2. Libya Gezisi

Erbakan’ın ekonomik sorunları çözmek amacıyla Libya’ya ziyareti¹² hem Libya’nın ABD tarafından terörist devletler listesinde yer alması ve hem de PKK’ya desteği dolayısıyla içerde ve dışarda yoğun tepkilere yol açmıştır. Türk heyetiyle görüşen Libya lideri Kaddafi, Türkiye’ye yönelik diplomatik nezaket sınırlarını zorlayan eleştirilerde bulunmuştur. Erbakan’ın bu eleştirilere aynı dozda cevap vermemesi ve bir bakıma alttan alması Türkiye’de siyasi tansiyonun yükselmesine yol açmış ve bu olay aylarca gazete manşetlerinden inmemiştir. Libya gezisinde yaşanan skandala muhalefet partileri de tepki göstermiş, CHP, Refahyol Hükümeti’ni devirmek amacıyla hükümet hakkında gensoru önergesi vermiştir. Ayrıca RP’den rahatsızlık duyan DYP’li bazı milletvekilleri de gensoru önergesinde CHP ile birlikte hareket edeceklerini açıklamışlardır. Çiller, koalisyonun sürmesi için partisinin milletvekilleriyle görüşmüş, onları gensoruyu desteklemekten vazgeçirmeye çalışmıştır. Medyada ve Üniversitelerde de RP’nin

12 Refahyol Hükümeti’nde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yapan Necati Çelik, Libya gezisi konusunda Erbakan’ın birçok RP’li tarafından ikaz edildiğini ifade etmektedir (Çelik, 2003: 107).

yer almayacağı hükümet formülleri dile getirilmeye başlanmıştır (Gürses, 2012: 35-36).

3.1.2.3. D-8 Girişimi

Başbakan Erbakan'ın NATO, AB, ABD, İsrail karşıtlığı ile tanınan bir politikacı olduğu bilinmektedir. Batı karşıtlığı ile bilinen Erbakan'ın daha çok "ümme bilinci" ile hareket ettiği söylenebilir. Bu doğrultuda İslâm ülkelerini bir çatı altında bir araya getirmenin yollarını aramış ve İslam birliğinin oluşturulması için yoğun bir çaba sarf etmiştir.

Libya gezisi ile Türkiye kamuoyunda itibar kaybına uğrayan Başbakan Erbakan bu geziden sonra "İslam Ortak Pazarı" için harekete geçmiş, "Batı'nın G-7 grubuna karşılık 1,5 milyar Müslümanı kapsayan D-8'ler grubunu inşa edeceklerini" ifade etmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 161). Başbakan Erbakan, göreve başlar başlamaz, ülkenin ekonomik sorunlarına çözüm aramış ve İslam ülkelerini tek çatı altında toplama çalışmalarına başlamıştır. İran ziyareti ile başlayan çalışmalar, D-8'in oluşturulması ile kurumsallaşma aşamasına geçmiştir. Erbakan'ın bu girişimleri, ABD ve AB'yi tedirgin etmiştir (Kazan, 2014: 248). Ancak ABD ve AB'ye rağmen 15 Haziran 1997 tarihinde Başbakan Erbakan liderliğinde İstanbul'da toplanan zirve ile Türkiye, Malezya, Mısır, İran, Nijerya, Endonezya, Pakistan ve Bangladeş Müslüman devletlerinin katılımı ile D-8 Topluluğu resmen kurulmuştur. D-8 projesi ile Müslüman ülkeler arasında iktisadi işbirliğinin geliştirilip "İslam Ortak Pazarı" oluşturulması amaçlanmıştır.

Son olarak Türkiye'de ideolojik yaklaşımlar ve kutuplaşmalar çoğu gelişmenin önünde engel teşkil ettiğinden D-8'lerin öneminin ideolojik tartışmalar sebebiyle yeterince anlaşılmadığının altını çizmek gerekir (Çelik, 2003: 112). Kanaatimizce tarihsel süreçte ağırlıklı olarak Batı'ya yönelmiş Türkiye'nin komşularıyla, Asya'yla, Afrika'yla iş birliği geliştirerek alternatif ticaret merkezlerini ve yeni ihracat alanlarını tesis etmesi son derece anlamlıdır. Bu sayede ülkenin itibarının artma ihtimali de bulunmaktadır.

3.1.2.4. 28 Şubat Sürecini Etkileyen Diğer Dış Etkenler

Türkiye'yi 28 Şubat ortamına götüren dış etkenleri ele alırken diğer dış etkenlerin ya da aktörlerin de süreçteki rolünü irdelemek de yarar vardır. Dış aktörler (ABD, İsrail, NATO, AB...) süreçte doğrudan bir rol almamışlarsa da sürece yönelik herhangi bir tepkide de bulunmamışlardır. Bilakis zaman zaman tehdit olarak nitelendirdikleri irticaya yönelik endişelerini dile getirerek Türkiye'nin iç işlerine müdahale etmekten ve sürecin uygulayıcılarına destek vermekten çekinmemişlerdir.

İç tehdit ve iç düşman kavramları 1950'li yıllarda NATO tarafından tanımlanmıştır. 1990'lı yıllardan sonra ise 28 Şubat Post-modern Darbesi'nin mimarları bu kavramları sürekli kullanmışlardır. 28 Şubat süreci, iç düşman/iç tehdit üzerine inşa edilmiş bir hareket olarak değerlendirilebilir. ABD ve AB'nin 28 Şubat sürecini teşvik edici bir tutum sergiledikleri şüphe götürmez bir gerçektir. Dahası bu iki global gücün 28 Şubat sürecinin aleyhinde olmadıkları ve kapsamlı bir şekilde analiz edildiğinde bu sürecin NATO ile bağlantısının da olabileceği (Aydın, 2012: 61-64) iddia edilmektedir.

28 Şubat sürecinin, soğuk savaş stratejisinin sona erdiği ve Türkiye'nin de bununla ilgili olarak kimlik bunalımı ve asayiş algısının dönüşüm geçirdiği bir sürece denk geldiği söylenebilir. Türkiye'nin soğuk savaş sonrası insan hakları bağlamında eleştirilerin odağında yer alması 28 Şubat'ı tetikleyen bir diğer etken olmuştur. Yılmaz, 28 Şubat sürecini teşvik eden dış dinamiğin İsrail olduğunu (2012: 217-222) söylerken, Akşener, İsrail'in açıktan, ABD'nin ise dolaylı olarak 28 Şubat sürecine müdahil olduğu (Akşener, 2012: 147) görüşündedir.

3.2. 28 ŞUBAT SÜRECİ SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

8 Temmuz 1996'da parlamentodan güvenoyu almayı başaran ve böylelikle iktidara gelen Refahyol Hükümeti 18 Haziran 1997'de dağılmıştır. Bunun üzerine Başbakan Erbakan, DYP

lideri Çiller ve BBP Genel Başkanı Yazıcıoğlu düzenledikleri ortak basın toplantısıyla Refahiyol Hükümeti'nin sona erdiğini ifade etmişlerdi. Erbakan Cumhurbaşkanı Demirel'e istifasının yanında üçlü deklarasyonu da sunmayı ihmal etmemiştir. Böylece Çiller'in başbakanlığında DYP-RP Hükümeti kurulacak, BBP ise daha önce olduğu gibi kurulacak hükümeti dışardan destekleyecekti. Ne var ki, beklenenin aksine Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurma görevini Çiller'e değil, ANAP lideri Mesut Yılmaz'a vermiştir (Karal, 2005: 230). Böylece Anadol-D Hükümeti dönemi başlamıştır.

3.2.1. Anadol-D Hükümeti Dönemi

28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında alınan kararların uygulamaya geçirilmesi önemli düzeyde Mesut Yılmaz başbakanlığındaki Anadol-D Hükümeti'ne bırakılmıştır. Cumhurbaşkanı Demirel sürpriz bir kararla hükümeti kurma görevini Çiller yerine Yılmaz'a vermiştir. 6 Haziran 1997 tarihinde Anadol-D Hükümeti resmen kurulmuştur. Koalisyon hükümetinde ANAP, DSP ve Hüsamettin Cindoruk genel başkanlığında DYP'den ayrılanların kurduğu DTP yer almıştır. CHP ise hükümete dışardan destek vermeyi tercih etmişti. Başbakan Yardımcılığına, Bülent Ecevit ve İsmet Sezgin getirilmişti (Aydın ve Taşkın, 2017: 435). Koalisyon pazarlığı doğrultusunda Başbakanlık ve 20 Bakanlık ANAP'a, 1 Başbakan Yardımcılığı ve 10 Bakanlık DSP'ye, 1 Başbakan ve 5 Bakanlık ise DTP'ye düşmekteydi (Kazan, 2014: 457).

Hükümeti kurma görevi 20 Haziran'da Yılmaz'a verilmiş ve güven oylaması 12 Temmuz'da gerçekleştirilmişti. Bu süreçte DYP'de büyük bir kopuş yaşanmış, DYP ile bağlarını koparan milletvekillerinin neredeyse tamamı Anadol-D Hükümetini desteklemişlerdi. 12 Temmuz günü yapılan güven oylamasında; 281 "kabul" oyuna karşılık, 256 "red" oyu çıkmıştı (Kazan, 2014: 459-460). Nitekim Bayramoğlu, Anadol-D Hükümetinin, milli iradeye rağmen devlet iradesi ile oluşturulmuş olduğunu ve hareket alanı oldukça daraltılmış bir ara dönem hükümeti olduğunu ifade etmiştir (Bayramoğlu, 2007: 207).

Anasol-D koalisyon hükümeti döneminin, irtica ile mücadelenin yoğunlaştığı ve bu konuda bazı tedbirlerin alındığı bir dönem olmasına rağmen politik kararlılığın tam anlamıyla sağlanamadığı bir dönem olarak da anılmaktadır (Bölügeray, 2000: 11). Anasol-D Hükümeti'nin ilk icraatı Emniyet-Asayiş-Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü'nü imzalamak, ikinci icraatı ise sekiz yıllık kesintisiz eğitim düzenlemesini parlamentodan geçirmek olmuştur (Birand ve Yıldız, 2012: 255-256).

Böylelikle Refahyol Hükümeti'nin dağılmasından sonra da 28 Şubat süreci devam etmiş, Refahyol Hükümeti döneminde Milli Askeri Strateji Konsepti'nin esas görevini irtica ile mücadele olarak kararlaştıran ordu, bu misyonu Anasol-D Hükümeti döneminde Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) olarak tekrar gündeme getirmiştir. 31 Ekim 1997 tarihli MGK toplantısında iki kitapçıktan meydana gelen MGSB ile Siyasal İslam'ın ülke için büyük tehdit unsuru olduğu ve mutlaka bertaraf edilmesi gerektiği resmi politika olarak kabul edilmiştir. Anasol-D Hükümeti döneminde rejim karşıtı irticacı unsurlarla mücadele amacıyla "Başbakanlık Uygulamayı Takip ve Koordinasyon Kurulu" ya da diğer ismiyle "Sivil Çalışma Grubu" kurulmuştur. Bu gruba SÇG denmesinin nedeni, TSK bünyesinde kurulan "Batı Çalışma Grubu" (BÇG) ile misyon itibarıyla paralel çalışıyor olmasıydı. SÇG, şehirlerin yanı sıra ilçelerde de teşkilatlanarak kamu kuruluşlarındaki irticai unsurların engellenmesi için faaliyet göstermiştir. Bu dönemde hem Genelkurmay hem de Milli Güvenlik Kurulu'nun talebi çerçevesinde irticai faaliyetlerle mücadele açısından önemli stratejiler izlenmiştir. Örneğin, sekiz yıllık kesintisiz-zorunlu eğitim parlamentodan geçirilerek kanunlaştırılmıştır, Kur'an kursları ile ilintili yeni yönetmelik çıkarılıp kurs ve vakıf yurtlarının idaresi Milli Eğitim Bakanlığı'nın uhdesine bırakılmış, camilerin inşa, idare ve kontrolü ile ilgili çıkartılan yönetmelik neticesinde Diyanet İşleri Başkanlığı belirleyici bir aktör olmuş, Kamu kurumlarındaki görevliler için İçişleri, Maliye ve Diyanet İşleri Bakanlığınca yayımlanan genelgeler doğrultusunda kurban derilerinin Türk Hava Kurumu'na bırakılması talep edilmiş, RTÜK, irticai basın

ve yayın ile mücadele için girişimde bulunmuş, il ve ilçelerde yer alan okul, yurt, dersane ve pansiyonlar İçişleri Bakanlığınca oluşturulan bir kurul vasıtasıyla sıkı kontrol altına alınmış, ülkenin “Din Adamı İhtiyacı Temin Planı” için harekete geçilmiş ve “politik simge” olarak algılanan başörtüsü üniversitelerde yasaklar listesinde yer almıştır (Akpınar, 2001: 331-332). Genel bir çerçeve olarak Anasol-D Hükümeti dönemi Türkiye’de yasaklı yılların yeniden başlangıcını olarak değerlendirilebilir. Hedef tahtasına ise İmam Hatip Liseleri konulmuştur. Bu bağlamda sırasıyla; İmam Hatip Liseleri’nin orta bölümleri kapatılmış, üniversite sınavlarında İmam Hatip Lisesi öğrencilerine yönelik katsayı uygulaması getirilerek onların istedikleri üniversite ve bölümlere yerleşmeleri engellenmiş, üniversitelerde başörtüsü yasağı rektörlerce uygulamaya geçirilmiş, erkek öğrencilere yönelik saç ve sakal düzenlemesi getirilmiştir (Yerlikaya, 2007: 133).

Son olarak Anasol-D Hükümeti’nin ömrü yalnızca 1,5 yıl olmuştur. 25 Kasım 1998 tarihinde Türkbank ihalesine şaibe karıştırdığı gerekçesi ile dönemin Başbakan’ı Mesut Yılmaz hakkında gensoru verilmiştir. Gensoru önergesine CHP’nin de destek vermesi sonucunda Anasol-D Hükümeti düşürülmüştür. Bu sefer 1999 genel seçimlerine kadar ülkeyi Bülent Ecevit başbakanlığında “DSP Azınlık Hükümeti” idare etmiştir (Akpınar, 2001: 332).

3.2.2. 28 Şubat Sürecini Uygulamaya Geçirme Çalışmaları

ANASOL-D Hükümeti’nin yanı sıra 28 Şubat’ın uygulamaya geçirilmesinde Batı Çalışma Grubu, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (Kırmızı Kitap), Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği, Emniyet Asayiş Yardımlaşma Protokolü ve Milli Askeri Stratejik Konsept gibi yapılar etkili olmuştur. Söz konusu yapıların “irtica” temasında birleştikleri ileri sürülebilir.

3.2.2.1. Batı Çalışma Grubu ve Faaliyetleri

Deniz kuvvetleri bünyesinde¹³ (Avcı, 2007: 183; Karalı, 2007: 231) dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya tarafından kurulduğu iddia edilen (Kızıldaş, 2007: 67) BÇG'yi ordu tarafından oluşturulan bir "fişleme şebekesi" (Bayramoğlu, 2007: 19; Ensaroğlu, 2007: 83) hatta bir çete olarak (Türköne, 2007: 47) görenlerin yanı sıra bu grubun amacının, Türkiye'yi 28 Şubat zeminine hazırlamak ve darbe koşullarını inşa etmek olduğunu (Orakoğlu, 2012: 495) ileri sürenler de vardı. Bundan dolayı BÇP, yoğunlukla hukuksal bir dayanağı bulunmayan, illegal bir yapı (Avcı, 2007: 187; Çelik, 2003: 169; Eraslan, 2007: 139; Petek, 2007: 110-111; Tuna, 2007: 101) olarak zikredilmiştir.

BÇP'nin Milli Güvenlik toplantısında alınan kararlarının öncesinde mi yoksa sonrasında oluşturulduğu konusu belirsizliğini korusa da (Öztürk, 2013: 73) bu Grup, "Ergenekon"u andıran yapısı ile yasadışı yollarla kurulan, çok sayıda insanı fişleme işlevine üstlenen ve adeta ülkeyi idare eden bir mekanizma olarak tarif edilebilir. BÇG kurulduktan sonra karşı bir mekanizma olarak Yeniden Doğuş Partisi tarafından Demokrasi Çalışma Grubu oluşturulmuştur (Güzel, 2012: 108-110).

BÇG'nin hedefi, irtica tehlikesini bertaraf etmek değil, irtica tehdidini tespit edip yetkili makamlara tedbirler konusunda teklifte bulunmaktı. İrticaya karşı tedbir alma görevi ise iktidar ve kolluk kuvvetlerine aittir. BÇG'nin merkezi Genelkurmay Başkanlığı'nda idi. Hukuk, psikolojik harekât ve istihbarat gibi birimlere sahip olan Grubun önemli birimlerinde Kurmay subaylar görevlendirilmişti. Grupta çeşitli rütbelere subaylar faaliyet yürütmekteydi. TSK'nın tüm birimlerinden düzenli olarak gelen bilgiler sonuçta Genelkurmay Başkanlığı'ndaki BÇG'de bir araya getirilip analiz edilmekteydi. Medyadan, MİT'ten, Emniyet teşkilatından ve başka kaynaklardan elde edilen bilgiler, BÇG'de değerlendirilip

13 Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde kurulan BÇP'nin yanında Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde Diyarbakır merkezli Doğu Çalışma Grubu (DÇG) oluşturulmuştur (Avcı, 2007: 183).

komuta kademesine sunulmaktaydı. Bilgiler, uygun görüldüğü takdirde MGK, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakan ile paylaşılmaktaydı (Bölügiray, 1999: 150-151).

Dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya'nın prestiji kurulmasına ön ayak olduğu BÇG ile daha da artmıştır. Genelkurmay çeşitli birimlerden görevlendirdiği subaylarla iktidarı denetleyen BÇG'yi oluşturmuştu. BÇG, ilkin iktidarın dış siyasete ilişkin kararlarını gündemine almış, ilerleyen dönemlerde ise “irtica” ile mücadeleye koyulmuştur. Böylelikle RP'ye yönelik psikolojik mücadele başlatılmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 180-181).

Öte yandan YAŞ toplantılarına sahte BÇG raporları gerçek gibi gösterilerek çok sayıda subay ordudan tasfiye edilmiştir. Böylece sözü edilen sahte raporlar sebebiyle dini hassasiyeti olan çoğu (ast)subay halka yabancılaştırılmaya çalışılmış, tehlike olarak görmeye inandırılmak istenmiştir (Tarhan, 2007: 179-180). 1997'nin sonlarında bu sefer sivil makamlar tarafından ancak BÇP gibi fişleme faaliyetlerini yürüten “Başbakanlık Takip Kurulu” oluşturulmuştur (Ensaroğlu, 2007: 83).

3.2.2.2. Milli Güvenlik Siyaset Belgesi

Anayasanın da üzerinde önemli bir metin olarak görülen “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi” (MGSB) iç siyasetten (kültür, turizm, ekonomi) dış siyasete varıncaya kadar, Avrupa Birliği'ne üyelikten özelleştirmeye kadar her konuyu “milli güvenlik” çerçevesinde ele almış “bin sene süreceği” iddia edilen 28 Şubat sürecinin temelini atmıştır (Çetin, 2016: 112-113). “Devletin Gizli Anayasası” olarak da nitelendirilen MGSB ile ülkenin noksanlıkları, duyarlılıkları ve güç dengeleri tekrar gözden geçirilmiştir. İlk kez Refahiyol Hükümeti döneminde MGSB hazırlama çalışmalarına başlanmıştır. Bu süreçte Genelkurmay Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ile el ele vererek Refahiyol kabine üyelerine “Tehdit önceliklerinizi bildirin!” talebinde bulunmuş ve kendilerine intikal eden cevaplar doğrultusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur (Öztürk, 2012:

142). Ülkenin istikrarından yana tutum sergileyen ve ilgi alanına giren konular itibari ile ilk bakışta varlığıyla ilgili bir olağanüstülük hissedilmeyen MGSB'nin parlamentonun görev alanına giren konularla da ilgilenmesi önemli bir sorun oluşturmuştur (Bayramoğlu, 2007: 231-232).

MGSB, anayasal çerçevede tarafsız bir kuruluş olan MGK Genel Sekreterliği tarafından oluşturulmuştur. İlk belge 1963'te hazırlanmış, 1997 yılına gelindiğinde ise yeni bir belge oluşturulmuştu. Belgenin esasları; Refahiyol Hükümeti döneminde tespit edilmiş, Anasol-D Koalisyonu döneminde MGK'da müzakere edilmiş ve Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur. Hükümetin Belge'yi değerlendirip onaylaması sonucu Belge, "hükümet kararnamesi" niteliğinde Resmi gazetede yayımlanıp yürürlüğe girmiştir. Ülkenin bundan böyle milli güvenliğe ilişkin politikaları Belge'ye aykırı olamayacaktı (Bölügiray, 1999: 55-56).

3.2.2.3. Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği

9 Ocak 1997'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği" ile başbakanlık kurumu ordu denetimine bırakılmış, parlamentonun yanı sıra (Yıldız, 2000: 29) yürürlükteki Anayasa kısmen devre dışı bırakılmıştır (Erdoğan, 2007: 23).

Yönetmeliğin uygulamaya konulmasında RP'nin rejime yönelik tutumundan endişe duyan DYP'li Savunma Bakanı Turhan Tayan etkili olmuştur. Yönetmelik olası bir kriz durumunda Başbakan'ın yetkilerini Milli Güvenlik Kurulu Sekreterine devretmekteydi. Bir bakıma ülke yönetimi, tam olarak tanımlanmamış olan "kriz" gerekçe gösterilerek MGK aracılığıyla bütünüyle orduya devredilmekteydi. Yönetmeliğin verdiği yetki, Genelkurmay Başkanlığı'na gerek görüldüğünde il ve ilçelerde "kriz merkezleri" oluşturma yetkisi vermekteydi. Böylece askeri bürokrasinin kamu kurum ve kuruluşları ile doğrudan bağlantı kurmasının önündeki engeller fiilen kaldırılmış olmaktadır. Dahası Devlet kademelerine yapılacak atamalarda "güvenlik soruşturması" ismi altında

Genelkurmay'ın onayı aranacaktı. Bunun yanı sıra sivil bürokrasi, askeri bürokrasinin kontrolü altına girmiş; TRT, RTÜK ve YÖK'e sivil olmayan temsilciler atanmıştı (Birand ve Yıldız, 2012: 181-182). Bu yönetmelik doğrultusunda “kriz” kavramının kapsamı alabildiğine genişletilmiş ve kriz dönemlerini belirleme görevi askere verilmişti (Ensaroğlu, 2007: 82). Bu bağlamda 28 Şubat'ın ilk habercisi “Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği” olmuştur. Bu yönetmelik, kerhen de olsa, dönemin hükümetince imzalanmıştır. BÇG ise bu yönetmeliğin bir ürünüdür (Balci, 2012, 46).

28 Şubat Darbesi, fiilen Ocak 1997'de MGK Genel Sekreteri tarafından hazırlanıp sözde başbakanlık tarafından yürürlüğe geçirilen “Başbakanlık Kriz Yönetmeliği”nden sonra gerçekleşmiştir. Yönetmelik askerin doğrudan politik karar alma sürecine katılmasının önünü açmıştır. Yönetmelik ile MGK yavaş yavaş meclisin yerini alırken MGK Genel Sekreterliği de kabinenin yerine geçmeye başlamıştır. Yönetmelikten bir müddet sonra Refahiyol Hükümeti iktidardan düşürülmüş ve yerine medya ve askerin katkıları ile Yılmaz başbakanlığında güdümlü bir hükümet kurulmuştur (Erdogan, 2012: 221).

3.2.2.4. Emniyet Asayiş Yardımlaşma Protokolü (EMASYA) ve Milli Askeri Stratejik Konsept (MASK)

Anasol-D Hükümeti'nin ilk icraatı, EMASYA Protokolü'nü imzalamak olmuştur. Ordu ve İçişleri Bakanlığı arasında imzalanan protokol, orduya, güvenlik konusunda validen izin almadan müdahale etme yetkisi tanımıştır. Sivil bürokrasinin ordu ile birlikte çalışması teşvik edilmiş ve devlet kadrolarına atanacakların güvenlik soruşturması ordunun inisiyatifine bırakılmıştı. TRT, YÖK ve RTÜK gibi kurumlara askeri personel atanmaktaydı. Özetle, sivil bürokrasi, askeri bürokrasinin güdümüne sokulmaktaydı. Hedefine irticacıları alan Ordu'nun etkisiyle RP'li belediye başkanları ve RP'ye yakınlığı ile bilinen çok sayıda bürokrat tasfiye edilmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 255-256). EMASYA Protokolü ile İller İdaresi Kanunu devre dışı bırakılıp asker, valinin ve polislin yerine geçerek toplumun tamamını mercek altına almıştır (Petek, 2007:

115). Bu doğrultuda önlem alma bahanesiyle ordu tarafından fişleme, istihbarat ve operasyonlar yapılmıştır. 2001'den 2007'ye kadar yaşanan bütün önemli gelişmelerde EMASYA Protokolü varlığını hissettirmiştir (Bayramoğlu, 2007a: 16-17). Bu bağlamda fişleme durumu ve jandarmanın yetki alanı dışındaki faaliyetleri söz konusu olduğunda akıllara öncelikle EMASYA gelmekteydi. Bunun yanında yeni bir Susurluk skandalı olarak nitelendirilen Şemdinli olayının merkezinde yine EMASYA'nın bulunduğu iddia edilmiştir (Bayramoğlu, 2007b: 92). Nihayetinde 2010 yılında AK Parti Hükümeti döneminde EMASYA Protokolü kaldırılmıştır.

EMASYA Protokolü'ne benzer şekilde 1997'de hazırlanan yeni Milli Askeri Stratejik Konsept (MASK) ile Türkiye'nin iç düşmanlarını yeniden gözden geçirilmiştir. Hazırlanan son MASK doğrultusunda Türkiye'nin asıl iç düşmanları bölücülük ve irtica olarak belirlenmiştir. Son MASK değişikliğinin arkasında yatan ana saikin 1996'da gerçekleşen Susurluk olayı olduğu ifade edilmektedir. Bu olay devlet içerisinde örgütlenmiş yasa dışı yapıların olduğu algısını güçlendirmişti. Sivil toplum ise illegal hususların açığa çıkarılmasını talep etmekteydi. Karanlık, illegal ilişkilerin aydınlatılmasını istemeyen birilerince irtica tehlikesi aniden ortaya atılmış ve bu şekilde gündem değiştirilmiştir (Ensaroğlu, 2007: 82). 9 Temmuz 1998'de MASK stratejisinde değişikliğe gidilerek "İslami sermaye" hedef alınmış ve bu sermayeye dönük amansız bir operasyon başlatılmıştır. Dahası adında "İslami" ibareler bulunan işyerleri bile kapatılmıştır (Çetin, 2016: 113).

3.2.3. 18 Nisan 1999 Genel Seçimleri ve Anasol-M Hükümeti Dönemi

1999 genel seçim sonuçlarını iyi analiz etmek için seçimlerden önce "Ecevit Azınlık Hükümeti" döneminde yaşanan gelişmeleri ele almak gerekmektedir. 1999'da Kenya'da yakalanan PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi ile Ecevit'in popülaritesi iyice artmış, bu gelişme seçim sonuçlarına açık bir şekilde yansımıştır. Bu durumdan milliyetçi kanadı temsil eden

MHP de payını fazlasıyla almış, DSP'den sonra en fazla oy alan ikinci parti haline gelmiştir.

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan genel seçimler politik süreç üzerindeki askeri tahakkümü bitiremedi; aksine söz konusu seçimler 28 Şubat sürecinin başarılı bir uygulaması niteliğindedir. Anayasa'ya aykırı olarak çıkarılan Başbakanlık Genelgesi ile vatandaşlar RP'nin halefi FP'ye destek çıkmamaya davet edilmiştir. Böylesi bir ortamda gidilen seçimlerde devletçi/milliyetçi partiler (DSP, MHP) ilk iki sırada yer alırken, FP üçüncü parti olarak parlamentoya girmiştir. ANAP ve DYP barajı kıl payı geçmiş, Baykal liderliğindeki CHP ise baraj engeline takılmıştı. Sonuçta DSP, MHP ve ANAP arasında "Anasol-M Hükümeti" kurulmuş olmasına rağmen hükümetin kendisine özgü bir programının olduğunu söylemek son derece güçtü. Hükümetin 28 Şubat zihniyetini sürdüreceği de tahmin edilmekteydi. Aslında koalisyonda uyum sağlamak da pek kolay görünmemekteydi. Koalisyonun Ecevit ve Bahçeli'nin iktidar tutkusu ve Yılmaz'ın bireysel hırsları sayesinde ayakta kaldığı söylenebilir. Ancak koalisyonun demokratikleşmeye yolunda adım attığı ileri sürmek zordur. Nitekim 18 Nisan 1999 genel seçimlerinin demokratikleşmeye katkı sağlamadığının önemli bir işareti de seçimlerden hemen sonra FP'nin kapatılması ve parlamento dışı bırakılmasıdır (Erdoğan, 2012: 24-25).

Kurulan üçlü koalisyonda ANAP; DSP ve MHP arasında dengeleyici parti konumunu üstlenmiştir. Koalisyonda DSP ve MHP'ye on ikişer bakanlık, ANAP'a ise on bakanlık düşmüştür. İdeolojik çekişmelerin esasen DSP ve MHP arasında yaşanması bekleniyordu; oysa MHP ve ANAP arasında yoğun gerilimler yaşanmıştı. DSP lideri Ecevit ise,koalisyon ortakları arasında yaşanan gerilimlerde arabulucu misyonunu üstlenmişti (Aydın ve Taşkın, 2017: 447).

Tablo 4: 18 Nisan 1999 Genel Seçimlerinde Alınan Oyların Partilere Dağılımı

Sıra	Parti	Toplam Oy	Oy Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
1	DSP	6.919.668	22	136
2	MHP	5.606.634	18	129
3	FP	4.805.384	15	111
4	ANAP	4.122.926	13	86
5	DYP	3.745.417	12	85
6	CHP	2.716.096	8	0
7	HADEP	1.482.194	4	0
8	BBP	456.354	1	0
9	BAĞ	270.265	0	3
10	ÖDP	248.555	0	0
11	LDP	127.168	0	0
12	DP	92.089	0	0
13	MP	79.363	0	0
14	BP	78.923	0	0
15	İP	57.593	0	0
16	EMEP	51.752	0	0
17	YDP	44.782	0	0
18	SİP	37.651	0	0
19	DEPAR	37.370	0	0
20	DBP	24.419	0	0

Kaynak: (<http://www.secim-sonuclari.com/1999>)

Anasol-M Hükümeti döneminde yaşanan olaylardan biri de 17 Ağustos 1999 Marmara depremiydi. Aslında bir deprem ülkesi olan Türkiye bu depreme hazırlıksız yakalanmış, binlerce insan yaşamını yitirmiş ve ya da yaralanmıştı. Yaşanan can ve mal kaybı karşısında gerekli tedbirleri almayan hükümet afete müdahale etme konusunda da başarısız olmuştu.

Öte yandan Anasol-M Hükümeti döneminde “Beyaz Enerji Operasyonu” gündeme gelmişti. Bu kez politikacılara yönelik yolsuzluk iddialarını ordu gündeme getirmiş, Enerji Bakanlığı’nda çalışan bazı bürokratların ihalelerde rüşvet aldığı ileri sürmüştür. Bu sırada adını açıklamayan bir ordu mensubu Hürriyet gazetesine verdiği demeçte yolsuzluk operasyonunun iktidar tarafından değil, ordu tarafından başlatıldığını savunmuştur. Bunun üzerine hükümet ile ordu karşı karşıya gelmiş, Enerji Bakanı Cumhurbaşkanlığı’na ANAP mensubu olmasından dolayı eleştiriler çoğunlukla ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz üzerinde yoğunlaşmıştır. Sözleşmeleri Danıştay ve Bakanlar Kurulu kararları çerçevesinde imzaladığını ileri süren Cumhurbaşkanı, eleştiri ve baskılar devam edince istifaya gitmiş ve enerji ihalesi ile bağlantılı olarak çok sayıda üst düzey bürokrat görevi suiistimal suçundan yargılanıp ceza almışlardır. Sivil iktidar ise tüm yaşananların yargının siyasallaşmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür (Birand ve Yıldız, 2012: 331-332).

DSP-MHP-ANAP Koalisyonunun önündeki önemli konulardan biri de 16 Mayıs 2000 tarihinde görev süresi dolacak olan Demirel’in yerine kimin Cumhurbaşkanı seçileceğiydi. Meclis’te sağ partiler çoğunlukta olduğundan Ecevit, rejim karşıtı bir adayın seçilme ihtimalinden dolayı endişelenmekteydi. Ecevit ilk aşamada bu tehlikeyi bertaraf etmek için Demirel’in görev süresini 7 yıl daha uzatmak için siyasi partilerin desteğini istedi fakat bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. İkinci girişim olarak Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer’i Cumhurbaşkanlığı için ortak aday olarak önerdi. Birinci, ikinci ve üçüncü turda rakiplerini açık ara geride bırakan Sezer, Türkiye Cumhuriyeti’nin onuncu Cumhurbaşkanı oldu. Sezer’in Cumhurbaşkanı seçilmesinde Ecevit’in büyük rolü inkâr edilemez. Ne var ki çok geçmeden Sezer ile Ecevit arasında büyük anlaşmazlıklar yaşandı. Ülke 2001 ve 2002 yıllarında Cumhuriyet tarihinin en büyük krizlerini yaşadı. Alınan önlemler krizi bütünüyle ortadan kaldıramadı. 21 Şubat günü MGK toplantısında Sezer, Ecevit ve partisini yolsuzlukların üzerine yeterince gitmemekle suçladı ve önündeki Anayasa kitapçığını Ecevit’e fırlattı. Bunun üzerine Ecevit, toplantıyı terk etti. Ecevit’in

içerde yaşanan siyasi krizi dışarda kamuoyu ile paylaşması sonucu piyasaların işleyişi bozuldu. Ecevit, kriz ile etkin mücadele için Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş'i çağırdı. Derviş, ekonomiden sorumlu devlet bakanı sıfatıyla "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nı hayata geçirerek kamu harcamalarını sıkı kontrol altına aldı. 2001 krizinin bilançosu 1994 krizine nazaran çok daha ağır oldu. Yoksullaşma baş gösterdi, iş yerleri kapatıldı, binlerce insan işsiz kaldı. Yaşanan tüm bu gelişmeler DSP-MHP-ANAP Hükümeti'ne popülizm fırsatı bile vermedi. Koalisyon; halkın, medyanın, etkin işveren kanadının yoğun eleştirilerine maruz kaldı. DSP Derviş'i getirerek bir nebze de olsa çaba sarf etmişti. MHP, AB ile bütünleşmenin önemli bir adımını oluşturan anadilde eğitim-yayın hakkı, idamın ilga edilmesi gibi konulara yanaşmadı. Hatta 7 Haziran 2002 tarihli liderler zirvesinde Bahçeli, başka hükümet alternatiflerine açık olduğunu ifade etti. Temmuz ayında ise 3 Kasım'da erken seçime gidilmesi fikrini ileri sürdü. Yılmaz ve Ecevit, Bahçeli'yi erken seçim ısrarından vazgeçiremediler (Aydın ve Taşkın, 2017: 454-458).

Son tahlilde Anasol-M Hükümeti üç buçuk yıl iktidarda kalarak Türkiye Cumhuriyeti'nin en uzun süreli koalisyon hükümeti olmuştur. Ne var ki uzun süreli Anasol-M Hükümeti döneminde yaşanan gelişmeler sonucunda Bahçeli'nin yoğun ısrarı ile 3 Kasım 2002'de erken seçimlere gidilmiştir.

3.2.4. 3 Kasım 2002 Genel Seçimleri ve Sonuçları

3 Kasım 2002 erken seçimleri, DSP-MHP-ANAP Koalisyonu için tam bir fiyasko oldu. 1999 genel seçimlerinde ilk üç sırada yer alan partiler 2002 erken seçimlerinde % 10 seçim barajının altında kalarak parlamento dışı oldular. Asıl büyük sürpriz ise 14 Ağustos 2001'de kurulan Adalet ve Kalkınma Parti'nden (AK Parti) geldi. AK Parti, bahsi geçen partileri geride bırakarak uzun yıllar devam eden koalisyon geleneğini yıkmış ve tek başına iktidar olmuştur. 1999 genel seçimlerinde parlamento dışı kalan CHP ise seçimlerden ikinci parti olarak çıktı ve ana muhalefet görevini

üstlendi. Böylece seçime katılan on dokuz partiden yalnızca ikisi parlamentoda temsil edilmeye hak kazandı.

Tablo 5: 3 Kasım 2002 Seçimlerinde Alman Oyların Partilere Dağılımı

Sıra	Parti	Toplam Oy	Oy Yüzdesi	Milletvekili Sayısı
1	AKP	10.848.704	34	365
2	CHP	6.114.843	19	177
3	DYP	3.004.949	9	0
4	MHP	2.629.808	8	0
5	GP	2.284.644	7	0
6	DEHAP	1.933.680	6	0
7	ANAP	1.610.207	5	0
8	SP	784.087	2	0
9	DSP	383.609	1	0
10	YTP	363.671	1	0
11	BBP	321.486	1	0
12	BAĞ	302.801	0	8
13	YP	294.517	0	0
14	İP	160.227	0	0
15	BTP	150.154	0	0
16	ÖDP	105.862	0	0
17	LDP	89.177	0	0
18	MP	68.077	0	0
19	TKP	59.515	0	0

Kaynak: (<http://www.secim-sonuclari.com/2002>)

3 Kasım 2002 genel seçimlerini 28 Şubat'ın bir rövanşı olarak değerlendirmek de mümkündür. AK Parti'nin halktan % 35 oranında destek bulması durumu bu iddiayı doğrulamaktadır. Bu kapsamda 3 Kasım 2002 genel seçimleri 28 Şubat'a karşı bu sefer halkın postmodern darbesi olarak nitelendirilebilir (Çelik,

2003: 184). Bu görüşün önemli ölçüde temellendirilmesi için AK Parti'nin ideolojisi ve 28 Şubat sürecinden çıkardığı dersler üzerine odaklanmak gerekir. Başka bir anlatımla, AK Parti'nin 28 Şubat süreciyle olan ilişkisinin üzerinde durulmalıdır.

AK Parti, Millî Görüş geleneğinden gelen bir parti olmasına rağmen muhafazakâr demokrat kimliği ile millî görüşü temsil eden diğer partilerden (MNP, MSP, RP, FP, SAADET) ayrılmaktadır. Daha önce dört defa kapatılma davasına maruz bırakılan bazı millî görüşçüler FP ve SAADET'ten ayrılarak AK Parti'yi kurmuş ve kuruluştan bir yıl sonra yapılan ilk genel seçimlerde birinci parti olmuşlardır.

AK Parti'nin iktidara gelmesinde 28 Şubat sürecinin rolü yadsınamaz. Kanaatimizce 28 Şubat süreci yaşanmasaydı AK Parti Millî Görüş geleneğini terk etmezdi. Zira 28 Şubat sürecinin hedefinde esasen Millî Görüş hareketi yer alıyordu. Bunun üzerine AK Parti de 28 Şubat'ta yaşananlardan ders çıkararak “yenilikçi” bir model olarak kitleleri etkileme arayışına girmiş ve çok kısa sürede başarılı olmuştur. Bundan dolayı AK Parti'nin 28 Şubat sürecinin bir ürünü olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Dahası AK Parti'nin iktidara gelmesinde ilk zamanlarda 28 Şubat süreci ile bağlantılı olarak öne sürdüğü “mağdur” ve “mazlum” söylemleri de çok etkili olmuştur.

2007 yılına gelindiğinde ise gündemi işgal eden iki önemli konu vardı: Cumhurbaşkanlığı seçimi ve genel seçimler. Seçimlerin öncesinde rejim tartışmaları gündeme getirilerek kutuplaşmanın önü açıldı. Artık, Cumhurbaşkanı'nın niteliklerinden çok “hangi kanattan” olduğu, hatta eşinin başörtülü olup olmadığı yönündeki tartışmaların yoğunlaştığı bir sürece girilmişti. AK Parti, Cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül'ü gösterdi. Gül, ilk turda 357 oy aldı. Bu sırada AK Parti beklenmedik bir gelişme ile karşı karşıya kaldı. 27 Nisan akşamı dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt, kendisine ait olan bir yazıyı Genelkurmay'ın internet sitesinde yayınlattı. Büyükanıt'ın bu girişimi “E-Muhtıra” olarak tarihteki yerini aldı. Muhtırada endişe verici bazı gelişmelere

kısaca yer verilmiş, Cumhurbaşkanlığı'ndan bahsedilmiş ve ordunun görevleri hatırlatılmıştır (Aydın ve Taşkın, 2017: 477). Muhtıra metni incelendiğinde TSK'nın gözdağı verdiği ve dolaylı yoldan AK Parti'yi hedef aldığı açıktır. Tıpkı RP'nin 28 Şubat'taki politikaları gibi, AK Parti'nin politikaları da laiklik karşıtı olarak değerlendirilmiştir.

27 Nisan E-Muhtırası'nın üzerinden on yıl geçtikten sonra, AK Parti Hükümeti bir kez daha hedef alındı. 15 Temmuz 2016 tarihinde başarısız bir darbe girişimi yaşandı. Ancak, bu sefer darbeye ordu teşebbüs etmemiş, ordu içerisinde yer alan azınlık bir grup, darbe planı yapmıştı. Darbe girişiminin arkasında ise Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) olduğu ileri sürülmüştür. Bu müdahale ile 1997 yılında güncellenen MGSB'ye FETÖ de dâhil edildi. 15 Temmuz darbe girişimi yöntem ve sonuçları itibariyle Postmodern Darbe'den farklı olmuştur; ancak gerekçe itibariyle, 28 Şubatta olduğu gibi, rejime yönelik tehditler ileri sürülmüştür. Bu darbe girişimi 28 Şubat'tan farklı olarak kanlı ve silahlı olmuş, çok sayıda insan şehit olmuş ve yaralanmıştır. Bunun yanı sıra 28 Şubat'ta darbeyi destekleyen medya, sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri gibi sivil oluşumlar 15 Temmuz'da darbenin karşısında durmuşlardır.

3.2.5. 28 Şubat Sürecinin Bilançosu

28 Şubat önceki darbelerden farklı olarak kansız, tek bir kurşunun dahi atılmadığı istisnai nitelikte bir darbe olmuştur. Ne var ki 28 Şubat süreci görevden alınmalar, soruşturmalar, fişlemeler, hukuk ihlalleri, ekonomik zarar çerçevesinde değerlendirildiğinde ağır sonuçlar ve derin izler bırakmıştır.

Bu süreçte halkın iradesi ile işbaşına gelmiş kimi belediye reisleri “irticacı” damgası ile ihraç edilmiştir. 98 merkez valisi, 80 vali, 846 kaymakam, 288 üst düzey bürokratin yanında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek hakkında da irtica gerekçesi ile inceleme başlatılmıştır. Ayrıca bu dönemde Çiller'i

Yüce Divan'a sevk etmeye yönelik teşebbüslerde yeniden gündeme gelmişti. Böylece 28 Şubat'ın ilk büyük operasyonu ortaya çıkmış oldu (Bayramoğlu, 2007: 285).

Öte yandan 28 Şubat sürecinin bilançosu çok ağır oldu. 28 Şubat sürecinde Genelkurmay karargâhında irtica brifingine 400 yüksek yargı organları üyesi hâkim ve savcı katıldı. 1990-2011 yılları arasında irtica suçlamaları ile TSK'dan 1635 personel atıldı, 1997-2001 yılları arasında yaklaşık 11000 öğretmen istifa etti ve 1997-2001 yılları arasında 3527 öğretmenin görevine son verilmişti. 1997-2001 yılları arası kılık-kıyafet ve fişlemeler nedeniyle 11890 öğretmen disiplin cezası almıştı. 1997-2001 tarihleri arasında kılık-kıyafet ve fişlemeler nedeniyle 33271 öğretmen disiplin soruşturmasına uğramıştı. 28 Şubat sürecinde 4625 MEB personeli fişlenmişti. 2639 kamu personeli MİT tarafından irtica ile ilişkili görülmüştü. 418 öğretim görevlisi ve 949 öğretmen MİT tarafından irticacı olarak fişlenmişti. İrtica gerekçesiyle 210 vali ve kaymakam hakkında rapor düzenlenmiş ve 71 kaymakamın görevine son verilmişti. 331 emniyet mensubu hakkında inceleme başlatılmış ve 53 emniyet mensubu idari cezaya çarptırılmıştı. İrtica gerekçesiyle 396 Diyanet personeline disiplin cezası verilmiş ve 128 Diyanet personeli meslekten atılmıştı. Kılık-kıyafet yasağı nedeniyle 139 yükseköğretim personeli kamu görevinden çıkarılmıştı. 28 Şubat sürecinde el konulan bankalar devlete on yedi milyar üç yüz milyon dolar yük getirmişti. İrticai faaliyette bulunduğu gerekçesiyle 21 vakıf kapatılmıştı. 28 Şubat sürecinin sebep olduğu toplam ekonomik zararın Üç yüz seksen bir milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (EĞİTİM-BİR-SEN, 2014: 41-44).

Son olarak 28 Şubat'ın ilk üç yılında darbe taraftarlarınca 55 milyar dolara yakın bir yolsuzluk yapıldığı iddia edilmektedir. Dahası bu süreçte toplumsal barış yok olmuş, çok sayıda mağduriyet yaşanmıştır. Böylelikle 28 Şubat postmodern darbe telafisi güç sonuçlar doğurmuş ve bunların bir bölümü halen varlığını devam ettirmektedir (Aydın, 2012: 71-72).

28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler ve AK Parti'nin Süreç ile Mücadelesi

4.1. 28 ŞUBAT SÜRECİNİN AKTÖRLERİ

Askeri ve sivil bürokrasi, siyasal partiler, STK'lar, sendikalar ve geniş bir medya grubu 28 Şubat sürecine öncülük etmiştir (Öztürk, 2007: 164). Daha geniş bir anlatımla 28 Şubat süreci ordu, MGK, medya, sivil toplum kuruluşları, bürokrasi, Cumhurbaşkanı, muhalefet partileri, YÖK, üniversiteler, büyük sermaye çevreleri ve yargı organlarının rol aldıkları bir süreçtir. Ancak 28 Şubat sürecinde kilit rolü ordu ve medya oynamıştır. Bahsi geçen diğer aktörler ise sürecin destekçisi olmuşlardır. Bunun yanında sürecin yaşanmasında, üçüncü bölümde detaylı olarak ifade edildiği gibi, dış aktörlerin (ABD, İsrail, AB) dolaylı rolü de etkili olmuştur. Ancak çalışmanın bu bölümünde yalnızca iç aktörlerin 28 Şubat'taki rollerine ilişkin bilgiler verilmiştir.

4.1.1. Ordu

Türkler, tarih boyunca daha çok askeri alanda diğer toplumlara etkilemiş ve onlara örnek olmuşlardır. Asya Hun Devleti hükümdarı

Mete Han tarafından ilk kez uygulanan “onlu sistem” düzenlemesi günümüzde halen devam etmektedir. Dahası Türkler, ordu-millet anlayışı gereği askerliğe büyük önem vermişlerdir. Diğer yandan Türklerin İslâm dinini benimsemeleri ile orduya atfedilen değer daha da artmıştır. Ordu halk arasında “Peygamber Ocağı”, vatan uğruna canlarını feda edenler ise peygamberlikten sonraki en üst rütbe, yani “şehit” olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra “Her Türk asker doğar” gibi söylemler de toplumun askerliğe bakışını yansıtmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde de ordu, yönetici sınıfın bir parçası olmuştur. Devlet yönetiminde “kalemiye” ve “ilmiye” sınıfı kadar orduyu temsil eden “seyfiye” sınıfı da söz sahibi olduğu ileri sürülebilir. Hatta yükselme döneminden sonra ordu kendisini devletin bir parçası olmaktan ziyade devletin üstünde görmeye başlamıştır. Özellikle duraklama devri ile beraber ordunun padişahlara karşı isyan etmesi bu durumun önemli bir işaretidir.

Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadrosunun içinde orduyu da dâhil etmek mümkündür. Kurtuluş Savaşı’nda cephelerde savaşan komutanlar, Cumhuriyet’in kurulması ile beraber parlamentoda faaliyet göstermişlerdir. Ordu tek parti döneminde siyasetin dışında kalmamış; ancak darbeye de başvurmamıştır. Bu dönemde ordu, modernleşme projesine katkı sağlama girişiminde olmuştur.

Bu çerçevede Türkiye’de ordu, toplumun modernize edilmesi görevine de üstlenmiştir. Modernizme katkı sağlama çabasında olan ordunun dünyanın gelişen teknolojisinden, ideolojilerden ve çağdaşlaşmadan etkilenmemesi düşünülemez. Türkiye’de ordunun modernizme katkıları ele alındığında modernizmin bireylerin toplumsal ilişkilerinin yanında siyasi sistem ile olan bağlantısı da gözlemlenmektedir. Dolayısıyla ordunun hedeflediği modernizm Batı merkezli toplumsal hayatın tekçi yönetim tarzı ile beraber yaşayabileceği fikrinin altını çizmektedir (Balci, 2000: 168-170). Ancak genel olarak silahlı kuvvetlerin siyasi menfaatler ve sistemin dışında, partiler üstü, kendi içinde bütüncül ve

dışındaki yozlaşmadan muaf olduğu düşüncesi kabul edilmektedir. Türkiye’de toplumsal muhalefetin arttığı ve siyasi krizlerin keskinleştiği zamanlarda (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat) silahlı kuvvetler, ülkenin yönetimine el koymaktan çekinmemiştir (Özgan, 2008: 13).

4.1.1.1. Ordunun Siyasete Müdahale Etmesi

Ordunun siyasete müdahalesi kadar müdahalenin zamanlaması da oldukça önemlidir. Ordunun neden siyasete müdahalede bulunduğu ile ilgili bir soruya S. E. Finer: *“Ordu tüm diğer sivil güçlerden yüz kez daha iyi örgütlenmiş olduğuna ve modern silahlara sahip olduğuna göre, askerlerin niçin bazen siyasal yaşama karıştıklarını sormak yerine, niçin her zaman karışmadıklarını araştırmak daha doğru olmaz mı?”* şeklinde bir sorularak yanıt vermektedir (Kışlalı, 2014: 308).

Türkiye’de 1945 yılına kadar II. Dünya Savaşı’na yönelik yürütülen tarafsız bir politikadan dolayı ordunun yönetimde etkili bir rolü söz konusu olmamış; ancak savaşın ülkede doğurduğu bunalımı aşmak için ordu daima hazır olmuş ve sonuç olarak İstanbul’da sıkıyönetimin ilan edilmesiyle ordunun devlet idaresindeki konumu konsolide edilmiştir (Hale, 2014: 122).

Öte yandan geri kalmış ülkelerde hem burjuvazi hem de işçi sınıfının güçsüz oluşu askerinin yönetimdeki ağırlığını artırıcı bir etken olmuştur. Ordunun yönetimdeki bu rolü kriz ve geri kalmışlığa paralel olarak artmaktadır. Bu bağlamda sivil elit kanadın cılızlığı askeri elitin önemini artırmaktadır. Özetle direnç gösterecek ya da denge teşkil edecek bir kuvvetin olmayışı askeri müdahalelere ve militarizme dayalı yönetimlere davetiye çıkartmaktadır (Kışlalı, 2001: 67). Bu çerçevede darbe söylemi genel olarak sivil iktidarların ülkeyi yönetmeye muktedir olmadıkları ve ülkenin kaos ortamına doğru sürüklendiği durumlarda gündeme gelmiştir (Bölügeray, 1999: 119). Ordunun siyasete karışmasının birden fazla gerekçesi bulunmaktadır. Bu kapsamda ordunun siyasete müdahalesinin dört esas gerekçesinden söz edilebilir. Birincisi, 31 Mart Olayı’ndan

günümüze “laikliğin elden gittiği” yönündeki söylemlerle sürekli gündeme getirilen “irtica” tehlikesidir. İkincisi, Osmanlı’dan günümüze süregelen bölünme korkusudur. Üçüncüsü, özellikle 12 Eylül 1980 müdahalesinin temel gerekçesi olan terör ve güvenlik konusudur. Dördüncüsü ise meşru iktidarın sivil otoriterliğe doğru evrilip meşruiyetini yitirmesinden kaynaklanmaktadır (Güzel, 2012: 106-107). Türkiye’de ordunun siyasete müdahalesini kolaylaştıran etkenlerden biri de geleneksel kültürün bir ürünü olarak “devletin bekası” ve ordunun kutsallığı anlayışı olarak ifade edilmektedir (Erdoğan, 2007: 26). İktisadi durum, Türkiye gibi bir devlette darbe gerekçesi olmamakla birlikte darbe zeminini oluşturan şartların önünü açan faktör olabilmektedir. Darbeyi doğuran, sorunlar da değildir. Ne var ki sivillerin o sorunların üstesinden gelemeyeceği ve sorunlar konusunda yeterli şura sahip olmadıkları düşüncesi darbeyi doğurmaktadır. Bölünme ve rejim karşıtlığı Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze dek ordunun üzerinde ısrarla durduğu iki temel mesele olmuştur (Kışlalı, 2001: 337).

1960 darbesini gerçekleştiren subayların geneli modern Cumhuriyet’in eğitim kurumlarında ve Atatürkçü bir çizgide yer alıyordu. Subaylarda Mustafa Kemal’in ölümünden sonra yönetimin ehil olmayan kişilerin eline geçtiği düşüncesi egemen olmuştur. Daha 1950’li yılların ortalarında, yüksek enflasyon ve politik istikrarsızlık gibi nedenlerden ötürü ordu içinde bir tedirginlik baş göstermeye başlamıştır (Ahmad, 2016: 148-151). Bu bağlamda 1960 yılını önceki yıllardan farklı kılan esas özellik, ordunun siyasetteki konumu ve dış aktörlerle olan ilişkisidir. Türkiye’de 1960’lardan önce askerin geçmişe nazaran daha milli bir tavır takınması asker-sivil ilişkilerini ve askeri müdahalelerin niteliğini etkilemiştir. Türkiye’de darbe sorunsalı irdelendiğinde kesin olarak NATO ile ilintisi göz ardı edilmemelidir (Yılmaz, 2012: 213-215). Cumhuriyet tarihinde 1960’da başlayan ordunun yönetimi ele geçirme alışkanlığı 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat dönemlerinde devam etmiştir.

Sonuç olarak askeri darbeler uluslararası düzeyde geri kalmışlık imajını doğurmaktadır. Bu imajdan kurtulmak için ordunun demokrasinin bekçisi olduğu yönündeki düşüncelerden vazgeçmesi ve parlamenter sistem çerçevesinde bir çözüme odaklanması gerekmektedir. Bunun sağlanması için demokrasinin güçlenmesi gerekmektedir. Hiyerarşik bir örgütlenme yapısına sahip olduğu için ordular demokratik kurumlar haline dönüşmemektedir (Özgan, 2008: 13-14).

4.1.1.2. 28 Şubat Sürecinde Ordunun Rolü

28 Şubat'ta başat aktör ordu olmuştur. Ancak ordu daha önceki müdahalelerden farklı olarak süreci tek başına yürütmemiş; medya, bürokrasi, sivil toplum kuruluşları, muhalefet partileri, yargı organları ve üniversitelerin tam desteği ile darbeyi meşrulaştırma çabasına girişmiştir. Bundan dolayı medya ve yargı organlarına irtica brifingleri verilmiş, böylece RP'ye karşı toplumsal muhalefet süreci başlatılmıştır. Ordu ile RP arasında daha ilk günden itibaren başlayan çekişmeler süreç boyunca devam etmiştir.

İsrail devleti ile Savunma Sanayi Antlaşması'nın imza evresinde RP ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasında gerilim yaşanmıştır. Ordu nazarında büyük önem arz eden anlaşmaya, daha muhalefetteyken İsrail ile bağların kesileceğini beyan eden RP karşı çıkmıştır. RP'li Devlet Bakanı Abdullah Gül, "İsrail ile anlaşmanın gerçekleşmeyeceğini" ifade etmiştir. Bu açıklamadan sonra MGK Genel Sekreteri Orgeneral Orhan Kılıç aracılığıyla askerinin istek ve beklentileri Bakanlar Kurulu'na bildirilmiştir. Ordu bu konudaki hassasiyetini göstermek amacıyla 8 Ağustos günü Erbakan'a bir brifing vermiş, bunun üzerine Başbakan, kerhen de olsa, anlaşmayı kabullenmiştir (Gürses, 2012: 30).

Öte yandan Tuğgeneral Doğu Silahçioğlu, RP Sultanbeyli Belediye Başkanı Ali Nabi Koçak'ın onayını almadan Sultanbeyli'ye Atatürk heykeli diktirmiş ve böylece RP'ye gözdağı vermiştir. Bu durumdan rahatsızlık duyan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Necati Çelik, Silahçioğlu için "Omzu dolu silahlı adam" sözleri ile

tepki göstermiştir. Bu tepkiden ordu büyük kızgınlık duymuştur (Akpınar, 2001: 165). Bunun üzerine Tuğgeneral Silahçoğlu, meydana Atatürk heykelini diktirmekle yetinmeyip belediyeye danışmadan caddeye “Atatürk Bulvarı” ismini vermiştir (Gürses, 2012: 38).

4.1.1.3. Ordu ve Milli Güvenlik Kurulu

Bu başlık altında Milli Güvenlik Kurulu'nun tarihçesi ve 28 Şubat sürecinde MGK'nin rolü üzerinde durulmuştur.

4.1.1.3.1. Milli Güvenlik Kurulu'nun Tarihçesi

Mustafa Kemal'in talimatıyla 24 Nisan 1933 tarihinde “Yüksek Müdafaa Meclisi ve Umumi Katipliği” oluşturulmuştur. Kurul'a kimi zaman Cumhurbaşkanı, kimi zaman da Başbakan başkanlık etmiştir. “Seferberlik” konusunda etkili olan Kurul'un diğer mensupları Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanıydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1949 yılında “Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği” oluşturuldu. Başbakan'ın başkanlık ettiği Kurul; İçişleri, Dışişleri, Maliye, Bayındırlık, Ekonomi, Ticaret, Ulaştırma, Tarım ve İşletmeler Bakanları'ndan oluşmaktaydı. En az ayda bir kez toplanan Kurul, milli savunma politikaları alanıyla ilgilenirdi. 11 Aralık 1962 tarihinde “Milli Güvenlik Kurulu ve Genel Sekreterliği” oluşturuldu. Kurul, Cumhurbaşkanı başkanlığında; Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı, Milli Savunma Bakanı, Maliye Bakanı, Ulaştırma Bakanı ve Çalışma Bakanı'ndan oluşuyor ve ayda bir kez toplanıyordu. Daha sonra Başbakan Yardımcıları da Kurul'un doğal üyesi olmuşlardır. 1982 Anayasası'na göre MGK; Cumhurbaşkanı başkanlığında Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Dışişleri Bakanı, Kara/Deniz/Hava Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşur. Başbakan Yardımcıları da toplantıya katılabilmektedir. Kurul'un gündemini Cumhurbaşkanı belirler; ancak Başbakan ve Genelkurmay Başkanı'nın görüş ve teklifleri de dikkate alınır. Her ay düzenli olarak toplanan Kurul'da alınan kararlar ve tutanaklar gizlidir (Bölüğü, 1999: 46-47).

MGK'nın tarihçesi incelendiğinde; 1933'te yalnızca bir askeri üyenin olduğu, 1949'da askerlerin sayısında değişiklik olmayıp sivillerin sayısında azalma olduğu, 1960'da sivil sayısının azaldığı buna karşın asker sayısının arttığı, 1982 Anayasası ile asker sayısının daha da arttığı görülmektedir. İşte MGK'nın gittikçe militarist bir çizgiye kaymasıyla askerin siyasal karar alma sürecine katılımının önü açılmış ve askerin yönetimdeki ağırlığı artmıştır. Zaten 28 Şubat süreci de esasen 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında alınan kararların uygulanması çabasıdır.

4.1.1.3.2. 28 Şubat Sürecinde MGK'nın Rolü

MGK'nın görev ve yetkileri, tıpkı yasama, yürütme ve yargı organları gibi, Anayasa'da belirtilmesine rağmen MGK; yasama, yürütme ve yargı organlarından farklı olarak "tavsiye" ile sınırlandırılmıştır. MGK, kanun gereği hem parlamento hem de kabinenin üyesi olan bakanlardan oluşmaktadır. MGK'nın diğer üyeleri yani askerler ise tavsiye niteliğinde olması gereken görüşlerini Anayasa ve kanunları ihlal ederek bazı zorlamaların nedeni haline getirebilmektedirler. Atanmış askerler ile seçilmiş kabine üyelerinden oluşan MGK'nın danışma niteliğinde olması gereken görev ve yetkileri zamanla arttırılmış ve MGK bir "karar organı" olmaya yaklaşmıştır (Özgan, 2008: 18). Türkiye'de MGK uygulama açısından Batılı devletlerden farklılık göstermektedir. Türkiye'de MGK'nın "danışmanlık" niteliği normatif görev ve yetkileri zamanla artırılmış, Kurul işleyiş itibarıyla "karar organı" olmaya doğru bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Bu dönüşüm ise askeri darbelerin yaşanmasında önemli bir etken olmuştur (Gürses, 2012: 17).

MGK Refahiyol Hükümeti döneminde 28 Şubat 1997 günü yapılan toplantıda irtica ile mücadele hususunda bazı kararlar alınmıştır. Söz konusu kararların uygulama aşamasına geçirilmesi için askeri üyeler ısrarcı olmuş; ancak kabine üyeleri gevşek bir tavır takınmıştır. Bu durum karşısında askeri darbe söylemleri gündemi meşgul etmiş ve Cumhurbaşkanı Demirel'in inisiyatifi ile iktidar değişikliği olmuştur. Kurulan yeni iktidarın ilk icraatı

MGK kararlarından biri olan sekiz yıllık kesintisiz eğitim yasasını parlamentodan geçirmek olmuştur. Etkileri günümüze kadar süregelen 28 Şubat süreci “Türkiye’yi kim yönetiyor”, “siviller mi askerler mi”, “halkın iradesi ile oluşturulmuş yasama ve yürütme organı mı, yoksa atanmış askeri bürokrasi mi” gibi soruları gündeme getirmiş ve bu doğrultuda MGK’nın Bakanlar Kurulu ile olan ilişkisi tartışma konusu olmuştur (Sezen, 2000: 76).

28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında Erbakan’ın önünde iki seçenek vardı: Ya ordunun taleplerine rest çekip askeri/silahlı bir müdahaleye kapı aralayacaktı ya da koalisyon ortağı Çiller’i erken seçime ikna etme çabasına girişecekti (Bayramoğlu, 2007: 128). Ne var ki Erbakan, kerhen de olsa, askerinin taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Ancak 28 Şubat günü yapılan MGK toplantısında Ordu Anayasa’yı ihlal etmiştir; zira medyaya yansıyan bilgilerden de anlaşılacağı üzere, toplantının gündemi Cumhurbaşkanı tarafından değil ordu tarafından belirlenmişti. Dahası anayasal açıdan MGK üyesi olmayan MGK Genel Sekreteri de toplantıya katılmıştı (Erdoğan, 2012: 57). MGK toplantısında ağırlıklı olarak postmodern darbenin en büyük gerekçesi olan irtica tehlikesi üzerinde durulmuştu. 18 maddelik MGK bildirisi esasen üç tehlikeye işaret etmekteydi. Birinci tehlike, devletin birçok kurumuna kök salmış “irticai” kadrolaşmaydı. Bu tehlikenin bertaraf edilmesi için kamu kurumlarında ihraçlar olmalıydı. İkinci tehlike, “İmam Hatip Liseleri” idi. İmam Hatip Liselerinin önüne geçilmezse yapılan istatistiklere göre Türkiye’nin İran’dan bir farkı kalmayacaktı. Üçüncü büyük tehlike olarak tarikat ve cemaatlere işaret edilmişti. Bunların şeriat devletini kurma amacıyla oldukları iddia edilmekteydi (EĞİTİM-BİR-SEN, 2014: 12).

MGK bildirisi, hükümet ile ordunun müşterek iradesini yansıtmamaktadır. Bildiri, askeri bürokrasinin sembolik bir gözdağı ve müeyyide altında hükümete empoze ettirdiği görüşler toplamıdır. Daha da önemlisi ordunun bağımlı olması gereken Bakanlar Kurulu’nun yanı sıra meclise takdim edilmiş bir ikaz veya

bir tehdit niteliğindedir (Bayramoğlu, 2007: 127). 28 Şubat'ta yaklaşık 9 saat¹⁴ süren tarihi MGK toplantısının sonrasında yayımlanan bildiri ile inanç ve ibadet hürriyeti, düşünce ve ifade hürriyeti, basın hürriyeti ve kılık-kıyafet hürriyeti gibi konular gündemi meşgul etmeye başlamıştır (Öcal, 2009: 16). Diğer taraftan 28 Şubat sürecinde MGK'da alınan kararların en büyük destekçilerinden biri de Mason Dernekleri olmuştur. Masonlar başından itibaren medya ve sivil bürokrasi aracılığıyla süreci yakından takip etmiş, doğrudan veya dolaylı yollarla varlıklarını hissettirmiştir (Balci, 2000: 120).

Son olarak günümüzde MGK yapı itibariyle 28 Şubat sürecindeki konumundan tamamen farklılaşmıştır. Bu farklılığın oluşmasında Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinin ürünü olan "Uyum Yasaları" etkili olmuştur. Bu yasalar doğrultusunda MGK yapısal bir dönüşümden geçmiş, 2000'li yılların başından itibaren MGK'ya yönelik önceki tartışmalar bertaraf edilmiş, "reform" veya "devrim" niteliğindeki değişiklikler sonucunda MGK ve MGK Genel Sekreterliği yasal ve anayasal açıdan yeniden düzenlenmiştir (Yüksel, 2004: 191).

4.1.2. Medya

Haberciliğin köklerinin insanlık tarihine kadar eskiye uzandığı ileri sürülebilir. İlk insanların mağaraya resimler çizmesi, işaretler koyması, tehlikelere karşı hemcinslerini ikaz etmesi bu çerçevede ele alınabilir. MÖ 5000'de Sümerlilerin yazıyı keşfetmesi basın tarihi açısından hayati bir gelişme niteliğindedir. Benzer şekilde eski Mısırlılardan Mezopotamya, Helen ve Roma medeniyetlerine kadar haberciliğin muhtelif örneklerini görmek mümkündür. MÖ 3400 yılında Mısır'da mevcut pişmiş tuğladan elde edilen tabletler ilk gazete örneği olarak kabul edilmektedir. MÖ 1750 yılında Firavun III. Totmozis döneminde gazeteler papirüs üzerine yazılmaktaydı. MÖ I. yüzyılda Roma İmparatoru Jul Sezar'dan

14 MGK toplantısı tam olarak 8 saat 45 dakika sürmüştür. Toplantı, 15.30'da başlayıp 23.55'te sona ermiştir.

zamanımıza intikal etmiş üç çeşit gazete oluşturulmuştu. Ortaçağ'a geldiğinde ise taht değişikliği, vergi, yangın, savaş vb. durumlar münadiler aracılığıyla duyurulmaktaydı (Karalı, 2005: 96).

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze dek medya giderek yaygınlık kazanmış ve her geçen gün gücünü artırmıştır. Öyle ki medya modern devletlerde yasama, yürütme, yargıdan sonra dördüncü bir kuvvet olarak nitelendirilmiştir. Medya ya algı yönetimi oluşturarak ya da toplum mühendisliğine soyunarak toplumu şekillendirmekte ve yönlendirmektedir. L. Althusser'e göre¹⁵ medya da, tıpkı din, okul, aile, hukuk, siyaset, sendika ve kültür gibi devletin ideolojik aygıtlarından biridir (Althusser, 2014: 50-51).

Özelleştirme olgusu ile beraber kartel medya, bir dönüşümden geçmiş ve göz ardı edilmemesi gereken bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Zira özelleştirme süreci öncesinde iş hayatının dışında kalmış medya patronları özelleştirme süreci ile beraber iş hayatına müdahil olmuşlardır. Daha da vahim olan medya sahiplerinin özelleştirmeden kendileri için hisse talebinde bulunmalarıdır (Öztürk, 2013: 221). Tüm bunlar iş dünyasının da politik konulara müdahil olmasına ve onların taraf haline gelmesine yol açmıştır.

4.1.2.1. 28 Şubat Sürecinde Medyanın Rolü

28 Şubat sürecinde basın, ordunun politikayı doğrudan manipüle etme girişimini demokrasinin bir güvencesi olarak algılamıştır. Bu çerçevede basın ordunun de facto müdahalelerini ya görmezden gelmiş ya da alkışlayıp gündeme taşımıştır. Dahası isimlerini açıklamayan bazı generaller tarafından yapılan açıklamaları bir muhtıra niteliğinde kamuoyuna takdim etmiştir (Bayramoğlu, 2007: 99). 28 Şubat sürecinde medyanın 4. Kuvvetten ziyade 1. kuvvet gibi hareket ettiği söylenebilir.

15 L. Althusser; basın, radyo, televizyon gibi araçları "Haberleşme DİA'sı" olarak ifade etmektedir (Althusser, 2014: 51).

28 Şubat'ta Erbakan ile medya arasında Refahiyol koalisyonunun kurulduğu andan itibaren başlayan gerilim devam etmiştir. Özellikle RP'nin Susurluk Krizi konusunda basına dönük eleştirilerin artması sonucunda medya Refahiyol Hükümeti'ne yoğun tepkiler göstermiştir (Akın, 2000: 98). Bu doğrultuda Refahiyol Hükümeti'ne karşı başlatılan topyekün muhalefetin başını medya sektörü çekmiştir. Bu süreçte medya, Refahiyol Hükümeti'nin her adımını mercek altına almıştı. Neredeyse büyük medya kuruluşlarının tamamı devletin temel kurumları ile el ele vererek hükümete karşı cephe almışlardır (Akpınar, 2001: 133-134).

Çiller, 28 Şubat sürecinde medyanın adeta bir siyasal parti gibi yönetme ve manipüle etme arayışında olduğunu ifade etmiş, medya organlarını “Kartelciler” ve “Arabulucular” olarak iki kategoride ele almıştır. O'na göre kartelci medya hükümeti indirmek amacıyla siyaset kurumuna müdahale etme arayışında olmuştur. Basın hürriyetine kanun yolu ile sınırlama getirilmesi ve Çiller'in basına yönelik sözlerinden sonra medyanın hükümet aleyhtarı eleştirileri daha da artmıştır (Gürses, 2012: 41). Diğer yandan DYP'nin 10 Mayıs 1997'deki mitinginde Tansu Çiller, “Teşvik Kanunu kapsamında Sabah Grubuna 275, Doğan Holding'e 573, Koç Grubu'na ise 55,4 trilyon tutarında devlet katkısı verildiğini, ancak kendisinin 1994'te iktidara gelmesiyle bu devlet katkısının kesildiğini ve bundan dolayı kendisine karşı medya organları tarafından kara kampanyalar ve iftiralarda bulunulduğunu” açıkça dile getirmiştir (Birand ve Yıldız, 2012: 227).

28 Şubat hareketini farklı kılan özelliklerden biri de özel radyo ve televizyonların yaygınlaştığı dönemde gerçekleştirilen ilk darbe olmasıdır. 28 Şubat öncesi yaşanan darbelerde cuntacılar iletişim ağını kontrol etmek amacıyla TRT'yi hedef almışlardır ve bu yöntemle iletişimi tekellerine alıp halka seslerini duyurmuşlardır. 28 Şubat'ta ise medya çeşitliliğinden ötürü darbeciler klasik metotlara başvurmamıştır; çünkü artık tek bir merkezden kontrol ve manipüle edilmeyecek kadar bir medya çeşitliliği vardır (Yılmaz, 2012: 229-231). Öte yandan 28 Şubat sürecinde ordu ile laik medya grupları

arasında daha önce benzeri görülmemiş bir yakınlaşma yaşanmıştır. Bu süreçte ordu, basın ve yayın organlarını kontrol altına almış ve kamuoyu ile doğrudan bağlantıya geçmekten çekinmemiştir. Ordunun basına yönelik sansür girişimi ise laik kesimlerce normal karşılanmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 183).

Özetle 28 Şubat sürecinde medya kurumu psikolojik harp aracı gibi hareket etmiştir. Özellikle “kartel medyası” adı verilen medya grubu bu süreçte gazeteciliğin tüm ilkelerini ihlal ederek Refahiyol Hükümeti’ne karşı adeta savaş ilan etmiştir. Ordu’nun de facto müdahalesinden yana olmayan ve medyanın süreçteki tutumundan memnun olmayıp eleştirilerini dile getiren aydınlar ve köşe yazarları gerek andıçlama metodu gerekse medya sahiplerinin talebi üzerine işlerini kaybetmişlerdir (Öztürk, 2012: 170).

4.1.2.1.1. Gazete Haberlerinin 28 Şubat Sürecine Etkisi

Bu başlık altında Hürriyet, Sabah, Milliyet, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinin 28 Şubat sürecindeki rollerine yer verilmiştir. Ancak söz konusu gazetelerin yalnızca 28.02.1997-31.03.1997 tarihleri arasındaki bazı başlıkları ele alınmıştır. Başka bir deyişle gazetelerin 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısından sonraki bir aydaki bazı sayıları değerlendirilmiştir.

“28 Şubat dönemi gazete haberlerinin en önemli özelliği; parti liderleri, siyaset adamları, iktidar partisi ve muhalefet partisi arasındaki neredeyse tüm diyalogların, sanki gazeteler aracılığıyla gerçekleştiriliyormuş gibi görünmesidir. 90’lı yıllar, Türkiye’de medyanın gerçekten de etkin bir biçimde söz sahibi olduğu ve gücünü artırdığı bir dönemdir” (Öcal, 2009: 56).

4.1.2.1.1.1. Hürriyet Gazetesi

Hürriyet gazetesi, 28 Şubat MGK kararlarından sonra şu başlıklara yer vermiştir:

Kritik MGK bugün (28.02.1997), *Tarihi karar* (01.03.1997), *Askerin 20 Şartı* (02.03.1997), *Hoca direniyor* (03.03.1997), *Ya uy, ya çekil* (04.03.1997), *Altı milyon imza* (05.03.1997), *Aynen*

imzaladı (06.03.1997), *Yeni kriz kapıda* (07.03.1997), *Çiller: MGK'ye uyulacak* (12.03.1997), *Gözler üç DYP'lide* (15.03.1997), *Bu kararlara tam uyulacak* (26.03.1997), *Ya uygulanacak ya da bozulacak* (29.03.1997), *İşte çağdaş Türkiye* (31.03.1997).

28 Şubat döneminde Hürriyet gazetesi, gündem belirleme konusunda diğer gazetelere nispeten daha güçlü ve daha etkin olmuştur. Gazete, ordu yanlısı bir tavır sergilemiştir (Öcal, 2009: 56).

Hürriyet gazetesi, 28 Şubat MGK kararlarını hem “tarihi” hem de “meşru” olarak nitelemiş ve Başbakan Erbakan’ı sorumsuz bir yönetici olarak değerlendirip ötekileştirmiştir (İnce, 2014: 69-70). Bu bağlamda Hürriyet genel olarak Cumhuriyet’in temel niteliklerini hedef alan unsurları yok etmeye yönelik yayınlar yapmıştır. Gazete başlıkları detaylı olarak incelendiğinde gazetenin 28 Şubat sürecini destekler şekilde haberler yaptığını ve ordudan yana bir tutum takındığı kolaylıkla anlaşılabilir.

4.1.2.1.1.2. Sabah Gazetesi

Sabah gazetesi, 28 Şubat MGK toplantısında alınan kararlardan sonra şu başlıkları kullanmıştır:

Beşi de konuşacak (28.02.1997), *Zelir Zemberek* (01.03.1997), *Hocaya Cevap* (03.03.1997), *Kim Yalancı* (04.03.1997), *Ürperten yemin* (05.03.1997), *Paşa paşa imzaladı* (06.03.1997), *Hoca yine ateşle oynuyor* (07.03.1997), *Üç kritik nokta* (09.03.1997), *Sarık harekâtı* (12.03.1997), *473 gizli kuran kursu* (13.03.1997), *İşte 18 madde ve Erbakan’ı Atatürkçü yapan imza* (19.03.1997), *Sabır uyarısı* (21.03.1997), *İmam hatibe yeni öğrenci yok* (22.03.1997), *Refah’ın sekiz yıl provakasyonu* (25.03.1997), *Hoca bu imza senin değil mi?* (27.03.1997).

Sabah gazetesi, 28 Şubat sürecinde daha çok Başbakan Erbakan’ı ve dini kurumları (imam hatipler, kuran kursu... gibi) haber konusu yapmıştır. Gazete başlıkları incelendiğinde gazetenin süreç yanlısı bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Gazete, MGK

kararlarına tam destek vermiş, iktidarın el değiştirmesi için yoğun propagandalara başvurmuştur.

4.1.2.1.1.3. Milliyet Gazetesi

Milliyet gazetesi, 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısından sonra şu başlıklarla okurlarının karşısına çıkmıştır:

En uzun gün (28.02.1997), 9 saatlik zirvede rejime ince ayar (01.03.1997), 163 geri geliyor (02.03.1997), İmza gerilimi (03.03.1997), DYP: Çekiliriz (04.03.1997), RP bunalımı (05.03.1997), Sıra uygulamada (06.03.1997), Hükümete son uyarı (12.03.1997), Yine dağıttılar (24.03.1997), DYP 8 yılda ısrarlı (25.03.1997), Erbakan geliyor (26.03.1997), Çiller'in haziran formülü (26.03.1997), Karar 8 yıl kesintisiz (29.03.1997), Doğru Yol'dan ret (30.03.1997), Krize MGK molası (31.03.1997).

Milliyet gazetesi, 28 Şubat sürecinde daha çok Refahyol Hükümeti'ni hedef alan haber başlıklarına yer vermiştir. Bu doğrultuda gazete, MGK kararlarının uygulamaya konulmasının destekçisi olmuş ve siyasi kriz ortamı oluşturma yoluna başvurmuştur.

4.1.2.1.1.4. Cumhuriyet Gazetesi

Cumhuriyet gazetesi, 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısından sonra şu başlıklara yer vermiştir:

Şeriatçılar yine olay çıkardı, Şeriatın panzehri örgütlenme (28.02.1997), Muhtıra gibi tavsiye (01.03.1997), Erbakan'ın MGK takiyyesi (02.03.1997), Şeriatçı eğitim dorukta (03.03.1997), Erbakan MGK'ye meydan okudu (04.03.1997), Hükümet dayak yedi (05.03.1997), Şeriat irticadır (06.03.1997), Refahyol Meclisi kullanıyor (07.03.1997), Hükümet yokuşa sürüyor (08.03.1997), Ordu eleştirilerden rahatsız (09.03.1997), Orduyu zorlamayın (10.03.1997).

28 Şubat döneminde Cumhuriyet gazetesi belirlenen gündem doğrultusunda ilk kurulduğu günden beri başlattığı İslamcı kanada

yönelik karşıt tavrını sürdürmüştür (Öcal, 2009: 56). Cumhuriyet gazetesi, 28 Şubat sürecindeki haber metinlerinde daha çok rejime yönelik tehditlere yer ayırarak egemen ideolojinin savunuculuğunu üstlenmiştir. Gazete; “İslam”, “Müslüman” gibi kavramlar yerine “şeriat”, “şeriatçı” gibi kavramları kullanmış, MGK kararlarını ve orduyu açıkça destekler nitelikte haberlere yer vermiştir.

4.1.2.1.1.5. Zaman Gazetesi

Zaman gazetesi, 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısından sonra şu başlıkları kaleme almıştır:

Gözler MGK’de (28.02.1997), MGK toplantısı dokuz saat sürdü (01.03.1997), MGK’de sivil asker uzlaşması (02.03.1997), Basın yine abartıyor (03.03.1997), Her hükümete tavsiye edilir (04.03.1997), Çiller’den ilginç mesaj (05.03.1997), Çiller: Başkomutan Meclis’tir; Muhtıra gibi (06.03.1997), Erbakan: Demokratlar görev başında (08.03.1997), RP’ye vurma reçetesi, Hükümet dimdik ayakta (10.03.1997).

Zaman gazetesi, 28 Şubat döneminde haber kaynaklarında en çok Erbakan’a, ikinci sırada ise Çiller’e yer ayırmasına rağmen muhalefet partilerinin liderlerine daha az yer vermiştir. Gazete, 28 Şubat kararlarının hükümeti hedef aldığı yönündeki iddialara sınırlı yer ayırmış olup muhalefetin hükümete yönelik eleştirilerinden ziyade, gerilimi düşürücü ifadeleri kullanmış ve sağduyu, uzlaşma gibi temalara başvurmuştur (İnce, 2014: 71). Zaman gazetesi, 28 Şubat sürecinin gerilim ve çekişmelerini haber konusu yapmamış, diğer gazetelerin aksine RP’ sözcüsü ve destekçisi olmuştur (Öcal, 2009: 56). Bu bağlamda Zaman, diğer gazetelerin aksine RP’yi ve muhafazakâr kanadı ötekileştirmemiştir.

4.1.3. Muhalefet Partileri

28 Şubat sürecinde başta ANAP olmak üzere muhalefet partileri demokrasiye yönelik operasyonlara tepki göstermemiş, aksine fırsattan istifade edip askerinin baskısı altında kurulan bir hükümette yer almaktan çekinmemiştir. Siyasi partilerden bazıları MGK’nın

uygulamalarına açıkça destek çıkmış, bazıları ise MGK kararlarına itaat etmeyi yeğlemişlerdir (Erdoğan, 2012: 37). Postmodern darbe sürecinde hem koalisyon partileri hem de muhalefet partileri sürecin dışında kalmamış, politik zeminde varlıklarını göstermişlerdir. Bu durum karşısında toplum ise “destekleyenler ve “desteklemeyenler” olarak ikiye ayrılmıştır. Bu bölünme kendisini bazen basın açıklamaları bazen de muhtelif miting ve gösterilerle göstermiştir (Gürkan, 2011: 107).

28 Şubat sürecinde muhalefet partileri ordunun rejimi kendi kontrolü altında tutma teşebbüsü karşısında Başbakan Erbakan’ın tabiriyle, “Demokrasi sınavında sınıfta kalmışlardır”. ANAP, DSP ve CHP liderleri süreçte yaşanan antidemokratik müdahalelere karşı koymak yerine, müdahalenin doğurduğu kaos ortamını kendileri lehine çevirme çabasında olmuşlardır. Bu bağlamda muhalefet partileri süreçteki fırsatçı tutumlarıyla ortaya çıkan bunalımın önemli ölçüde sorumluları olmuşlardır. Bu partiler sivil siyasetin meselelerini askerileştirme arayışında olmuş ve böylece orduyu Refahyol iktidarına karşı bir baskı aygıtı olarak kullanmışlardır. Muhalefet partileri, sivil demokratik çözüm önerileri yerine, Refahyol iktidarını düşürme çabasında olmuş, bu durumda krizi daha da derinleştirmiştir (Gürses, 2009: 254). Örneğin 28 Şubat tarihli MGK toplantısından sonra DSP Lideri Ecevit, Refah Partisi’nin yer almayacağı bir hükümet formülünü ortaya atmıştır (Cumhuriyet, 28 Şubat 2011).

Öte yandan koalisyon ortağı DYP’nin bazı bakan ve milletvekilleri ile Cumhurbaşkanı Demirel, 28 Şubat sürecinde adeta muhalefet partileri gibi bir tutum sergilemişlerdir. DYP’li milletvekilleri istifa ederek Refahyol Hükümeti’nin dağılmasına önayak olmuşlardır. Bunun yanında, Cumhurbaşkanı Demirel’in Başbakan Erbakan ile yıldızları hiçbir zaman barışmamış, MGK kararları sonucunda hükümeti kurma görevini Çiller yerine Yılmaz’a vermiştir. Dahası daha önce de ifade edildiği gibi Demirel, 28 Şubat’ın darbe olduğu iddiasını bile reddetmiştir.

Demirel'in 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısından iki gün önce Erbakan'a "rejim hakkında endişelerini dile getiren bir mektup yolladığı" ortaya çıkmıştır (Yeni Şafak, 1 Mart 2018). Üç darbeye tanık olduğu bilinen Demirel, 28 Şubat sürecinde demokrasiyi korumaya yönelik kararlılığı gösterememiş ve süreci iyi idare edememiştir. Refahiyol iktidarının dağılmasından sonra Demirel'in hükümeti kurmakla görevlendirdiği ANAP Lideri Mesut Yılmaz, DSP ve DTP ile anlaşarak hükümeti kurmayı başarmıştır. Kurulan hükümet CHP'nin de desteğini alarak 28 Şubat kararlarını kararlılıkla uygulamaya geçirmiştir. Hükümet, kendisine yöneltilen yolsuzluk iddiaları karşısında istifa edince Ecevit Azınlık Hükümeti iş başına geçmiştir (Tüylü, 2012: 88).

Genel bir çerçeve olarak açık bir şekilde 28 Şubat sürecine destek veren ve 28 Şubat'a karşı çıkan başlıca siyasal partiler ve onların liderleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Önemle ifade etmek gerekir ki 28 Şubat'ta faaliyet gösteren partiler aşağıdaki tabloda belirtilen partilerle sınırlı olmamakla birlikte süreçte etkisiz kalan ya da nör tutum sergileyen partiler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Tablo 6. 28 Şubat Sürecini Destekleyen ve Sürecin Karşısında Duran Partiler

Parti Adı	Lideri	28 Şubat'taki Tavrı
RP	Necmettin Erbakan	Karşı çıktı
DYP	Tansu Çiller	Karşı çıktı
BBP	Muhsin Yazıcıoğlu	Karşı çıktı
YDP	Hasan Celal Güzel	Karşı çıktı
FP	Recai Kutan	Karşı çıktı
ANAP	Mesut Yılmaz	Destekledi
DSP	Bülent Ecevit	Destekledi
DTP	Hüsamet Cindoruk	Destekledi
CHP	Deniz Baykal	Destekledi

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Öte yandan 1996-1997 yılları arasında DYP'deki parçalanma durumu muhalefet partilerinin işini kolaylaştırmıştır. Daha ilk başlarda Çiller'in RP ile koalisyon kurmasına karşı çıkan DYP milletvekilleri Yaşar Dedelek, Şinasi Altınır, Tefik Diker ve İrfan Köksalın istifa ederek ANAP'a katılmışlardı. Refahiyol Hükümeti'ne "ret" oyu veren Emre Gönansay, İsmet Sezgin, Cavit Çağlar, Köksal Toptan, Rifat Serdaroğlu, Mehmet Köstepen, Mehmet Batallı ve Refaeddin Şahin DYP'den istifa etmişlerdi (Erandaç, 26.02.2012). İlerleyen süreçte 26 Nisan 1997'de DYP'li Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna, Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım Erez RP'nin cumhuriyetin temel ilkelerini benimsemediği ifade ederek Refahiyol Hükümeti'nden istifa ederek (Buladı, 2012: 49) Cumhurbaşkanı Demirel gibi muhalefet partilerinin lehine tutum sergilemişlerdir. Dahası istifa eden iki bakan sonradan kurulan Anadol-D Hükümeti'nde bakan olarak görev almışlardır. İstifa eden kişiler genellikle DYP eski genel başkanı ve o dönemde Cumhurbaşkanı olan Demirel'in çizgisine yakın kişilerdi. Özetle DYP'den ayrılan isimlerin bazıları ANAP'a, bazıları 7 Ocak 1997'de Cindoruk genel başkanlığında DTP'de görev almış, bazıları ise bağımsız aday olarak siyasi faaliyetlerde bulunmuştur.

4.1.4. Yargı Organları

Yargı organları arasında Anayasa Mahkemesi, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın girişimiyle 28 Şubat döneminde RP ve FP'yi aynı gerekçeyle (irtica) kapatmış ve bu partilere mensup bazı milletvekillerine beş yıl süreyle siyaset yasağı getirmiştir. Dahası 28 Şubat sürecinde hâkim, savcı ve yüksek mahkeme başkanları, Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın tüm uyarılarına rağmen Genelkurmay Başkanlığı tarafından organize edilen irtica brifinglerine katılmışlardır.

Yargı mensuplarına verilen brifinge, Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden, Danıştay Başkanı Firuzan İkinçioğulları, Yargıtay başkanı Müfit Utku, Sayıştay Başkanı Vecdi Gönül, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı İlhan Mesutoğlu ve birçok karargâh çalışanı katılmıştı (Kazan, 2014: 358). Başka

bir anlatımla Genelkurmay tarafından organize edilen brifinglere yüksek yargı mensupları ve bazı hâkim ve savcılar davet edilmişti. Yapılan konuşmalarda illegal metotlarla meşru yönetime müdahale süreci anlatılmış olmakla beraber brifinge davet edilenler konuşmaları ayakta alkışlamışlardı (Petek, 2007: 110). Hatta Genelkurmay Başkanlığı'nın irtica brifingine katılan dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden daha sonra şu ifadeleri dile getirmekten çekinmemiştir (Öztürk, 2013: 71):

“Bugün olsun o brifinge yine giderdim. Gittiğim için hiçbir zaman pişmanlık duymuş değilim. Memlekette olup bitenler konusunda devlet arşivinde olan konularla ilgili bilgilendirilmiştik. Bunda ne sakınca var?”

Öte yandan 28 Şubat sürecine destek vermeyen hâkimler de olmuştur. Bu hâkimlere yönelik baskılar da görülmüştür. BÇG'nin illegal talepleri çerçevesinde karar vermeyen hâkimlerin “vatan haini” olarak damgalandıkları ifade edilmektedir (Tuna, 2007: 102). Bu bağlamda 28 Şubat süreci hukukun üstünlüğü ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin açıkça ihlal edildiği bir dönem olarak da okunabilir. Yargı organını temsil eden hâkim ve savcıların ordu tarafından düzenlenen brifinglere katılması hukuk devleti algısını zedelemiştir. Bu süreçte ordunun talimatlarına açık hâlde gelen yargı kurumunun keyfî uygulamalara karşı mesafeli durmaması onun bağımsızlığını ve tarafsızlığını şaibeli duruma taşımıştır.

Son tahlilde Türkiye 28 Şubat sürecinde ordunun müdahalesinin savunuculuğunu yaparak bir bakıma demokrasi ve hukuk kurallarını göz ardı etmiştir. Demokrasinin gereklerine uymayan Türkiye, şayet “din devleti” tehlikesi bulursa bile bunun üstesinden gelecek olan makamın “yargı” olduğunu unutmuştu. Bu süreçte ordu, hukuku genellikle bir oyuncak gibi kullanmıştır (Altan, 2007: 30-31).

4.1.5. Bürokrasi

Bürokrasi, Latince “koyu renkli kumaşla örtülmüş yazı masası” ve “kamu görevlilerinin çalıştığı odalar”a karşılık gelen “burea” ve Yunanca iktidar, yönetim kavramlarına karşılık gelen “craie”

sözcüklerinin birleşmesi ile oluşmuş olup “büroların veya devlet dairelerinin yönetimi, iktidarı” anlamına karşılık gelmektedir (Nohutçu, 2012: 41). Bürokrasi kavramı, kamu yönetimi ve gelişmiş örgütlenme gibi anlamlarda kullanılmasının yanında zaman ve kaynak israfını oluşturan kırtasiyecilik anlamında da kullanılmaktadır (Kışlalı, 2014: 323). Bazı aydınlar ise bürokrasinin devlet memurları, üst kademe yöneticileri, devlet daireleri, kamu yönetimi ve idare gibi sözcüklerle anlamdaş olduğunu ifade etmektedirler (Türköne, 2011: 434).

Cumhuriyet’in ilk yıllarından Menderes dönemine kadar, sivil ve askeri bürokrasi arasında büyük çaplı gerilim ve sürtüşme yaşanmamıştır. Ancak DP iktidarı ile beraber askeri bürokrasi, sivil bürokrasi üzerinde baskı kurma arayışına girmiş ve 27 Mayıs müdahalesinden sonra askeri bürokrasinin yönetimdeki ağırlığı görece daha belirgin olmuştur.

Devlete karşı öfkeye kapılıp DP’yi destekleyenler, DP’nin eski bürokratik kesimle uzlaşması sonucu hayal kırıklığına uğramışlardır. Menderes, bürokrat ve askeri kanadı mükafatlandırarak devlete olan bağlılığını kazanmış olduğu kanaatindeydi. Oysaki bu politik yaklaşım devlet aygıtını partiye bağımlı hale getirdiğinden bürokrasi her zaman şüpheli bir tutum sergilemiştir (Ahmad, 2010: 133).

28 Şubat süreci ise atanmışların seçilmişlerden çok daha güçlü olduğu bir dönem olmuştur. Askeri bürokrasi irtica gerekçesiyle devletin farklı kademelerinde çalışan çok sayıda sivil bürokrati tasfiye etmiştir. Ordu devletin kilit makamlarında şeriatçı bir kadrolaşmanın olduğunu iddia etmiştir. Dahası süreçte seçilmişler, atanmışların dayatmaları sonucu işbaşından uzaklaştırılmıştır.

28 Şubat MGK kararları genellikle askeri ve bürokrasi kanadın dayatmalarının ürünü olarak değerlendirilmektedir (Ceylan, 2012: 181). Başka bir anlatımla bu kararları Refahiyol Hükümeti’ne sunulmuş “yaptırım listesi” olarak tarif etmek de mümkündür.

Son olarak 28 Şubat sürecinde ordu-bürokrasi temelli sistematik uygulamalar sonucunda “irticai faaliyetler” gerekçe

gösterilerek çok sayıda hak ihlali yaşanmıştır. Bu süreçte ihlale yol açan uygulamaların gerekçesi olarak din ve inanç hürriyetinin korunduğu alan olarak gösterilmektedir. Bundan dolayı kişilere yönelik yapılan müdahalelerin din ve inanç özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu, 2022: 48).

4.1.6. Sivil Toplum Kuruluşları

Günümüzde sivil toplum daha çok liberal değerler ekseninde tanımlanmaktadır. Liberal yaklaşıma göre sivil toplum, doğrudan devletin denetim alanında yer almayan ve ekonomik ilişkilerin baskısından uzak bir şekilde gönüllü ve rıza merkezli olarak oluşturulmuş kurum ve etkinlikler alanını ifade etmektedir (Türköne, 2011: 303).

Türkiye’de 1980 öncesinde demokratik alan her ne kadar geniş olsa da sivil toplumun mevcudiyetinden bahsetmek oldukça zordur. Demokratik hakların mevcudiyeti için sivil toplumun varlığı için önemli bir ön koşul olsa da sivil toplumun mevcudiyeti için delil teşkil etmemektedir. Günümüzde yapılan önemli hatalardan biri de sivil toplumun demokratik hak ve hürriyetlere endekslenmesidir. Sivil toplumun inşa edilmesi için devletten ayrışması gerekmektedir (Göle, 2011: 41).

4.1.6.1. 28 Şubat Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Refahiyol Hükümeti döneminde hükümete ve irticai faaliyetlere tepki gösteren sivil toplum kuruluşları 28 Şubat sürecinin önemli destekçilerinden biri olmuştur. STK’lerin Anasol-D Hükümeti döneminde kabuklarına çekilmeleri, söz konusu örgütlerin 28 Şubat’a yönelik destek ve alakalarının zayıfladığı izlenimini yaratıyordu (Bölügiray, 1999: 199). 10 Kasım’da Atatürk’ü anma sırasında Ankara’da düzenlenen yürüyüş ile Refahiyol Hükümeti’ne karşı topyekûn bir muhalefet girişimi başlatılmıştır. Atatürkçü Düşünce Derneği, DİSK, KESK ve Türk-İŞ öncülüğünde başlatılan yürüyüşe sivil toplum kuruluşları 50.000 kişi ile destek vererek

Refahiyol Hükümetine yönelik protesto gösterisi düzenlemiştir (Akpınar, 2001: 129).

28 Şubat sürecinde halk arasında “Beşli Çete” veya “Beş Ahbap Çavuşlar” olarak nitelendirilen Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu (TESK) gibi birbirinden bağımsız hatta kimi zaman birbirine karşı olduğu bilinen sivil toplum kuruluşları 6 Milyon imza kampanyasıyla MGK kararlarının taraftarı olduklarını beyan etmişlerdir (Kazan, 2000: 49). TOBB, Türk-İŞ, DİSK, TİSK ve TESK’in yanı sıra “laikliğin muhafızı” iddiasıyla kimi dernek, oda ve barolardan oluşan sivil toplum kuruluşları MGK kararlarını destekçisi olup Refahiyol Hükümeti’ni alaşağı etmeye yönelik başlatılan mücadelenin öncüsü olmuşlardır. Bahsi geçen sivil toplum kuruluşları 28 Şubat sürecinde psikolojik savaşın taşeronluğuna üstlenmişlerdir. Bu sivil toplum kuruluşlarını bazıları “sivil beşli inisiyatif” olarak nitelendirmiştir. Örgütlerden bazıları darbe olduğu takdirde destekleyeceklerini dahi ima etmişlerdir. İsmi “sivil”, ancak ruhu “militer” olan bu örgütler, 28 Şubat’ın demokrasi sınavında başarısız olmuşlardır (Çetin, 2016: 131). 28 Şubat sürecine tam destek veren “Beşli Çete” mensupları 28 Şubat ile sözde tehlikeye giren demokrasinin kurtarılacağını ve güçlendirileceğini iddia etmekteydiler (Başoğlu, 2007: 118).

RP’ye kapatılma davası açılması ile eş zamanlı olarak sivil toplum kuruluşları, RP’yi işbaşından uzaklaştırmaya yönelik nihai ikaz niteliğinde bir bildiri açıkladılar. Önce TOBB daha sonra TİSK, “Silahsız Kuvvetler”e müdahil oldu. Hükümetin derhal işbaşından uzaklaştırılmasını talep eden bildiride TOBB, TİSK, TESK, TÜRK-İŞ gibi sivil toplum kuruluşlarının başkanlarının imzaları bulunuyordu (Akpınar, 2001: 286-287). Ordunun tabiriyle “Kahraman Beşli”, demokrat kanadın ifadesiyle hain “Beşli Çete” olarak nitelendirilen TOBB, Türk- İŞ, TESK, DİSK ve TİSK 25 Mart 1998 tarihli ortak açıklamalarında “kurulacak azınlık hükümetinin tam destekçisi olacaklarını” ifade etmişlerdir

(Çetin, 2016: 113). TÜSİAD da 28 Şubat sürecinde önemli rol oynadığını belirtmekte yarar vardır.

İlk zamanlarda özellikle ekonomi alanında faaliyetlerde bulunan TÜSİAD, sonraki dönemlerde iç ve dış politikaya ilişkin her konuda görüş beyan etmiştir. Dahası ülke menfaatlerine işaret ederek kişisel çıkarlarını temel alan projeler ortaya atmıştır. Dolayısıyla sanayicilikten sıyrılarak rantiyeciliğe yönelmiştir (Kazan, 2000: 26). 28 Şubat sürecinin en büyük yandaşlarından biri de Oda başkanları olmuştur. Dönemin Esnaf ve Sanatkarlar Dernekleri Başkanı, “Türk esnafının tarih boyunca en önemli özelliği irticaya ve dinciliğe karşı olmasıdır” ibaresini kullanmaktan çekinmemiştir (Aydın, 2012: 62). Dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’a göre ise 28 Şubat sürecinin en demokrat sivil toplum örgütü Türk Silahlı Kuvvetleri (ordu) olmuştur (Çetin, 2016: 96). Son tahlilde 28 Şubat sürecinde STK’ların darbecileri desteklemesi, darbecilerin yanında sivil topluma olan güveni zedelemiştir (Tuna, 2007: 101).

4.1.7. YÖK ve Üniversiteler

Üniversiteler demokratik sistem ve rejimlerde ekseriyetle toplumlara rehberlik eden, düşünce özgürlüğünün toplum içinde zaruri gören bilim ve araştırma kurumları olarak bilinmektedir. Tarihsel süreçte ise milletlere kılavuzluk etmiş, bilim ve fikir üretmiş olan üniversiteler olabildiğince siyasi baskılardan uzak tutulmak istenmiştir. Ne var ki bu durum her dönemde, her sistemde, her rejimde gerçekleşmediği bilinmektedir. Türkiye’de 28 Şubat darbesinde üniversitelerin ne yazık ki bilim yuvaları olmaktan çıkarılıp hukuku ve unvanları dikkate almayan dayatmacı ideolojinin elinde bir baskı aracı olarak “yüksek lise” konumuna düşürüldüğü ileri sürülebilir. Bu süreçte farklı görüşlere söz hakkı tanınmamıştır (Ağırakça, 2007: 127).

Öte yandan 28 Şubat sürecinden en çok etkilenen grupların başlarında üniversite öğrencileri gelmektedir. Bu süreçte üniversitelerde faaliyet yürüten öğrenci kulüpleri de süreçten etkilenmiştir. Bunlar gerek üniversite içerisinde gerekse üniversite

dışında yürüttükleri faaliyetlerle (toplantı, eylem vb.), hak arama mücadelesiyle ve toplumsal olaylara karşı hassasiyetleriyle STK kimliğine bürünmeye başlamışsa da 28 Şubat kararlarının olumsuz yansımalarından üniversite kulüpleri de payını almıştır. Bu süreçte üniversite kulüpleri günden güne etkisini yitirmeye başlamıştır. Üniversite öğrencileri üniversite idaresinin ve ailelerinin baskısı sonucunda sosyal hayattan izole olma sürecine girmiştir (Yerlikaya, 2007: 134-135).

YÖK ve bazı üniversiteler 28 Şubat döneminde süreç yanlısı bir tutum sergilemişlerdir. Başbakan Erbakan'ın imam hatip konusundaki açıklamaları ve Refah Partisi'nin kılık-kıyafet ve başörtüsü gibi konulardaki hassasiyeti RP-YÖK-üniversite gerilimini doğurmuştur. 28 Şubat'tan günümüze üniversite ve YÖK'e ilişkin en çok tartışılacak konuların başında başörtüsü sorunu ve ikna odaları gelmektedir.

10 Kasım'dan sonra RP, DYP'nin de desteğini alarak "İnsan Hakları ve Demokrasi Paketi"ni hazırlamıştır. Paket ile kamu görevlilerine yönelik "Kılık-kıyafet Yönetmeliği"nin değiştirilmesi arzulanmıştır. RP'nin insan haklarından sorumlu devlet bakanı Lütfi Esengün, "Yürürlükteki yönetmeliğin 12 Eylül müdahalesinin bir parçası olduğunu ve bu yönetmeliği değiştirmenin kendi görevleri olduğunu" ifade etmişti. Söz konusu teşebbüse üniversitelerin tepkisi gecikmemiş, 9 Eylül Üniversitesi Senato mensupları cüppelerini giyerek Cumhuriyet Meydanı'na akın etmişlerdir. Rektör Prof. Dr. Fethi İdman açıkça Refah Partisi'ni suçlayarak Atatürk düşmanlığını sergileyenlerin asıl hedefinde laik cumhuriyetin yer aldığını ifade etmiştir. RP'nin yeni yönetmelik ile laik öğretim üyelerini hedef aldığı belirtilmiştir (Akpınar, 2001: 132-133).

Son olarak 28 Şubat sürecinde üniversite hocaları fişlenmemek, işinden olmamak adına çoğu zaman fikirlerini gizlemek durumunda kalmışlardır. Dahası bu süreçte bir "korku" iklimi egemendi. 28 Şubat zihniyetini benimsemeyen çok sayıda öğretmen üyesi ve araştırma görevlileri üniversiteni uzaklaştırılmış, çok sayıda

akademisyen soruşturmadan geçmiş ve çoğu haksız cezalara maruz kalmıştır. Bunun yanında üniversite hastanelerinde çalışan çok sayıda kadın doktor ve hemşireler başörtülü olmalarından ötürü görevlerinden uzaklaştırılmıştır (Ağırakça, 2007: 128-129).

4.1.7.1. Üniversiteler ve Türban Sorunu

Başörtüsü veya türban,¹⁶ tıpkı irtica gibi, hiçbir zaman diliminde net bir şekilde tanımlanabilmiş değildir. Başörtüsü bir bakıma, 28 Şubat sürecinin sembolü olarak görülmüştür. Ancak bu süreçte başörtüsü dini bir simge olmaktan ziyade siyasi bir simge olarak algılanmıştır (Ayдын, 2012: 66-67).

Türkiye’de bir öğrenci türban konusunda ilk defa 1990’da AİHM’ye müracaat etmiş, ancak mahkeme, “üniversitede türbanlı olarak bulunulamayacağına” hükmetmiştir. Bir yıl sonra aynı sebeple tekrar başvuruda bulunulmasına rağmen mahkeme aynı gerekçeyi ileri sürerek ret kararı vermiştir. Daha sonra Türk vatandaşı iki kız öğrenci türbanlı fotoğraflarından ötürü diploma alamadıklarını iddia ederek AİHM’ye Türkiye aleyhinde tazminat davası açmış ne var ki mahkeme, AİHM Sözleşmesinin din ve vicdan hürriyeti ile ilgili 9. maddesine atfen davayı reddetmiştir (Bölügiray, 2003: 21).

28 Şubat MGK toplantısı ile alınan kararlardan hemen sonra Türkiye’de özellikle üniversite ortamında dindar kesime karşı ciddi baskılar söz konusu olmuştur. Bu süreçte İstanbul Üniversitesi yayınladığı genelge ile öğrencilerin yaşam tarzlarına (başörtüsü, kılık kıyafet, saç sakal) savaş açmıştır. Genelgeye riayet etmeyen öğrenciler okula alınmamış, öğrencilerden gelen yoğun tepkilere rağmen genelge yürürlükten kaldırılmamıştır. İstanbul Üniversitesi’nin bu uygulaması Cerrahpaşa Tıp, Çapa Tıp ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi için emsal teşkil etmiştir.

16 Türban, başörtüsünün medyadaki karşılığıdır. Medya, yoğunlukla “türban” sözcüğünü kullanmaktadır. Kimileri türban ile başörtüsünü arasında bir fark görmemektedir; oysaki anlam olarak aralarında derin farklar olmasa da, türban geleneksel bir simge olarak kullanılmakta, başörtüsü ise modern bir yaşama işaret etmektedir.

Gelinen noktada artık öğrencilerin İlahiyat Fakültelerine bile başörtülü olarak girilmesine müsaade edilmemiştir (Ceylan, 2012: 82).

Bu dönemde tesettürlü oldukları gerekçesi ile 100'ü aşkın öğrencinin okul ile ilişkisi kesilmiş, yüzlerce öğrenci sınava alınmamış ve uzaklaştırılma cezasına çarptırılmıştı. Hakları ihlal edilen binlerce öğrenci, aşağılanmış ve şiddete maruz bırakılmıştı. Tesettürle ilgili bir skandal da Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde diploma töreni sırasında yaşanmıştı. Okulu birincilikle bitiren tesettürlü öğrenci Hatice Toptan ile üçüncülükle bitiren tesettürlü Zeynep Samuk'un dereceleri başka öğrencilere verilmişti. Bununla da yetinilmemiş, sözü edilen iki tesettürlü öğrenciye tesettürlü olmaları gerekçe gösterilerek diplomaları da verilmemiştir (Bayramoğlu, 2007: 295-296). Hatta 28 Şubat döneminde İstanbul Üniversitesinin önünde Beyazıt meydanında bazı başörtülü kızlar coplanarak yerden sürüklenmiştir (Ortaköy, 2007: 123-124).

4.1.7.2. İkna Odaları

28 Şubat sürecindeki en tartışmalı uygulamalardan biri de İstanbul Üniversitesi'nin başörtülü öğrenciler için oluşturduğu ikna odalarıydı. Başörtülü öğrencileri üniversiteye almayan okul idaresi çareyi türbanlı öğrencilerin akademisyenlerce ikna odasına alınıp başlarını açtırmakta buldu (Birand ve Yıldız, 2012: 273). İkna odalarının teorisyeninin o dönemde Kemal Alemdaroğlu yönetimindeki İstanbul Üniversitesi'nde rektör yardımcılığı görevinde bulunan Nur Serter olduğu ifade edilmektedir (Buladı, 2012: 34). İkna odaları, başörtü yasağı çerçevesinde 1998-1999 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Avcılar Kampüsü'nde uygulamaya konulmuştur. Bu odalar aracılığıyla çok sayıda başörtülü öğrencinin okul ile ilişkisi kesilmiştir. Söz konusu odalar, "başörtüsüzleştirme" teşebbüsü olarak oluşturulmuştur. Bu odalarda okula devam etmenin şartı olarak başın açılması öne sürülmüştür (Özer, 2015: 12-13). 28 Şubat sürecinde ikna odasına alınan başörtülü öğrencilerle daha yapılan yüz yüze mülakatlarda

kendilerine pek çok soru sorulduğu anlaşılmıştır (Eraslan, 2007: 138):

- Aileden, özellikle babadan, şiddet görüp görmediği,
- Aile baskısıyla kapanıp kapanmadığı,
- Ebeveynlerin aynı yatakta yatıp yatmadığı,
- Herhangi bir tarikat ya da cemaat ile ilişkisinin bulunup bulunmadığı,
- Ne tür kitap ve gazeteleri tercih ettiği,
- Müstakbel kocasından şiddet görme olasılığı ve ekonomik özgürlüğünü mutlaka kazanması gerektiği,
- Örtülü hâllerinin ilerleyen süreçte hayatlarını karartacağı,
- Örtünmenin insan doğasıyla ve pratik hayatın gerçekleriyle bağdaşmadığı,
- Öldükten sonra geri dönenlerin bulunup bulunmadığı...

İkna odaları, 28 Şubat sürecinde insanların yaşam tarzlarından, inançlarından, düşünce ve vicdanlarından dolayı psikolojik işkenceye maruz kaldıkları bir uygulamadır. İkna odaları ile homojen bir toplum oluşturmak istenmiştir. Odalara alınan öğrenciler fiili şiddete maruz bırakılmamış; ancak öğrenciler psikolojik baskı yöntemiyle, kendilerince modern olmayan yaşam tarzından bursunun kesileceği vb. tehditlerle vazgeçirilmeye çalışılmıştır.

Psikolojik savaşta bir metot olarak kalıplaşmış imaj oluşturulmaktadır (Tarhan, 2007: 177). İkna odalarındaki başörtülü öğrencilere yönelik psikolojik baskıların iknanın olumlu anlamıyla hiçbir surette bağdaşmadığı ileri sürülebilir. Bu odalarda iknaya olumlu tarafı ile değil dayatmacı yönü ile yaklaşılmıştır. Başörtülülere potansiyel düşman olarak gören iknacılar, gerçek bir savaşta başvurulan metotları ikna odalarında kullanarak başörtülülere birebir etkisiz duruma sokma arayışında olmuşlardır. Bu odalarda sözlü müdahale sınırlarından uzaklaşan bir propaganda yöntemine başvurulmuştur (Özer, 2015: 26).

28 Şubat Darbesi, 1997'den 2000'li yılların başlarına kadar etkisini bariz bir şekilde göstermiştir. Bu süreçte bazı başörtülü öğrenciler ve İmam Hatip Lisesi öğrencileri eğitimlerini sürdürmek için ya yurt dışını ya da özel üniversiteleri tercih etmek durumunda kaldı. Ancak bu süreçte maddi açıdan bu tercihlerden yoksun olan öğrenciler ise okuldan ayrılmak ya da “ikna odaları”na boyun eğmek mecburiyetinde bırakılmıştır (Yerlikaya, 2007: 134). Sonuç itibarıyla bazı öğrenciler eğitim hayatını bitirmek zorunda kalmış, eğitim hayatını sürdürmek isteyenler ise insan onuruyla örtüşmeyen peruk takmak durumunda kalmıştır (Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu, 2022: 25). Başörtülüler ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerini hedef alan uygulamalar AK Parti iktidarına kadar devam etmiştir.

4.2. AK PARTİ'NİN SÜREÇLE MÜCADELESİ

Genel geçer görüşe göre 28 Şubat süreci olumsuz sonuçlar doğurmuş olsa da sürecin olumlu sonuçlarının da bulunduğu ileri sürülebilir. 28 Şubat süreci aynı zamanda İslâm'ı kapitalizmle eklemlen kesimlerin önünü açmakla birlikte Türkiye siyasetine yeni kadrolar ve yeni kavramlar kazandırmıştır (Aköz, 2007: 1997). Başka bir anlatımla 28 Şubat süreci AK Parti'yi doğurmuştur.

AK Parti, 28 Şubat sürecinin uygulamalarına karşı çetin bir mücadele vermiştir. AK Parti döneminde AB'ye uyum çerçevesinde ordunun yönetimdeki ağırlığı azaltılmış, demokratikleşme ve uyum paketleri ile 28 Şubat sürecinden beri devam eden birçok uygulamaya son verilmiştir. Bu doğrultuda; başörtüsü yasağı kaldırılmış, meslek liselerine yönelik katsayı uygulamasına son verilmiş, YÖK'teki askeri üye kontenjanı kaldırılmış, Askeri Yargı (Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi) düzeni kaldırılmış, Kuran öğretimindeki yaş kısıtlamasının¹⁷ önüne geçilmiş ve MGK önemli ölçüde sivilleştirilmiştir.

17 28 Şubat döneminin Kuran kuşlarına yönelik önemli bir uygulaması da, Kuran kursuna giden öğrencilere getirilen 12 yaş kısıtlamasıydı. Bu uygulama, 28 Şubat'tan 2011 yılına kadar devam etmiş, 2012 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çabaları ile kaldırılmıştır (Yeni Akit, 14 Ağustos 2016).

4.2.1. AK Parti ve Başörtüsü Sorunu

Türkiye’de başörtüsü mağduriyeti en fazla yaşandığı yerler üniversitelerdi. Bu süreçte çok sayıda başörtülü öğrenci üniversitelerden uzaklaştırıldı. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti, yasağı birden kaldıramadı. Dahası 2007’de “e-muhtıra” olarak değerlendirilen 27 Nisan bildirisinin yayınlanma gerekçelerinden biri de AK Parti’nin Cumhurbaşkanı adayını Abdullah Gül’ün eşinin başörtülü olmasıydı. 2007’de YÖK, başörtülü öğrencilerin üniversiteye girmesinin önündeki engelleri kaldırdı. YÖK başkanı, rektörlüklere gönderdiği talimatla başörtüsüne yasak getiren uygulamayı kaldırmış oldu. 2013’te Başbakan Erdoğan tarafından hazırlanan “demokratikleşme paketi” sayesinde kılık-kıyafet yönetmeliğinin 5. maddesinde değişikliğe gidilerek sınırlayıcı ibarelere son verildi ve böylece kamu çalışanları için de başörtüsü serbestisi getirildi. Ne var ki askerler, emniyet mensupları, hâkim ve savcılar ilk etapta bu düzenlemenin dışında kaldı. Avukatlara yönelik başörtü yasağının önüne ise mahkeme kararları aracılığıyla geçildi. Kamu kurumlarındaki başörtüsü yasağının aşılmasından sonra başörtüsü sorunu parlamentoda da çözüme kavuştu. Hac ziyareti dönüşü Meclis Genel Kurulu çalışmalarına AK Partili dört milletvekili (Gülây Samancı, Nurcan Dalbudak, Sevede Bayazıt Kaçar, Gönül Bekin Şahkulubey) başörtülü olarak katıldı. Oturum, sorunsuz tamamlandı. Böylece parlamentodaki başörtüsü yasağı da aşılmış oldu (Al Jazeera, 13 Aralık 2013).

Bu gün gelinen noktada başörtülülerin Emniyet, Türk Silahlı Kuvvetleri dâhil olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarda çalışmalarının önünde hiçbir engel kalmamıştır. Özetle AK Parti döneminde başörtüsü serbestisi, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında yaygınlaştırılmış oldu. Ancak belirtmek gerekir ki başörtü serbestliğine Anayasa’da yer verilmemiştir.

4.2.2. AK Parti ve Katsayı Engeli

1998 yılında başlatılan uygulama çerçevesinde meslek lisesi mezunları alan dışı tercihte bulduklarında katsayıları 0,3 ile

çarpılırken, meslek lisesi dışındaki diğer okullardan mezun olanların katsayıları 0,8 ile çarpılmaktaydı. 2009 yılında YÖK Genel Kurulunca alınan karar doğrultusunda, meslek lisesi mezunlarının Öğrenci Seçme Sınavı'nda puan kaybı yaşamasının önüne geçildi. 2010 yılından itibaren tüm öğrencilerin katsayıları, eşit düzeyde, 0,15 ile çarpılarak hesaplandı. Dahası bu düzenleme ile imam hatip lisesi mezunlarının da yer aldığı meslek lisesi mezunları kendi alanları ile ilgili bölümleri tercih ettiklerinde orta öğretim başarı puanlarının ilaveten 0,06 ile çarpılacağı hususu güvence altına alındı (NTV, 20 Temmuz 2009).

1998'de uygulamaya konulan katsayı konusunun hedefinde esasen imam hatip liseleri yer almaktaydı. 28 Şubat MGK kararları ile başlatılan bu uygulama amacı imam hatiplerin yaygınlaşmasını önlemektir. 2009'daki YÖK kararı ile imam hatip lisesi mezunlarına üniversiteye girişi kolaylaşmış oldu (Yeni Akit, 14 Ağustos 2016). İmam hatiplere yönelik katsayı sorununun aşılması ile imam hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerini tercih eden öğrenci sayısında kayda değer bir artış olmuştur. Katsayı farkının ortadan kaldırılmasında YÖK Genel Kurulu'nun yanı sıra AK Parti'nin de büyük katkıları olmuştur.

4.2.3. AK Parti ve Askeri Vesayet

2000'li yıllarda iç ve dış aktörlerin etkisiyle asker-siyaset ilişkilerinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümün yaşanmasında Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin gereklilikleri, küreselleşme olgusu ve demokratikleşme ile beraber sivil toplum kavramının Avrupa ve Avrupa dışındaki ülkelerde de hissedilmesi etkili olmuştur. Bunun yanı sıra 2000 yılından sonra Türkiye'nin sosyo-ekonomik koşulları AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesinde önemli bir faktör olmuştur (Cansever ve Kiriş, 2015: 372).

2001 yılında MGK'nin yapısına ve niteliğine ilişkin önemli düzenlemeler getirilmişti. Değişikle beraber, Başbakan Yardımcıları ve Adalet Bakanı Kurul'un üyesi olmuş, bunun yanı sıra, MGK

kararlarının “tavsiye” mahiyetinde olacağı hükmü teyit edilmişti (AB Bakanlığı, 4 Temmuz 2017).

2004 yılında Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin önemli bir ayağını oluşturan MGK Genel Sekreterliği’nin sivilleşmesine yönelik önemli adımlar atılmıştı. YAŞ toplantısından sonra MGK Genel Sekreterliği’ne sivil bir yönetici atanmıştı. Yeni düzenleme gereği genel sekreterin yardımcılarında biri sivil, diğeri asker olmuştur. Bunun yanı sıra Kurum’daki asker sayısı da on dörtten dokuza indirilmişti (Radikal, 2 Ağustos 2004). Aynı yıl Sayıştay’a askeri kurumları mali yönden denetleme yetkisi verilmiş, YÖK ve TRT gibi kurumlara askeri üye atama usulüne son verilmiştir (Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2004: 11-12).

2010 yılının Şubat ayında Bakanlar Kurulu, sivil organlara danışmadan orduya operasyon yapma yetkisi veren EMASYA Protokolü’nü kaldırmıştır. Aynı yıl Anayasa reformu ile Askeri Yargı’nın yetki alanı daraltılmış, YAŞ’ın askeri personelin ihracına yönelik kararlarına karşı yargı yolu açılmış, 12 Eylül darbesinin faillerinin yargılanmasının önündeki engeller kaldırılmış, Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları’nın işledikleri suçlar nedeniyle Yüce Divan’da yargılanmasının önü açılmıştır (AB Komisyonu, 2010: 11-12). 2010 yılında 28 Şubat’a yönelik önemli bir gelişme de 28 Şubat sürecinin esas gerekçesini oluşturan irticanın bir iç tehdit olarak Kırmızı Kitap’tan çıkarılması olmuştur.

2013 yılına gelindiğinde AK Parti askeri vesayete yönelik önemli bir düzenleme getirmişti. Yapılan değişiklikle daha önceki dönemlerde askeri müdahalelere meşru bir gerekçe kazandıran TSK İç Hizmet Kanunu’nun 35. maddesindeki Cumhuriyet’i “koruma ve kollama” ibareleri değiştirilmişti (Cansever ve Kiriş, 2015: 380). Değişikle beraber TSK İç Hizmet Kanunu 35. Maddesi’ne göre *“Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışından verilen görevleri yapmak ve*

uluslararası barışın sağlanmasını yardımcı olmaktadır” (<https://www.mevzuat.gov.tr>, 2013)

AK Parti tarafından hazırlanan 18 maddelik anayasa teklifinin 13. maddesinde askeri yargıya ilişkin düzenlemelere yer verilmişti. Bu madde disiplin mahkemeleri haricinde askeri mahkemeler kurulmamasını öngörmekteydi. Ancak savaş durumunda asker kişilerin görevleri ile alakalı işledikleri suçlara bakmakla görevli askeri mahkemelerin kurulmasına imkân tanınmıştı. 13. madde ile ilgili oylamaya 482 milletvekili katılmış, 343 “kabul” oyuna karşılık, 133 “ret” oyu kullanılmıştı (Akşam, 19 Nisan 2017).

YSK'nin 16 Nisan 2017 tarihli referandumun kesin sonuçlarını Resmi Gazete’de yayımlamasıyla 18 maddelik anayasa teklifinde yer alan yargıya ilişkin düzenlemelerde yeni bir dönem başlamış oldu. Referandumun ardında Askeri Yargı’nın iki önemli yüksek mahkemesi (Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Askeri Yargıtay) kaldırılmış oldu. Askeri mahkemelerin tarihe karışmasıyla Askeri Yargı düzeninde görev yapan hâkim ve diğer üyelerin özlük hakları korunarak 4 ay içinde adli ve idari yargıda hâkim ve savcı olarak görev yapmalarının önü açılmış oldu (Milliyet, 29 Nisan 2017).

AK Parti döneminde yaşanan önemli gelişmelerden biri de 28 Şubat soruşturmasıdır. Bu dönemde yapılan Anayasa değişiklikleriyle 28 Şubat darbecilerinin yargılanmalarının önündeki engeller kaldırılmıştır. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından başlatılan soruşturma kapsamında 12 Nisan 2012’de ilk operasyon düzenlenmiştir. Düzenlenen operasyonla 28 Şubat döneminin II. Başkanı emekli Orgeneral Çevik Bir, Genelkurmay İstihbarat ve İKK Daire Başkanı emekli Orgeneral Fevzi Türkeri, MGK Genel Sekreteri emekli Orgeneral İlhan Kılıç, Genelkurmay Harekât Başkanı emekli Orgeneral Çetin Doğan, Hava Kuvvetleri Komutanı emekli Orgeneral Ahmet Çörekçi, Kara Kuvvetleri Komutanı emekli Orgeneral Hikmet Köksal, Jandarma Genel Komutanı emekli Orgeneral Teoman Koman ile YÖK Eski Başkanı Kemal Gürüz’ün aralarında bulunduğu çok sayıda kişi 28 Şubat’ın faili olarak tutuklanmıştır. Başsavcılık tarafından yürütülen soruşturma

22 Mayıs 2013'te tamamlanarak 103 kişiye suç tarihinde yürürlükte bulunan ve lehlerine olan TCK'nın 147. Maddesi uyarınca "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni cebren düşürmeye, devirmeye iştirak etmek" suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası istemiyle dava açılmıştır (<https://www.trthaber.com>, 27 Şubat 2020). 28 Şubat darbesine ilişkin yargılanan 103 sanıkla ilgili dava 2018'de sonuçlanmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı, Genelkurmay II. Başkanı emekli Orgeneral Çevik Bir, Genelkurmay Harekât Başkanı emekli Orgeneral Çetin Doğan ve YÖK Eski Başkanı Kemal Gürüz'ün de aralarında bulunduğu 21 sanık müebbet hapis cezasına çarptırıldı. 68 kişinin ise beraatına karar verildi. Yargıtay 14 sanığın müebbet hapis cezasını onadı. İsmail Hakkı Karadayı hakkındaki dava ölümü nedeniyle düşürüldü. Erdoğan Öznal, Kemal Gürüz, Bülent Alpkaya ve Muhittin Erdal Şenel'in müebbet hapis cezaları ise bozuldu. Bu kişilerin suça yardımdan yargılanmalarına karar verildi (<https://tr.euronews.com>, 28.02.2022).

Tüm bu anlatılanlardan sonra "28 Şubat bitti mi, devam ediyor mu?" sorusunun cevabı kolaylaşmaktadır. Kanaatimizce 28 Şubat sürecine karışan isimlerin yargılanması ve cezaya çarptırmaları sonucu 28 Şubat süreci bitmiştir. Süreci sonlandıran en önemli aktör ise Milli Görüş Hareketi içinden gelme AK Parti olmuştur.

Sonuç

28 Şubat Postmodern darbesinin üzerinden yirmi yılı aşkın bir zaman dilimi geçmesine rağmen, darbenin etkileri günümüzde kısmen de olsa halen hissedilmektedir. 28 Şubat “bin yıl devam edecek” denildi ise de 2002 yılında AK Parti’nin iktidar olmasıyla söz konusu iddia önemli ölçüde geçerliliğini yitirmiştir. Bugün gelinen noktada ordunun siyasetteki ağırlığı büyük ölçüde kırılmıştır. Bu durumun sağlanmasında AK Parti’nin çabalarının yanında, AB’ye uyum sürecinin gerekleri etkili olmuştur.

28 Şubat sürecinin temelini Menderes ile filizlenen, Özal ile yükselen ve Erbakan ile zirveye ulaşan ekonomik, siyasi, sosyal, dinsel, askeri politikalar oluşturmuştur denilebilir. Türkiye’de 1950 yılına kadar resmi ideoloji ve modernizm merkezli homojen bir toplum oluşturma fikri hâkim olmuştur. DP iktidarı ile beraber dini değerler serbestçe ifade edilmeye başlamış, Anadolu sermayesinin temelleri atılmıştır. Menderes döneminde tek parti döneminin ürünü olan Köy Enstitüleri’nin kapatılması ile imam hatip okullarının önü açılmıştır. Menderes döneminde yeni yeni filizlenen Anadolu sermayesi, Özal döneminde yükselişe geçmiş ve İstanbul merkezli burjuvaziye ciddi bir rakip olmuştur. Dahası Özal’ın ithal ikameci anlayışı yıkıp dışa açılan projeler tasarlamasıyla başta büyük sermaye çevreleri olmak üzere toplumun birçok kesimi rahatsız olmuştur.

Bütün askeri müdahalelerde olduğu gibi 28 Şubat darbesinde de egemen aktör ordu olmuştur. 1960 darbesinden sonraki dönemlerde ordu siyaset alanının en etkin aktörü olmuştur. Ordunun siyasetteki etkisinin artmasında 1960 yılından sonra kurulan vesayet makamlarının (MGK, YAŞ, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Askeri Yargıtay) etkisi büyüktür. Bunun yanı sıra TSK İç Hizmet Kanunu da darbelerin meşru bir kılıfa sokulmasında etkili olmuştur. Ancak AK Parti'nin 2013'teki düzenlemesiyle TSK İç Hizmet Kanunu'nun darbeye meşru gerekçe çıkararak ilgili maddesi değiştirilmiştir. Böylece ordunun ülkenin durumundan vazife çıkararak siyasete müdahale edilmesinin önüne geçilmiş oldu. 28 Şubat sürecinde ordu, kendisini Anayasa'nın ve tüm sivil makamların üstünde görerek irticanın (Siyasal İslam'ın) manevralarını takip etmek amacıyla Batı Çalışma Grubu gibi illegal yapılar oluşturmuştur. Bu yapılar vasıtasıyla hem MGK kararları uygulamaya konulmuş hem de irtica ile ilişkilendirilen tüm kurumlar (imam hatip liseleri, vakıflar, kuran kursları...) mercek altına alınmıştır.

28 Şubat, klasik darbelerden farklı bir yöntemle gerçekleştirildiği için "postmodern darbe" olarak nitelendirilmektedir. Klasik darbelerden (27 Mayıs, 12 Eylül) farklı olarak kanlı ve şiddete dayalı bir darbe olmamıştır. Ancak 28 Şubat sürecinde yaşananlar, psikolojik savaş stratejisinin önemli bir örneğini teşkil etmiştir. Süreçte fiili bir müdahaleden ziyade ideolojik dayatma metoduna başvurulmuştur. Ne var ki ordu, 28 Şubat darbesini tek başına gerçekleştirilmemiş; medya, sivil toplum kuruluşları, bürokrasi, YÖK, üniversiteler, muhalefet partileri ve yargı organları da bu sürece destek vermiştir.

28 Şubat sürecinde medya, algı yönetiminin en önemli örneklerinden birini sergilemiştir. Medya tüm gücüyle sürecin taraftarı olmuştur. Bu süreçte basının yoğun propagandaları ile toplum manipüle edilmiş, Refahiyol Hükümeti'nin düşürülmesi için her türlü yola başvurulmuştur. Özellikle Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet ve Sabah gibi gazeteler sürecin büyük destekçisi olmuşlardır. Söz konusu gazeteler devrim yasalarının uygulanmasından yana

olmuş ve ordu yanlısı bir tutum sergilemişlerdir. Azınlıkta kalan bazı gazeteler (Zaman) darbeye destek vermemiş ve gerilen ortamı yatıştırmaya çalışmıştır.

Avrupa Birliği'ne üye olmanın yolu ileri demokrasi ve sivil toplumun geliştirilmesinden geçmektedir. 28 Şubat sürecinde sivil toplum kuruluşları yayınladıkları bildirimlerle seçimle başa gelmiş iktidarı alaşağı etmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. 28 Şubat sürecinde beş sivil toplum kuruluşunun (TOBB, TESK, TİSK, DİSK, Türk-İş) rolü etkin olmuştur. Bunun yanı sıra TÜSİAD da süreçte etkin bir rol oynamıştır. Dolayısıyla söz konusu sivil toplum kuruluşları 28 Şubat'ın demokrasi sınavını verememişlerdir.

Demokrasinin olmazsa olmaz unsurları arasında yer alan muhalefet partileri, 28 Şubat sürecine ya kayıtsız kalmış ya da sürecin destekçisi olmuşlardır. Kimi partiler (ANAP, DSP ve CHP) iktidara gelmenin yolu olarak Refahyol Hükümeti'nin düşürülmesinden başka bir seçenek öngörmemişlerdir. Bundan dolayı 28 Şubat MGK kararlarına destek verip kurulan yeni koalisyonunda yer almışlardır. Koalisyon ortağı DYP'li bazı bakan ve milletvekilleri ile Cumhurbaşkanı da Refahyol Hükümeti'ni yıpratma girişimine kalkışarak darbenin destekçisi olmuşlardır.

28 Şubat süreci Türkiye'de atanmışların (askeri bürokrasi) seçilmişlerden (sivil bürokrasi) ne kadar güçlü olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu süreçte seçimle başa gelenler, askeri bürokrasinin dayatmaları sonucu istifa etmek zorunda kalmıştır. Dahası kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan çok sayıda sivil ve askeri bürokrat "irtica" gerekçesiyle tasfiye edilmiştir.

28 Şubat sürecinde yargı siyasallaşmıştır. Yargı organları süreçte ilk olarak RP ve FP'yi "irtica" gerekçesiyle kapatmışlardır. Kapatma davalarında Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay belirleyici olmuştur. İkinci olarak yargı organları, tarafsızlığını kaybederek Genelkurmay Başkanlığı tarafından organize edilen "irtica brifinglerine" katılmışlardır. Böylelikle süreçte yargının tarafsızlığına ve bağımsızlığına ve hukuk devleti anlayışına gölge düşürülmüştür. Aynı şekilde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de

RP'nin kapatılma davasına ilişkin başvurusunu reddederek dolaylı yoldan sürecin destekçisi olmuştur.

YÖK ve üniversiteler de 28 Şubat yanlısı bir tutum sergilemişlerdir. Özellikle kılık-kıyafet konusunda Refahiyol Hükümeti ile YÖK zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. Öteden beri süregelen başörtüsü sorunu 28 Şubat Postmodern darbesinden sonra kurulan “ikna odalarında” farklı bir boyuta ulaşmıştır. İkna odalarında ideolojik dayatmayla başörtülü öğrencilerin başlarını açmaları istenmiştir.

28 Şubat sürecini meydana getiren zihniyet için en önemli tehdit irtica idi. Özellikle 1994 yerel seçimleri ve 1995 genel seçimlerinde RP'nin önlenemez yükselişi ile beraber “irtica” tehlikesi baş göstermiştir. Bu yükselişten sonra gündemin birinci maddesi irtica olmuştur. RP'nin 1994 ve 1995 seçimlerindeki başarısında kuşkusuz ki 1990-1995 yılları arasında yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Bu yıllar yaşanan faili meçhul cinayetler, terör, siyasi ve ekonomik kriz, koalisyon hükümetlerinin kısa ömürlü koalisyonlar sebebiyle Türkiye'nin en karanlık yıllarından olmuştur. Bundan dolayı RP, bir alternatif olarak seçmenin beğenisini toplamıştır. 1996 yılında DYP ile iktidar ortağı olan RP, bir yıl sonra ordu ve sivil aktörlerin etkisiyle istifaya zorlanmıştır. Türkiye'yi 28 Şubat'a götüren iç ve dış faktörler söz konusu olmuştur.

İç faktör olarak irtica kavramı öne sürülmüştür. Susurluk krizi, Başbakanlık'ta tarikat liderlerine verilen iftar yemeği, Taksim ve Çankaya'ya cami yapma projesi, Aczimendiler'in rejim karşıtı faaliyetleri, Kudüs gecesinde yaşananlar, Refah Partisi'nin önde gelen temsilcilerinin laiklik dışı söylemleri, Refahiyol Hükümeti'nin denk bütçe ve havuz sistemi ile başta büyük sermaye çevreleri ve medya olmak üzere birçok kesimin çıkarlarını zedelemesi 28 Şubat sürecinin iç sebeplerini oluşturmaktadır. Bu şekilde RP ve ona yakınlığı ile bilinen kurumlar yakın takibe alınmıştır.

28 Şubat sürecinin düşünsel arka planını demokrasi, laiklik, Kemalizm, modernizm ve İslamcılık gibi siyasi düşünce kalıpları oluşturmaktadır. 28 Şubat sürecindeki tartışmalar söz konusu siyasi

düşünce kalıpları üzerinden yürütülmüştür. Özellikle demokrasi ve laiklik vasıtasıyla askeri müdahale meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. 28 Şubat'ın yaşanmasında soğuk savaş döneminde komünizmin panzehri işlevini üstlenen, ancak Sovyet tehdidinin kalkmasıyla önemli bir tehdit konumuna gelen “İslamcılık” düşüncesinin rolü yüksek olmuştur. 1980 sonrasında dünyada ve Türkiye’de yeni yeni filizlenen İslamcılık cereyanı, 1990’larda giderek güçlenmiş ve RP ile beraber zirveye ulaşmıştır. 28 Şubat süreci din ve laiklik tartışmaları üzerine inşa edilmiştir.

Başbakan Erbakan'ın yurt dışı gezi programında Müslüman ülkelerin yer alması hem ülke içindeki muhalif kesimleri hem de NATO, İsrail, AB ve ABD’yi rahatsız etmiştir. Erbakan, ilk yurt dışı seyahatini İran’a yapmış sonrasında ise Libya’ya geçmiştir. Söz konusu iki ülke de Batılı devletlerce terörist ilan edilmiştir. Erbakan, D-8 girişimi ile “İslam Ortak Pazarı”nı kurma arayışında olmuştur. Nitekim 1997 yılında Erbakan'ın yoğun çabaları ile D-8 Topluluğu kurulmuştur. Böylece menfaatleri zedelenen iç ve dış güçler, 28 Şubat darbesine tepki göstermemiş ya da darbeyi doğrudan veya dolaylı olarak desteklemişlerdir. ABD, İsrail, AB ve AİHM 28 Şubat müdahalesini açıkça desteklemeseler de darbeyi kınayacak bir açıklamada bulunmamışlardır. AİHM, RP'nin kapatılmasını haklı bularak darbeye dolaylı olarak katkıda bulunmuştur. AB ise 1999 yılında Helsinki Zirvesi’nde ordunun siyasetteki ağırlığını göz ardı ederek Türkiye’ye aday ülke statüsü vermiştir.

28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında ordu 18 maddelik istekleri dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan’a dayatmış, Erbakan istifa etmek zorunda kalmıştır. Maddeler arasında en çok tartışmaya konu olan “sekiz yıllık kesintisiz eğitim” olmuştur. Bu madde ile imam hatip okullarının önü kesilmek istenmiştir. Kaldı ki Refahyol’dan sonra kurulan Anasol-D Hükümeti’nin ilk icraatları arasında sekiz yıllık kesintisiz eğitim uygulamasını parlamentodan geçirmek olmuştur. Anasol-D Hükümeti’nden sonra Anasol-M Hükümeti kurulmuştur. Ne var ki bu hükümet üç buçuk yıllık ömrüne rağmen beklentileri karşılamamıştır. 2001 krizi ile beraber erken seçim tartışmaları gündeme gelmiş ve 2002

genel seçimlerinde Milli Görüş temelli AK Parti tek başına iktidar olmuştur. AK Parti'nin iktidar olmasında 28 Şubat sürecinin etkisi yadsınamaz.

AK Parti döneminde sivilleştirme çabaları ile ordunun siyasetteki varlığı kırılmaya çalışılmış, daha iktidarın ilk yıllarında AB'ye üye olmanın gerekleri doğrultusunda başta MGK'nin yapısı olmak üzere sosyal, ekonomik, askeri, hukuki alanda önemli adımlar atmıştır. AB'ye uyum ve demokratikleştirme paketleri ile "Kopenhag kriterleri" önemli ölçüde sağlanmıştır.

AK Parti işe MGK'nin yapı ve görevlerini değiştirmekle başlamıştır. Anadol-M Hükümeti döneminde MGK'deki sivil üye sayısı artırılmıştır. Başbakan yardımcıları ve Adalet Bakanları da Kurul'un doğal üyesi olmuştur. AK Parti iktidarıyla öncelikle MGK genel Sekreterliği'nin yapısı değiştirilmiş, Kurul'daki asker sayısı düşürülmüş ve genel sekreterin asker olma zorunluluğu kaldırılmıştır. Ayrıca 12 Mart Muhtırası'nın ürünü olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri de kaldırılmıştır.

2007 yılında Cumhurbaşkanlığı krizi yaşanmış, Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinde yayınlanan bildiri ile AK Parti hedef alınmıştır. Bildiride AK Parti'nin politikalarının laiklikle bağdaşmadığı dolaylı olarak dillendirilmiş ve ordunun görevleri hatırlatılmıştır. AK Parti, iktidarda olduğu 2002-2017 yılları arasında başörtüsü yasağını kaldırmış, YÖK, TRT, RTÜK gibi kurumlara asker temsilci atama usulüne son vermiş, meslek liselerine yönelik katsayı engelini kaldırmış, Kuran öğretimindeki yaş kısıtlamasını kaldırmış ve Askeri Yargı düzenini kaldırmıştır. Böylelikle askeri vesayet rejimini yıkmaya yönelik önemli adımlar atmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında askeri vesayetin üstüne daha çok gidilmiştir. Bugün gelinen noktada, ordunun yönetimdeki ağırlığı yok denecek kadar minimize edilmiştir. Sonuç olarak AK Parti'nin çabalarıyla 28 Şubat süreci önemli ölçüde sona erdirilmiştir.

Kaynakça

- AB Bakanlığı (4 Temmuz 2017), <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=24882> (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- AB Komisyonu (2010). *Türkiye 2010 İlerleme Raporu*. Brüksel.
- Ağırakça, A. (2007). “28 Şubat Kısacasında Üniversitelerimiz”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 127-131.
- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. (4. Baskı). A. F. Yıldırım (Çev). İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2016). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (15. Baskı). Y. Ologan (Çev). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akın, K. (2000). *Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan*. (1. Baskı). İstanbul: Birey Yayınları.
- Aköz, E. (2007). “28 Şubat Darbesinin Tek ‘İyi’ Yanı”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 195-197.
- Akpınar, H. (2001). *28 Şubat Postmodern Darbenin Öyküsü*. (1. Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Akşam (19 Nisan 2017), <http://www.aksam.com.tr/guncel/yeni-anayasa-maddeleri-nelerdir-18-madde-anayasa-tam-metni/haber-586967> (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- Akşener, M. (2012). 28 Şubat'ta Orduyu İstanbul Dükaliği Tetikledi. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 1: Ne Oldu? İçinde (127-149)*. İstanbul: Pınar Yayınları.

- Aktaş, C. (2007). “Başörtülü Bacı'nın Türbanlı-Öteki'ye Dönüştüğü Kırılma”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 144-151.
- Akyol, M. (2007). “Dindarları ‘Kamusal Alan’dan Kovmak Laikliğin İhlalidir”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 191-194.
- Al Jazeera (13 Aralık 2013), <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiyede-basortusu-yasagi-nasil-basladi-nasil-cozuldu> (Erişim tarihi: 06.02.2018).
- Altan, M. (2006). *Darbelerin Ekonomisi*, İstanbul: Hemen Kitap.
- Altan, M. (2007). “Din Devleti Özlemi ve Laik Tanklar”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 29-37.
- Althusser, L. (2016). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (5. Baskı). A. Tümertekin (Çev). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Avcı, G. (2007). “28 Şubat ve İstihbarat”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 181-190.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu (2004). *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu*. Brüksel.
- Aydın, M. (2012). Darbecilikte Son Perde: 28 Şubat. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat Cilt III: Ne Değişti? İçinde* (57-75). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2017). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayyıldız, İ. (2016). *28 Şubat Nedir?* (1. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Balcı, M. (2000). *MGK ve Demokrasi: Hukuk, Ordu, Siyaset*. (3. Baskı). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Balcı, M. (2007). “İslâm, Demokrasi ve Hukuksuz Müdahale Geleneği”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 201-207.
- Balcı, M. (2012). 28 Şubat Daha Çok Ekonomik Baskı Yoluyla Halkın ve İktidarın Sindirildiği Bir Darbe Sürecidir. A. Babacan (Ed.).

- Bin Yılın Sonu 28 Şubat Cilt 2 İçinde (45-61)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Başoğlu, M. (2007). "Sivil Olamayan Sivil Toplum", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 117-120.
- Bayramoğlu, A. (2007a). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayramoğlu, A. (2007b). "28 Şubat'ın Neresindeyiz", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 91-92.
- Bekaroğlu, M. (2007). "Onuncu Yılında 28 Şubat", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 38-41.
- Bilgin, D. (2012). Medyadaki Eski Kafalarda Kıpırdanmadan Eser Yok. Hala Devletçi, Hala Yalanların Takipçisi... A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 1: Ne Oldu? İçinde (189-203)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Birand, M. A. (1984). *12 Eylül Saat 04.00*. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Birand, M. A. ve Yıldız, R. (2012). *Son Darbe 28 Şubat*. (8. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap Yayınevi.
- Birand, M. A., DüNDAR, C., ve Çaplı, B. (2000). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. (5. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Birand, M. A., DüNDAR, C., ve Çaplı, B. (2006). *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*. (11. Baskı). İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bostancı, N. (2012). Tarihi Arka Planıyla 28 Şubat. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt III: Ne Değişti? İçinde (77-89)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Bölügiray, N. (2004). *AKP Değişiyor Mu? 28 Şubat Süreci-4* (1. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bölügiray, Nevzat. (1999). *28 Şubat Süreci-I (Süreç)*. (1. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bölügiray, Nevzat. (2000). *28 Şubat Süreci-2 (Refahiyol Dönemi)*. (1. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bölügiray, Nevzat. (2003). *Türban Savaşı 28 Şubat Süreci-3*. (1. Baskı). İstanbul: Tekin Yayınevi.

- Buladı, H. (2012). “Kronoloji”, *Binyılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt I: Ne Oldu?*, (Ed. Abdurrahman Babacan), İstanbul: Pınar Yayınları, ss. 27-114.
- Can, B. (2012). İstikamet Üzere Olun ki, İşleriniz İstikamet Üzere Olsun. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 2 İçinde (63-79)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Cansever, N. ve Kiriş, H. M. (2015). Türkiye’de Ordu Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti-TSK Etkileşimine Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 20(3), ss. 361-384.
- Cevizoğlu, Hulki. (2001). *Generalinden 28 Şubat İtirafı “Postmodern Darbe”*. (1. Baskı). Ankara: Deniz Kabuğu Yayınları.
- Ceylan, N. (2012). Sivas’ta Yaşananlar Bir Senaryonun Yürürlüğe Konuşuydu. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt 2 İçinde (81-95)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Çelik, N. (2003). *28 Şubat ve İrtica Tehdidini*, Ankara: Sinemis Yayınları.
- Çetin, H. (2016). *Türk Siyasal Hayatında Krizler, Kahramanlar ve Hainler Siyasal Kaos ve Siyasal Kaos ve 28 Şubat Dönemi: 1993-2003*. (1. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- Çetinkaya, T. (2007). “28 Şubat Nedir?”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 156-158.
- Dilipak, A. (2007). “28 Şubat’ın Neresindeyiz?”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 152-155.
- EĞİTİM-BİR-SEN (2014). *Rakamlarla 28 Şubat Raporu*. Ankara.
- Ensaroğlu, Y. (2007). “28 Şubat’ın İnsan Hak ve Özgürlüklerine Etkisi”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 77-90.
- Erandaç, B. (26 Şubat 2012). “28 Şubat Sürecinde DYP’nin Parçalanış Öyküsü”, <https://www.takvim.com.tr/yazarlar/erandac/2012/02/26/28-subat-surecinde-dypnin-parcalaniso-ykusu> (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- Eraslan, S. (2007). “28 Şubat 1997’nin Hedefindeki Kadın Kimliği...”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 136-143.

- Erdoğan, M. (2007). “28 Şubat Darbesi”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 17-29.
- Erdoğan, M. (2012). *28 Şubat Günlüğü Postmodern Darbenin Anatomisi*. (1. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- Fedayi, C. (2019). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sağ Siyaset*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Göle, N. (2011). *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine*. (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gönültaş, N. (2007). “28 Şubat Dersleri! 12 Eylül Yapar, 28 Şubat Bozar”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 208-212.
- Gültekin, A. (2007). “28 Şubat Psikolojisinin İslamcı Kültür Hayatına Yansımaları Üzerine Notlar”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 159-163.
- Gürkan, H. (2011). *28 Şubat Sürecinin Türk Eğitim Sistemine Etkileri ve İktidar-Muhalefet Partilerinin Tutumu*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürses, E. (2009). *Türk Siyasal Hayatında Milli Güvenlik Kurulu'nun Yeri: 28 Şubat Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: GÜ. Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Gürses, E. (2012). *28 Şubat Demokrasi Ters Şeritte* (1. Baskı). İstanbul: Şule Yayınları.
- Güzel, H. C. (2012). 28 Şubat'a Dair. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılım Sonu 28 Şubat Cilt III: Ne Değişti? İçinde (105-120)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Hale, W. (2014). *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*. (1. Baskı). A. Fethi (Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- HAS Parti Tüzük (6 Ocak 2011). <https://hasparti.wordpress.com/tuzuk/> (Erişim Tarihi: 26.09.2021).
- http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/225858/_28_Subat_in_ustunden_14_yil_gecti.html.
- <http://www.secim-sonuclari.com/1991> (Erişim tarihi: 20.10.2017).
- <http://www.secim-sonuclari.com/1995>, (Erişim tarihi: 23.10.2017).
- <http://www.secim-sonuclari.com/1999> (Erişim tarihi: 22.01.2018).

- <http://www.secim-sonuclari.com/2002> (Erişim tarihi: 22.01.2018).
- <https://tr.euronews.com/2022/02/28/postmodern-darbe-uzerinde-22-yil-gecti-28-subat-surecinde-neler-yasandi> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.211.pdf> (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/28-subat-postmodern-darbesi-cezasiz-kalmadi-463521.html> (Erişim Tarihi: 07.01.2023).
- <https://www.yenisafak.com/gundem/hafizalardaki-kara-leke-28-subat-3164536> (Erişim tarihi: 15.06.2018).
- https://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/secim_sonuclari/index.php?yil=1994 (Erişim tarihi: 21.10.2017).
- İlıcak, N. (1999). *28 Şubat Sürecinde Din Siyaset ve Laiklik*. (1. Baskı). İstanbul: Birey Yayınları.
- İlıcak, N. (2007). "Darbeler Ülkesi Türkiye", *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 48-50.
- Işık, M. (2018). *28 Şubat Postmodern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnce, D. (2014). 28 Şubat Haberciliği: Bir Meşruiyet Restorasyonu. *İlef dergisi*. 1(1). ss. 57-87.
- İslam Kavakçı, M. (2012). Müslüman Olacaksınız Deniyor; Ancak Devletin Uygun Gördüğü Çerçeve İçerisinde Diye Ekleniyor. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt I: Ne Oldu? İçinde* (377-397). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Karahan, H. (2012). 28 Şubat Süreci: Postmodern Bir Finansal Darbe. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt III: Ne Değişti? İçinde* (121-133). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Karalı, H. (2005). *Medya İmparatorluğu: İhtilaller, İhaleler ve 28 Şubat'ın Kutsal İttifakı*, İstanbul: Truva Yayınları.
- Kavakçı, M. (2007). "Yemin Etmediğime Çok Pişmanım", (Konuşan: Ali Adakoğlu), *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 213-219.

- Kazan, Ş. (2000). *Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat*. (1. Baskı). Ankara: Keşif Yayınları.
- Kazan, Ş. (2014). *28 Şubat: Postmodern Bir Darbenin Anatomisi*. (2. Baskı). T. Çetinkaya (Ed.). Ankara: MGV Yayınları.
- Kentel, F. (2012). 28 Şubat: Son Açık Saldırının Sonu. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt III: Ne Değişti? İçinde (147-167)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2001). *Kemalizm Laiklik ve Demokrasi*. (7. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalı, A. T. (2014). *Siyaset Bilimi*. (16. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kızıldaş, E. (2007). “Bir Çeşit Turnusol Kağıdı Olarak 28 Şubat”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 63-69.
- Kongar, E. (2016). *28 Şubat ve Demokrasi*. (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mardin, Ş. (2013). *Türkiye’de Din ve Siyaset*. (18. Baskı). M. Türköne ve T. Önder (Der). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milliyet (29 Nisan 2017), <http://www.milliyet.com.tr/askeri-yargitay-ve-ayim-kaldirildi-gundem-2441186/> (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- Nohutçu, A. (2012). *Kamu Yönetimi*. (8. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- NTV (20 Temmuz 2009), <https://www.ntv.com.tr/turkiye/yok-katsayi-uygulamasini-kaldirdi%2cywcOPJKV7ESa6iJsaP4pcw> (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- Orakoğlu, B. (2012). Bu İşin İçinde İhanet Var. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Cilt I: Ne Oldu? İçinde (493-517)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Ortaköy, H. (2007). “2000’e Üç Kala”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 121-126.
- Öcal, B. (2009). *12 Eylül’den 28 Şubat’a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi*. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, Sayı: 1/4.

- Özer Demirkol, G. (2015). *Psikolojik Bir İşkence Metodu Olarak İkna Odaları*. (2. Baskı). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Özgan, A. (2008). *28 Şubat Sürecinin Siyasal Açıdan Neden ve Sonuçları*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: MÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, İ. (2007). “Bir ‘Ulusalçı’ Söylem Olarak 28 Şubat Süreci ve Sonuçları”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 164-175.
- Öztürk, S. (2013). *Belgelerle 28 Şubat Düünden Bugüne*. (1. Baskı). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Perinçek, D. (2012). *28 Şubat ve Ordu*. (2. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Petek, R. (2007). “28 Şubat’ın Hukuk Dünyasına Yansımaları”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 108-116.
- Radikal (2 Ağustos 2004), <http://www.radikal.com.tr/turkiye/mgkda-sivil-donem-basliyor-718375/> (Erişim tarihi: 08.02.2018).
- Sezen, S. (2000). Milli Güvenlik Kurulu Üzerine. *Amme İdaresi Dergisi*. 33(4). ss. 63-83.
- Süter, Ş. (2007). “28 Şubat Süreci Devam Ediyor Mu?”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 198-200.
- Tağma, K. (2007). “Güneydoğu’nun Kopmasını Kur’an Ayetleri Engelledi”, (Konuşan: Ali Aksu), *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 220-223.
- Tarhan, N. (2007). “Öğretici Darbeler”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 176-180.
- Taşgetiren, A. (2012). 28 Şubat: İslam’ı Azaltma Operasyonu. A. Babacan (Ed.). *Bin Yılın Sonu 28 Şubat: Süreklilik ve Kopuş Çilt III: Ne Değişti? İçinde (181-197)*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Tokgöz, O. (1994). 1991 Genel Seçiminde Refah Partisi: Siyasal Reklamlarda Yer Alan İmgeler ve Söylem Üzerine Bir Araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*. 27 (1). ss.19-41.

- Tuna, H. (2007). “28 Şubat Darbesinin İnsan Hak ve Özgürlüklerine Etkileri”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 101-107.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2012a). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutlarıyla Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Raporu, Cilt I, https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt1.pdf (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2012b). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutlarıyla Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Raporu, Cilt II, https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2782/ss376_c2.pdf?sequence=2&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu (2022). İnsan Hakları Bağlamında 28 Şubat Darbesi, https://www.tihk.gov.tr/upload/file_editor/2022/02/1646061729.pdf (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- Türköne, M. (2007). “28 Şubatın İdeolojisi: Türk Usulü Nasyonal Sosyalizm”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 42-47.
- Türköne, M. (2011). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Tüylü, Ö. S. (2012). *Türkiye’de Askeri Darbelerin Karizma Üretme İşlevi: 28 Şubat Süreci ve Adalet ve Kalkınma Partisi Örneğinde Sosyolojik Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeni Akit (14 Ağustos 2016), <http://www.yeniakit.com.tr/haber/ak-parti-tabulari-yikiyor-202379.html> (Erişim tarihi: 06.02.2018).
- Yeniden Refah Partisi Parti Programı (2021), <https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/parti-programi/14> (Erişim Tarihi: 26.09.2021).

- Yerlikaya, S. (2007). “28 Şubat Sürecinde Üniversite Kulüpleri ve Üniversiteler”, *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi*, İstanbul: Birey Yayıncılık, ss. 132-135.
- Yıldız, A. (Der.). (2000). *28 Şubat Belgeler*: (1. Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Yüksel, E. (2004). *Medya Güvenlik Kurulu: 28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Zürcher, E.J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (31. Baskı). Y. Saner (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekler

EK 1. 28 Şubat MGK Kararları (Aydın ve Taşkın, 2017: 519-520).

1. *Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan rejim aleyhtarı faaliyetler karşısında ödün verilmemelidir. Anayasa'nın 174. maddesinde koruma altına alınan Devrim Kanunları'nın ödün verilmeden uygulanması esastır. Hükümet, icraatında Devrim Yasaları'na uygunluğu sağlamakla görevlidir.*

2. *Savcılar, Devrim Yasaları'nın ihlalini oluşturan davranışlar karşısında harekete geçmelidirler. Yasaları ihlal eden dergâhlar kapatılmalıdır.*

3. *Sarık ve cübbeli giyim şeklinin özendirildiği görülmektedir. Kılık ve kıyafetleri bu yasaya ters düşen kişilerin onurlandırılmamaları gerekir.*

4. *Anayasa'nın 163. maddesinin kaldırılmasının yarattığı hukuki boşluklar, irticai akımların ve laikliğe aykırı tutumların güçlenmesine yol açmıştır. Bu boşlukları telafi edecek yasal düzenlemeler getirilmelidir.*

5. *Eğitim politikalarında yeniden Tevhidi Tedrisat Kanunu ruhuna uygun bir çizgeye gelinmelidir.*

6. *Temel eğitim 8 yıla çıkarılmalıdır.*

7. *İmam-hatip okulları toplumdaki bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmuşlardır. Bu ihtiyacın fazlası olan imam hatip okulları, meslek okullarına dönüştürülmelidir. Ayrıca kökten dinci grupların kontrolünde olan Kuran kursları kapatılarak, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda düzenlenmelidir.*

8. *Devlet dairelerinde ve belediyelerde kökten dinci bir kadrolaşma hareketi sürdürülmektedir. Hükümet, bu kadrolaşmanın önüne geçmelidir.*

9. *Cami yapımı gibi dini konuları siyasi amaçlar için istismar etmeye dönük olan her türlü davranışlara son verilmelidir.*

10. *Pompalı tüfekler kontrol altına alınmalı ve gerekirse pompalı tüfek satışları yasaklanmalıdır.*

11. *İran'ın Türkiye'deki rejimi istikrarsızlığa itmeyi amaçlayan çabaları yakın takibe alınmalıdır. İran'ın Türkiye'nin içişlerine karışmasını önleyici politikalar uygulanmalıdır.*

12. *Yargı mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayacak ve yargı bağımsızlığını güvence altına alacak, hükümetin tasarruflarından koruyacak düzenlemeler bir an önce getirilmelidir.*

13. *Son dönemlerde Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarını hedef alan tabriklerde büyük artış gözlenmektedir. Bu satışmalar TSK içinde rahatsızlığa yol açmaktadır.*

14. *İrticai faaliyetlere karışıkları için TSK'daki görevlerine son verilen subay ve astsubayların belediyelerde istihdam edilmelerinin önüne geçilmelidir.*

15. *Partilerin belediye başkanları ve il, ilçe yöneticilerinin konuşma ve davranışları da Siyasi Partiler Yasası'nın sorumluluk alanına sokulmalıdır.*

16. *Tarikatların denetimindeki finans kuruluşları ve vakıflar aracılığıyla ekonomik güç haline gelmeleri dikkatle izlenmelidir.*

17. *Laiklik aleyhtarı yayın çizgisi olan TV kanalları ve özellikle radyo kanallarının verdikleri mesajlar dikkatle izlenmeli ve bu yayınların Anayasa'ya uygunluğu sağlanmalıdır.*

18. *Mili Görüş Vakfı'nın bazı belediyelere yaptığı usulsüz para transferleri durdurulmalıdır.*

EK 2. MGK'nin 1997 Tarih ve 406 Sayılı Kararı'nın Eki (Perinçek, 2012: 25-28).

1- *Anayasamızda Cumhuriyet'in temel nitelikleri arasında yer alan ve yine Anayasa'nun 4. Maddesi ile teminat alınan laiklik ilkesi büyük bir temizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.*

2- *Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar; devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.*

3- *Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle Cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mirrakların etkisinden korunması akiminden:*

a) *8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulamaya konulmalı.*

b) *Temel eğitim almış çocukların, ailelerin isteklerine bağlı olarak, devam edebileceği Kur'an kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.*

4- *Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, ayın din adamları yetiştirmekle yükümlü milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.*

5- *Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri*

Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6- *Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.*

7- *İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayımlar kontrol altına alınmalıdır.*

8- *İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.*

9- *TSK'ya aşırı dinci kesimlerden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.*

10- *Ülkemiz çağdışı bir rejimden ve din istismarının sebep olabileceği muhtemel çatışmadan korunmak için İran İslam Cumhuriyeti'nin ülkemizdeki rejim aleyhtarı faaliyet, tutum ve davranışlarına mani olunmalı, bu maksatla İran'a karşı komşuluk münasebetlerimizi ve ekonomik ilişkilerimizi bozmayacak, fakat yıkıcı ve zararlı faaliyetlerini önleyecek bir tedbirler paketi hazırlanmalı ve yürürlüğe konulmalıdır.*

11- *Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.*

12- *T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergülenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda*

sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedede kesin önlemler alınmalıdır.

13- Kıyafet ile ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltmek için uygulanan uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14- Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15- Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.

16- Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

17- Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.

18- Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunu istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.

EK 3. Başbakan Ecevit'in 1999 Tarihli İrtica ile Mücadele Genelgesi (Ayдын ve Taşkın, 2017: 524-525).

1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasamızda belirtilen temel niteliklerine karşı yürütülen rejim aleyhtarı irticai, yıkıcı ve bölücü faaliyetlere karşı alınan önlemlerin eş güdümlü sağlanmasını sağlamak ve uygulamayı izlemek üzere

kurulan Başbakanlık Uygulamayı Takip ve Koordinasyon Kurulu'nun çalışmalarını etkin bir şekilde yürütmektedir.

2. Siyasi iradenin, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerini yok etmeye yönelmiş bulunan irticai faaliyetlerle mücadelede tüm devlet kurumları ve kamu görevlilerinin arkasında ve desteğinde olduğundan kuşku duyulmaksızın, kamu görevlilerince irticai faaliyetlerle mücadeleye ilişkin olarak daha önce çıkarılmış olan Başbakanlık direktif ve genelgelerinin uygulanmasına mevcut mevzuat çerçevesinde devam edilecektir.

3. Merkez teşkilatında Bakanlar, taşra teşkilatında vali ve kaymakamlar, dinin siyasi, ekonomik, ticari, sosyal veya diğer şekillerdeki istismarına karşı her türlü önlemi alacaklar, yasalara uymadıkları belirlenenler hakkında gerekli yasal işlemler ilgili kamu görevlilerince tereddütsüz yerine getirilecektir. Kamu görevlileri irticai faaliyetler ile mücadelede zafiyet göstermeyecekler ve özellikle kılık kıyafet yönetmeliği hükümlerini titizlikle uygulayacaklardır.

4. İrticai faaliyet, eğitim yolu ile gençliği ele geçirmeye de yönelmiş olduğundan, vakıflar, özel kuruluşlar, belediyeler ve şahıslar tarafından kurulan özel öğretim kuruluşları ile özel yurt, pansiyon ve kurslar üzerindeki devletin gözetim ve denetimi ilgili ve sorumlu kamu kurumlarınca etkin bir şekilde gerçekleştirilecektir. Ayrıca, bu kuruluşların sistemli ve etkin bir şekilde denetimini sağlayacak mevzuat düzenlemeleri yürürlüğe konulacak, yasalarla çizilen çerçevenin dışında faaliyet gösterdikleri belirlenenler hakkında gerekli yasal işlemlerin süratle yapılmasına özen gösterilecektir.

5. Vatandaşlarımızın kutsal dini duygularını istismar ederek, topladığı kaynakları irticai faaliyetlerin finansmanına yönelten dernek, vakıf, şirket ve bunun gibi diğer kuruluşlar nezdinde yürütülmekte olan il ve ilçe merkezli denetimlerin kapsamının genişletilmesi sağlanacak ve denetleme sonuçlarının izlenmesi için ilgili tüm devlet kuruluşları üzerlerine düşen görevleri eksiksiz olarak yerine getireceklerdir.

6. İrticai faaliyetlerin bir kısmı da devletin bütçe olanaklarının yetersizliğini istismar etmekte olduğundan, vali ve kaymakamlar, il

ve ilçelerdeki okul çağındaki çocuklarımızın öğrenim, barınma ve kurs gereksinimlerini belirleyerek, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik fonundan da yararlanmak suretiyle gerekli önlemleri alacak veya olanakların yeterli olmadığı hallerde, gerekli önlemlerin alınması için girişimlerde bulunacaklardır.

7. İrticai ve bölücü yayın yapan radyo ve televizyon istasyonlarına karşı ilgili devlet kuruluşları, yasaları eksiksiz bir şekilde uygulayacaklardır.

8. İrtica ile mücadelenin bir hükümet politikası olmaktan öte, Cumhuriyetimizin geleceği açısından bir devlet politikası olduğu gerçeğinden hareketle, bu mücadelenin siyasal yaşamdaki değişikliklerden etkilenmeden sürdürülmesi gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel niteliklerini yok etmeye yönelik irticai faaliyetlere karşı mücadelede başarı, devletin bütün kurum ve kuruluşlarının görevlerini zamanında, etkin ve eş güdümlü içinde yapmalarına bağlıdır. Bu mücadelede, Cumhuriyet Hükümeti, başta vali ve kaymakamlarımız olmak üzere, tüm devlet kurumlarındaki her düzeydeki kamu görevlisinin yanında olmaya devam edecektir.

Ek 4. 28 Şubat'tan Sonra Yeniden Doğuş Partisi Tarafından Yayınlanan "Demokratik Muhtıra" (Güzel, 2012: 115).

1. Türkiye Cumhuriyeti demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

2. 4 Şubat'ta tanklar yürütülüp 28 Şubat'ta muhtıra verildiğinde, Türkiye antidemokratik müdahalelerin olduğu örtülü bir darbe sürecine girmişti. Egemenliğin kullanılması, kişilere, zümre ve sınıflara bırakılmaya başlanmış, bazı kişiler ve organlar kaynağını Anayasadan almayan devlet yetkilerini kullanmışlar ve Anayasa ihlal edilmiştir.

3. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görevi yurt savunmasıdır. Bu görevi hakkıyla yaptığına inandığımız Türk Ordusu'na sevgimiz ve saygımız sonsuzdur. Ancak, silahlı kuvvetlerin bu görevin dışına çıkması ve sivil demokratik yönetime herhangi bir şekilde müdahalesi kabul edilemez.

4. Yoğun darbe söylentilerinin yaygınlaştığı günümüzde ilan ediyoruz ki; bir gün demokratik hukuk devletine ve anayasal düzene karşı, hangi gerekçe ile olursa olsun, sıcak bir müdahalede bulunulursa

ve açık bir darbe yapılırsa; bu antidemokratik müdahaleye karşı çıkacağız ve sonuna kadar direnenek mücadele edeceğiz.

5. *Demokrasiye ve hukuka inanan herkesi antidemokratik müdahalelere karşı demokratik tavır almaya ve mücadeleye davet ediyoruz.*

Ek 5. 27 Nisan 2007 Tarihli “E-Muhtıra” Bildirisi (Aydın ve Taşkın, 2017: 533-534).

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içerisinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatlerine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değişen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler; halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütülen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara’da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde Kuran okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa’da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının

indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca, Ankara'nın Altındağ ilçesinde "Kutlu Doğum Şöleni" için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli'de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört cami bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulu'nda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygı ile izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki müsaadesi ile ve bilgisi dâhilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya'da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı'nun 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği "Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtma" ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasa'nın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kuruluşu Ulu Önder Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

Türk Siyasal Hayatında 28 Şubat Süreci

Kavramlar, Olaylar, Aktörler

Muhittin Işık

Ülkelerin demokratikleşme serüvenleri, tarihleri boyunca çeşitli sebeplerden dolayı zaman zaman kesintiye uğramakta ya da başka bir ifadeyle askıya alınmaktadır. Bu askıya alınış sürecinin birden çok nedeni olduğu gibi en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz ki darbelerdir. Ülkelerdeki darbeler incelendiğinde yapılan en büyük hatalardan biri sürecin birden çok aktörü olmasına rağmen sadece silahlı kuvvetlerin aktör olarak görülmesidir. Demokrasi kültürü tam olarak kurumsallaşmamış ülkemizde yaşanan darbelerden sonra yapılan bilimsel çalışmaların çoğunda da bu hata, ne yazık ki, tekrar edilmiştir. Bundan dolayı bu çalışmada yakın tarihte ülkemizde gerçekleştirilen 28 Şubat darbesi ve bu darbeye giden süreci hızlandıran tüm resmi ve gayri resmi aktörler birlikte incelenmiştir. 28 Şubat sürecini anlamak Türkiye siyasetinin dününü, bugününü hatta yarınını anlamanın önemli bir aşamasıdır.